PROBLEMY ROZWOJU REGIONALNEGO I LOKALNEGO W POLSCE

Problemy rozwoju regionalnego i lokalnego w Polsce

Wydawnictwo Urzędu Miejskiego w Pułtusku
Pułtusk 2015

© Copyright by Wydawnictwo Urzędu Miejskiego w Pułtusku, Pułtusk 2015.

Recenzenci:
Dr hab. Iwona Kowalska, prof. SGGW
Dr inż. Ewa Jaska
Dr inż. Anna J. Parzonko
Dr inż. Anna Sieczko
Dr inż. Ewa Stawicka
Dr inż. Agnieszka Werenowska

Redakcja techniczna Grzegorz Hubert Gerek
Projekt okładki Grzegorz Hubert Gerek

Publikacja przygotowana i wydana w ramach współpracy:

Urzędu Miejskiego w Pułtusku

Katedry Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa
Wydziału Nauk Ekonomicznych
Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie

WN Wydział Nauk Ekonomicznych

ISBN 978-83-64273-30-8

Projekt, druk i oprawa:
AGA PRESS Agencja Wydawniczo - Reklamowa
Wydawnictwo ALEKSANDER
www.wydawnictwoaleksander.pl

Problemy rozwoju regionalnego i lokalnego w Polsce

Praca zbiorowa pod redakcją naukową
Krystyny Krzyżanowskiej i Michała Romana

Pułtusk 2015

SPIS TREŚCI

WSTĘP 8

CZĘŚĆ I
OGÓLNE ZAGADNIENIA ROZWOJU REGIONALNEGO I LOKALNEGO

Jarosław Gołębiewski, Olga Podlińska
Konkurencyjność polskich regionów na tle Unii Europejskiej..... 11

Krystyna Krzyżanowska, Magdalena D. Kowalewska
Działalność małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce na tle krajów UE 22

Piotr Pietrzak
Publiczne szkolnictwo wyższe jako kreator kapitału ludzkiego regionów 29

Monika Roman
Zróżnicowanie regionalne transportu samochodowego w Polsce 39

Magdalena D. Kowalewska
Regionalne zróżnicowanie poziomu rozwoju gospodarczego w Polsce 48

Tomasz Rokicki
Rozwój regionalny na przykładzie województwa podlaskiego 54

Krzysztof Nuszkiewicz
Kierunki rozwoju gminy Pułtusk 65

Magdalena Choromańska
Formy wspierania młodzieży w planowaniu kariery zawodowej 69

CZĘŚĆ II
TURYSTYKA W ROZWOJU REGIONALNYM I LOKALNYM

Barbara Gołębiewska, Tomasz Pajewski
Agroturystyka i walory środowiskowe w rozwoju lokalnym 81

Michał Roman, Antoni Roman
Agroturystyka a teoria zmian strukturalnych w gospodarce 92

Dawid Bródka
Działalność agroturystyczna elementem rozwoju regionalnego Suwalszczyzny 105

Sofia Sokolova
Turystyka edukacyjna jako forma kontaktu z językiem i kulturą 110

Joanna Stefańczyk, Żaneta Wąsik
Preferencje turystyczne mieszkańców Warszawy 118

Wstęp

We współczesnej gospodarce światowej wzrasta znaczenie regionów i miast w rozwoju gospodarczym. Przyczyną są, zarówno procesy integracji międzynarodowej, jak i konieczność przekazywania uprawnień przez państwo samorządom. Głównym celem działalności gospodarczej jest osiąganie i utrzymanie poziomu dobrobytu, stopy życiowej zadawalającej społeczeństwo. Staje się to możliwe dzięki rozwojowi gospodarczemu na poziomie kraju, regionu i w skali lokalnej.

W literaturze ekonomicznej pojęcie „rozwój" dotyczy ciągu ukierunkowanych, korzystnych, proefektywnościowych i nieodwracalnych zmian ilościowych oraz jakościowych, w tym strukturalnych w sferze rzeczowego aparatu wytwórczego i czynnika ludzkiego, w produkcji i jej podziale na część akumulowaną i konsumowaną, stosunków społeczno-ekonomicznych, politycznych, kulturowych i ekologicznych, a także w systemie funkcjonowania gospodarki jako całości oraz na poziomie regionalnym i lokalnym[1].

W monografii przedstawiono problemy rozwoju regionalnego i lokalnego w różnych sferach aktywności gospodarczej człowieka. Rozwój regionalny rozumiany jest jako proces pozytywnych zmian wzrostu ilościowego i postępu o charakterze jakościowym, zachodzących w regionie. Natomiast rozwój lokalny stanowi pojęcie wielowymiarowe postrzegane jako ciąg zmian ilościowych i jakościowych dokonujących się w aspekcie społecznym, gospodarczym, politycznym, kulturowym i ekologicznym w ramach funkcjonowania jednostek samorządu terytorialnego[2].

Praca naukowa składa się z dwóch części. W pierwszej z nich przedstawiono ogólne zagadnienia dotyczące rozwoju regionalnego i lokalnego w ujęciu teoretycznym i praktycznym. Zawarte zostały informacje dotyczące konkurencyjności polskich regionów, rozwoju gospodarczego i kapitału ludzkiego. Zwrócono również uwagę na rozwój przedsiębiorstw w Polsce i w Unii Europejskiej, a także na zróżnicowanie regionalne transportu samochodowego.

W kolejnej części pracy przybliżono wybrane determinanty rozwoju turystyki w układzie regionalnym i lokalnym. Szczególną uwagę zwrócono na działalność turystyki wiejskiej, w tym agroturystyki. Turystyka wiejska stanowi istotny element róż-

[1] Z. Szymla: Podstawy badań rozwoju regionalnego. „Zeszyt Naukowy Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni" 2005 nr 3, s. 101.

[2] T. Markowski: Teoretyczne podstawy rozwoju lokalnego i regionalnego. [w:] Gospodarka regionalna i lokalna. Red. naukowa Z. Strzelecki, Warszawa 2008, s. 9.

nicowania i wzbogacania działalności gospodarczej na terenach wiejskich, tworząc nowe miejsca pracy i nowe źródła dochodów poza produkcją rolną. Podkreślono wartość agroturystyki jako istotnego czynnika rozwoju gospodarczego i społecznego terenów wiejskich. Dzięki niej można zwiększać dochody przez sprzedaż produktów rolnych, wynajem kwater oraz świadczenie innych usług turystycznych.

Poruszane w publikacji zagadnienia nie wyczerpują wszystkich problemów rozwoju regionalnego i lokalnego oraz nie oddają całej jego złożoności. Mogą one jednakże stanowić inspirację do dalszych badań, wskazując kierunki poszukiwań badawczych przedstawicielom różnych dyscyplin naukowych.

Pragniemy podziękować Autorom za trud przygotowania opracowań, Recenzentom za wkład pracy w podniesienie jakości artykułów, a Pracownikom Katedry Ekonomiki Edukacji, Komunikowania i Doradztwa SGGW w Warszawie oraz osobom zatrudnionym w Urzędzie Miejskim w Pułtusku za poświęcony czas i pomoc w przygotowaniu niniejszej publikacji.

Dr hab. Krystyna Krzyżanowska, prof. SGGW
Dr Michał Roman

CZĘŚĆ I

OGÓLNE ZAGADNIENIA ROZWOJU REGIONALNEGO I LOKALNEGO

Dr hab. Jarosław Gołębiewski, prof. SGGW
Mgr Olga Podlińska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

KONKURENCYJNOŚĆ POLSKICH REGIONÓW NA TLE UNII EUROPEJSKIEJ

THE COMPETITIVENESS OF POLISH REGIONS AND THE EUROPEAN UNION

STRESZCZENIE

Artykuł poświęcony jest konkurencyjności polskich regionów, pokazanych w świetle wszystkich regionów Unii Europejskiej na poziomie NUTS 2. Do analizy wykorzystano dane Eurostatu i Raportu Komisji Europejskiej, który jest poświęcony indeksowi konkurencyjności regionalnej (Regional Competitiveness Index- RCI). Regiony krajów takich jak: Niemcy, Austria, Dania oraz Szwecja i Finlandia, charakteryzują się najwyższą wartością indeksu konkurencyjności regionalnej. Na pierwszym miejscu rankingu pod względem konkurencyjności regionalnej uplasował się holenderski region Utrecht. Polskie województwa prezentują się niekorzystnie na tle regionów unijnych. Najlepsze z nich- województwo mazowieckie zajmuje dopiero 157 pozycję.
Słowa kluczowe: konkurencyjność, konkurencyjność regionalna, indeks konkurencyjności regionalnej (RCI).

ABSTRACT

Regional competitiveness is as much debated by politicians and policy makers as it is doubted by academics. Authors present the problem of competitiveness of the regions, at the NUTS 2 of the EU Member States. The Regional Competitiveness Index (RCI) is the first composite indicator which provides a synthetic picture of territorial competitiveness for each of the NUTS 2 regions. There are not only wide variations in the competitiveness of EU Member States but also between regions within the same country. The RCI ranks each region according to its level of competitiveness. The highest ranking region in 2013 was Utrecht (in the Netherlands).
Keywords: competitiveness, regional competitiveness, Regional Competitiveness Index (RCI).

WSTĘP

Konkurencyjność jako cecha, atrybut, wynik, rezultat jest pojęciem dotyczącym gospodarki rynkowej, a jej istotą jest rywalizacja uczestników życia gospodarczego na różnych płaszczyznach m.in. pracownicy między sobą o pozyskanie jak najlepszego miejsca pracy, producenci o względy konsumentów, dostawcy o względy odbiorców, odbiorcy między sobą o warunki u dostawców, przedsiębiorstwa o najkorzystniejsze uregulowania ich obszarów działania przez władze zarówno na szczeblu państwowym, jak i lokalnym.

Konkurencyjność występuje zatem w każdym obszarze naszego życia, naszej aktywności.

„Popularność badań nad konkurencyjnością trwa nieprzerwanie od lat siedemdziesiątych XX wieku"[1]. Tempo postępującej globalizacji i integracji potęguje znalezienie czynników wpływających na poprawę konkurencyjności poszczególnych branż, gałęzi, przedsiębiorstw jak również regionów czy też całych gospodarek.

Wykorzystać w tym celu można m.in. indeks konkurencyjności regionalnej Regional Competitiveness Index (RCI). Konkurencyjność regionu, według jego autorów, powinna być rozpatrywana zarówno przez pryzmat firm (zgodnie z definicją Światowego Forum Gospodarczego), jak i jego mieszkańców (zgodnie z definicją Meyer-Stamer'a). Określana jest jako „zdolność do zapewnienia atrakcyjnych i zrównoważonych warunków (do życia i pracy) dla firm i mieszkańców regionu"[2].

Celem niniejszego opracowania jest przedstawienie założeń konstrukcji indeksu regionalnej konkurencyjności, jego wad i zalet na tle innych spotykanych w literaturze miar konkurencyjności regionalnej oraz ocena konkurencyjności polskich regionów przy wykorzystaniu wskaźnika RCI. Stąd też dokonano przeglądu teoretycznych koncepcji konkurencyjności i konkurencyjności regionalnej oraz omówiono determinanty konkurencyjności, wykorzystane do budowy indeksu RCI. Materiał empiryczny, służący do oceny polskich regionów, stanowiły dane Eurostatu i Raportu Wspólnotowego Centrum Badawczego (JRC) Komisji Europejskiej, który jest poświęcony indeksowi konkurencyjności regionalnej RCI 2013.

ISTOTA I METODY POMIARU KONKURENCYJNOŚCI REGIONALNEJ

Pojęcie konkurencyjności występuje w literaturze ekonomicznej w wielu znaczeniach, co skutkuje dużą liczbą definicji. Ważnym aspektem w analizie pojęcia konkurencyjności jest poziom na którym ta koncepcja jest rozpatrywana. Zazwyczaj pojęcie to odnosi się do poziomu mikro i makroekonomicznego. Można jednak wyróżnić też poziomy pośrednie, którymi są branże, sektory czy określone mniejsze niż kraj jednostki geograficzne. W literaturze wskazuje się, że konkurencyjność może być badana na czterech poziomach tj. mikro-, mezo-, makro- i megakonkurencyjność[3]. Natomiast M. Gorynia wyróżnia aż sześć głównych poziomów hierarchii systemów gospodarczych: mikro-mikro, mikro, mezo, makro, regionalny (w stosunku do grupy krajów) i globalny. Z czego tylko na poziomie globalnym niemożliwe jest badanie konkurencyjności, a to z powodu braku punktu odniesienia, zależności i oddziaływań, z którymi możliwe byłoby zestawienie i porównanie cech gospodarki światowej[4]. Na każdym z tych poziomów analizy można spotkać różne sposoby definiowania konkurencyjności. Nie są to jedyne kwestie różniące podejście do konkurencyjności. Przyczyniać się do tego również może wyprowadzanie pojęcia konkurencyjność z co najmniej trzech teorii ekonomicznych, tj. z teorii handlu międzynarodowego, z teorii wzrostu gospodarczego oraz mikroekonomii[5].

Większość definicji sprowadza konkurencyjność do zdolności do skutecznego i efektywnego konkurowania. Według Światowego Forum Gospodarczego, które opracowuje jeden z najbardziej znanych wskaźników konkurencyjności (Indeks Globalnej Konkurencyjności) jest to „zespół instytucji, polityk i czynników, które determinują poziom produktywności kraju"[6]. Definicja Światowego Forum Gospodarczego odnosi pojęcie

[1] Konkurencyjność Poziom makro, mezo i mikro, N. Daszkiewicz (red.), Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008, s. 13.

[2] P. Annoni, L. Dijkstra: EU Regional Competitiveness Index RCI 2013, European Commission, Joint Research Centre, s. 18.

[3] Konkurencyjność…, op. cit., s. 13.

[4] Kompendium wiedzy o konkurencyjności. Red. naukowa M. Gorynia, E. Łaźniewska. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 51-53.

[5] Konkurencyjność…, op. cit., s. 13.

konkurencyjności na poziomie mikro (poziom firmy) do konkurencyjności makro (poziom kraju). O ile jednak rozpatrywanie konkurencyjności firm jako zdolności do konkurowania, rozwoju i zwiększania rentowności jest stosunkowo bezsporne, to zastosowanie tej samej koncepcji do krajów lub regionów jest przedmiotem wielu dyskusji[7]. Stosowanie analogii między firmami i krajami jest powszechnie krytykowane, ponieważ państwo nie może zbankrutować a konkurencja między krajami może być korzystna dla obu, podczas gdy konkurencja miedzy firmami w tym samym sektorze jest bardziej podobna do gry o sumie zerowej[8].

Inną definicję konkurencyjności przedstawiają publikacje OECD. Według OECD jest to zdolność przedsiębiorstw, przemysłów, regionów, państw lub ponadnarodowych obszarów do generowania w wyniku wystawienia na międzynarodową konkurencję relatywnie wysokich dochodów z czynników produkcji oraz wysokiej stopy zatrudnienia, opartych na trwałych podstawach[9]. Komisja Europejska posługuje się podobną definicją przyjmując, że konkurencyjność jest to zdolność gospodarki do zapewnienia mieszkańcom wysokiego i rosnącego standardu życia oraz szerokiego dostępu do zatrudnienia (dla tych którzy chcą pracować), opartych na trwałych podstawach. Odnosi się do takich uwarunkowań instytucjonalnych i politycznych, dzięki którym wydajność i produkcja mogą rosnąć w sposób trwały i zrównoważony[10].

Między poziomem mikro i makro znajduje się pojęcie konkurencyjności regionalnej. Jak podkreśla się w literaturze region nie jest prostym agregatem firm funkcjonujących na danym obszarze, jak również nie jest mniejszej skali krajem[11]. Jak definiuje Domański regiony są narzędziem poznawania przestrzeni ekonomicznej. Określa on region jako obszar, w którym charakter części składowych i relacji przestrzennych tworzy pewną jednolitą lub spójną całość[12]. Jeśli chodzi zaś o konkurencyjność regionalną, ciekawe ujęcie zaproponował Mayer-Stamer. Według niego oznacza ona „zdolność poziomu lokalnego lub regionalnego do generowania wysokich i rosnących dochodów oraz wzrostu środków utrzymania jego mieszkańców"[13]. W przeciwieństwie do Światowego Forum Gospodarczego, którego definicja koncentruje się na koncepcji produktywności, definicja ta jest w całości oparta na korzyściach dla mieszkańców regionu. Zakłada ona ścisły związek pomiędzy konkurencyjnością i dobrobytem.

W raporcie Komisji Europejskiej EU Regional Competitiveness Index RCI 2013 zaprezentowano definicję konkurencyjności regionalnej, która integruje perspektywę zarówno przedsiębiorstwa, jak i mieszkańców[14]. Zgodnie z tym raportem konkurencyjność regionalna może być definiowana jako zdolność do zapewnienia atrakcyjnego i trwałego środowiska dla firm i mieszkańców do życia i pracy. Trwałe w tej definicji nie jest używane w znaczeniu czysto ekologicznym-środowiskowym, ale w sensie zdolności danego regionu w celu zapewnienia atrakcyjnvch warunków zarówno w krótkim. iak i w długim okresie.

[6] K. Schwab, X. Sala-I-Martin: The Global Competitiveness Report 2012-2013, World Economic Forum, 2012, s. 4., K. Schwab, M. E. Porter: The Global Competitiveness Report 2007-2008, World Economic Forum, Geneva, Switzerland 2007, s. 3.

[7] R. Martin, M. Kitson, P. Tyler: Regional Competitiveness, London: Routledge 2006, s. 1-11.

[8] P. Krugman: Making sense of the competitiveness debate, Oxford Review of Economic Policy 12(3), 1996, s. 17.

[9] Globalisation and Competitiveness: Relevant Indicators, "STI Working Papers" 1996, No. 5, OECD, Paris, s. 20.

[10] I. Szamrej-Baran: Konkurencyjność gospodarki Polski na tle wybranych gospodarek Unii Europejskiej. „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania" 2012, Nr 25, s. 129.

[11] B. Gardiner, R. Martin, P. Tyler: Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions, Regional Studies Vol. 38.9 2004, s. 1046.

[12] R. Domański: Gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006, s. 23.

[13] J. Mayer-Stamer: Systemic Competitiveness and Local Economic Development. [w] Large Scale Systemic Change: Theories, Red. S. Bodhanya. Modelling and Practices, Duisburg 2008, s. 3.

[14] EU Regional Competitiveness, op.cit. s. 18.

Oznacza to, że region, który zmniejsza podatki do tego stopnia, że nie może już utrzymać jakości infrastruktury i usług publicznych nie zapewnia trwałego, atrakcyjnego środowiska.

Przedstawione definicje są tylko przykładami wielu ujęć konkurencyjności regionalnej. Szeroki przegląd tych ujęć można spotkać między innymi w pracy Łaźniewska, Gorynia[15]. Brak jest jednak jednej koncepcji teoretycznej, która całościowo wyjaśniłaby złożoność pojęcia konkurencyjności regionalnej oraz jej wewnętrzne i zewnętrzne determinanty. W krótkim okresie o konkurencyjności decydują m.in.: specjalizacja sektorowa, jakość i gęstość infrastruktury oraz inne czynniki wpływające na efektywność kraju czy regionu. W długim okresie jej poziom zależy od zdolności do utrzymania zmian czynników generujących wzrost produktywności tj. technologii, zasobów ludzkich, nakładów na prace badawcze oraz struktury gospodarki[16].

Względność pojęcia konkurencyjności generuje potrzebę porównywania regionów. Powstaje w tym miejscu pytanie dotyczące adekwatnych i użytecznych wskaźników, które będą mogły być zastosowane do tworzenia rankingów konkurencyjności regionów. Łaźniewska i Gorynia, w pracy poświęconej konkurencyjności regionalnej, przedstawiają podział tych metod na dwie grupy. Pierwsza obejmuje dekompozycję ogólnej konkurencyjności na zidentyfikowane czynniki konkurencyjności, druga stanowi zbiór specjalnych, syntetycznych i złożonych wskaźników konkurencyjności. Wśród najpopularniejszych wskaźników, które służą w ocenie konkurencyjności jest PKB na jednego mieszkańca. Jest to syntetyczny wskaźnik, który stosowany jest do mierzenia wzrostu i rozwoju regionów UE. Wykorzystywany jest również w polityce regionalnej, jako podstawa określania różnic w poziomie rozwoju poszczególnych regionów oraz jako miara oceny efektywności i skuteczności polityki regionalnej. Wskaźnik ten jest dosyć powszechnie krytykowany z uwagi na problemy metodyczne pojawiające się przy jego ustalaniu na poziomie regionalnym. W drugiej grupie metod wyróżnić można indeks ujawnionej przewagi komparatywnej (RCA), wskaźnik lokalizacji, bezwzględny indeks specjalizacji Herfindahla, względny indeks specjalizacji Krugmana, wskaźnik zmian strukturalnych Liliena[17].

INDEKS KONKURENCYJNOŚCI REGIONALNEJ

Do nowych miar konkurencyjności regionalnej należy indeks konkurencyjności regionalnej, który został opracowany przez Komisję Europejską. Prace nad konstrukcją indeksu rozpoczęły się w 2008 roku. Po raz pierwszy został opublikowany w 2010 roku jako efekt współpracy Wspólnotowego Centrum Badawczego i Dyrekcji Generalnej ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej. Porównać go można z innymi dostępnymi indeksami konkurencyjności, jak chociażby Global Competitiveness Index World Economic Forum czy też World Competitiveness Yearbook Institute for Management Development, które są rozpoznawane i najbardziej znane oraz uznawane na całym świecie. Są też wskaźnikami zdecydowanie najbardziej wpływowymi w obszarze konkurencyjności. Jednakże główną zaletą RCI w tym porównaniu jest możliwość zastosowania go do bardziej szczegółowej analizy na poziomie regionalnym, a nie tylko do oceny konkurencyjności krajów. Można zatem dzięki niemu dokonać dokładnej analizy problemu konkurencyjności regionalnej. Główną wadą indeksu regionalnej konkurencyjności w tym zestawieniu jest zasięg, jakim ten indeks obejmuje regiony. Jest on zastosowany do badania regionów Unii Europejskiej, zatem jego zasięg jest ograniczony jedynie do tego obszaru, nie zaś jak poprzednie indeksy porównujące sytuację krajów z całego świata. W wymienionych metodach istnieją też różnice w podejściu do omawianego zagadnienia. Institute for Management Development ze

[15] E. Łaźniewska, M. Gorynia: Konkurencyjność regionalna. Koncepcje-strategie-przykłady. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.

16 A. Golejewska, D. Gajda: Analiza potencjału konkurencyjnego polskich regionów. Analizy i Opracowania KEIE UG nr 05/2012 (015), s. 7.

[17] Konkurencyjność regionalna… op. cit., s. 73.

szczególną uwagą bada kryteria oceny rządu, umiędzynarodowienie gospodarki i struktury ludności oraz ocenia przede wszystkim wcześniejsze wyniki poszczególnych krajów. World Economic Forum większy nacisk kładzie na jakość finansów, technologii, zarządzania i funkcjonowania instytucji działających w danym kraju. Odnosi się do potencjalnej zdolności konkurencyjnej, a więc możliwych przyszłych wyników.

RCI jest pierwszym wskaźnikiem, który zapewnia syntetyczny obraz konkurencyjności regionalnej dla każdego regionu kraju członkowskiego, na poziomie NUTS 2. Pokazuje on zarówno słabe jak i mocne strony, każdego regionu Unii Europejskiej. Metodologia indeksu oparta została na Globalnym Indeksie Konkurencyjności Światowego Forum Gospodarczego. Podstawową różnicą tych dwóch indeksów jest zasięg i poziom analizy. Obejmuje on szeroki zakres kwestii związanych z konkurencyjnością regionalną, włączając m.in. innowacyjność, infrastrukturę czy kapitał ludzki. RCI 2013 jest to druga wersja indeksu, która zawiera najnowsze dane i wprowadza ulepszenia i udoskonalenia. Indeks RCI składa się z 11 filarów, opisujących zarówno wewnętrzne jak i zewnętrzne czynniki konkurencyjności regionalnej. Podzielone one zostały na trzy główne grupy: podstawową, efektywności i innowacji (Rysunek 1).

RYSUNEK 1. Ramy analityczne wskaźnika regionalnej konkurencyjności

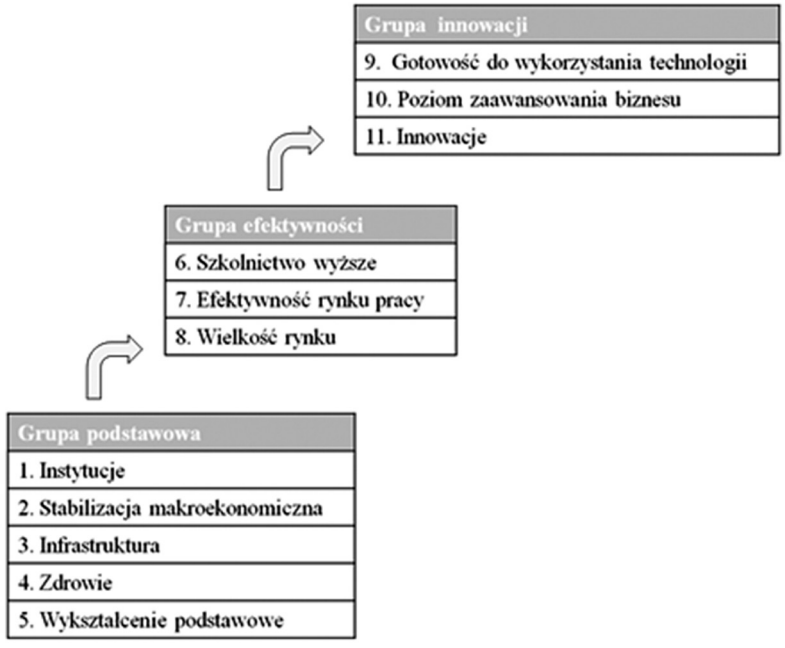

Źródło: opracowanie własne na podstawie raportu EU Regional Competitiveness Index RCI 2013.

Grupa podstawowa składa się z instytucji, stabilizacji makroekonomicznej, infrastruktury, zdrowia oraz jakości kształcenia na poziomie podstawowym i ponadpodstawowym. Tych pięć elementów podstawowego filaru reprezentuje czynniki pobudzające wszystkie typy gospodarek i są one ważniejsze dla regionów słabiej rozwiniętych. Do kolejnej grupy zaliczyć można: szkolnictwo wyższe wraz z treningiem i kształceniem ustawicznym, efektywność rynku pracy oraz wielkość rynku. Filar innowacji, który jest szczególnie ważny dla najbardziej zaawansowanych w rozwoju gospodarczym regionów obejmuje: gotowość do wykorzystania technologii, poziom zaawansowania biznesu oraz innowacje. Wszystkie te

filary pogrupowano zgodnie z różnymi wymiarami konkurencyjności regionalnej.

RCI jest wskaźnikiem złożonym. Oparty jest na zestawie 73 wskaźników włączonych do indeksu. Jego konstrukcja składa się z agregacji procesów krok po kroku. Pierwszy etap obejmuje obliczanie wyniku dla każdego wymiaru RCI jako zwykłą średnią arytmetyczną, przekształconą i znormalizowaną do otrzymania wskaźników, poddanych analizie czynnikowej PCA. Warto zaznaczyć, że analiza ta pokazuje wyraźnie jeden wymiar opisując jednakowo wszystkie wskaźniki. Drugi etap obejmuje obliczenie wyników dla trzech grup RCI- podstawowej, efektywności i innowacji. Ostatnim krokiem jest obliczenie RCI, który jest wynikiem średniej ważonej, składającej się z trzech wyników cząstkowych. Wagi dla poszczególnych filarów grup zależą od poziomu rozwoju regionu. W tabeli 1 przedstawiono te wagi dla kalkulacji wskaźnika RCI w 2013.

TABELA 1. Schemat wag według grup wymiarowych RCI

PKB na mieszkańca	Etap rozwoju	WAGI			
		Grupa podstawowa	Grupa efektywności	Grupa innowacji	suma
<50	1	35,00%	50,00%	15,00%	100%
[50-75)	2	31,25%	50,00%	18,75%	100%
[75-90)	3	27,50%	50,00%	22,50%	100%
[90-110)	4	23,75%	50,00%	26,25%	100%
>=110	5	20,00%	50,00%	30,00%	100%

Źródło: opracowanie własne na podstawie Working Papers: A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings.

Wartym uwagi jest fakt, że grupa efektywności ma przypisaną taką samą wagę dla wszystkich regionów, niezależnie od poziomu rozwoju. W tabeli 1 zauważyć też można, że waga przypisana dla regionu słabo rozwiniętego jest największa dla grupy podstawowej, zaś grupa innowacji ma największą wagę dla regionów najbardziej rozwiniętych, co potwierdza podział poszczególnych elementów każdego z filaru.

KONKURENCYJNOŚĆ REGIONALNA W BADANIACH EMPIRYCZNYCH

Część empiryczna analizy konkurencyjności regionalnej opiera się na danych pochodzących z Eurostatu dotyczących regionalnej statystyki konkurencyjności[18]. W ujęciu regionalnym wartości indeksu RCI wahają się w przedziale od 0, dla regionów o najniższym poziomie konkurencyjności, do 100 dla regionów o najwyższym poziomie w ujęciu centylowym, zaś wartościowo wskaźnik ten kształtuje się w przedziale od 1,358 dla regionu o najwyższym wskaźniku, którym jest Utrecht, do -1.481 dla regionu o najniższym indeksie konkurencyjności regionalnej, którym jest bułgarski region Severozapaden. Na mapie 1 przedstawiono konkurencyjność wszystkich regionów Unii Europejskiej. Zauważyć można, że regiony krajów takich jak: Niemcy, Austria, Dania oraz Finlandia, a szczególnie jej południowa część, charakteryzują się najwyższą wartością indeksu konkurencyjności regionalnej. Do obszarów tych można zaliczyć również południowe regiony Wielkiej Brytanii oraz Szwecji. Uogólniając można stwierdzić, że cała wschodnia i południowa część Unii Europejskiej zalicza się w tej klasyfikacji do regionów o najniższej wartości indeksu konkurencyjności regionalnej.

[18] http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Regional_competitiveness_statistics

MAPA 1. Zróżnicowanie konkurencyjności regionalnej

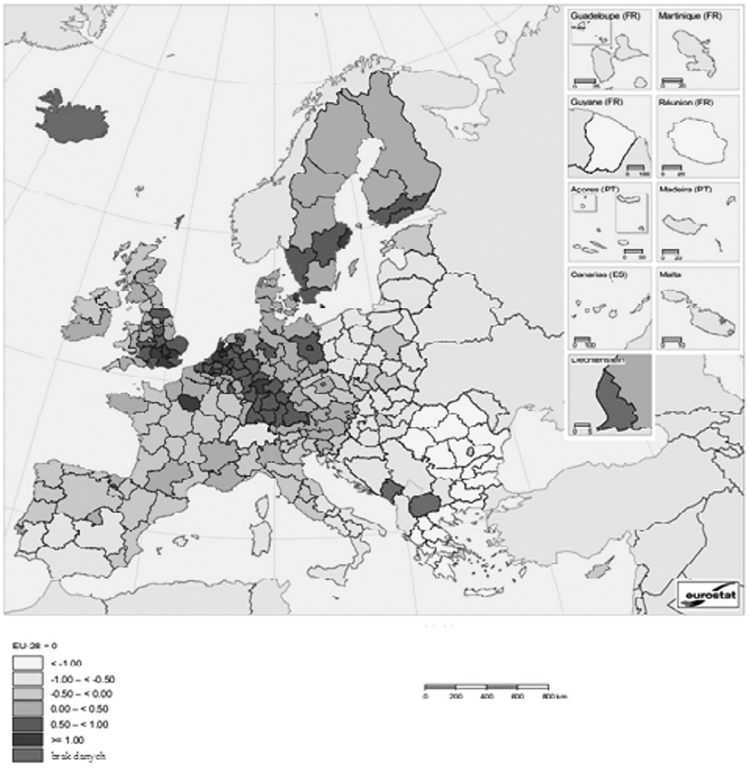

Źródło: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Regional_competitiveness_statistics#Data_sources_and_availability.

Na podstawie mapy 1 można ocenić regiony w ujęciu poszczególnych krajów, jednak przechodząc do regionów zauważyć można w tabeli 2 liderów tej klasyfikacji.

TABELA 2. Wybrane regiony Unii Europejskiej według wartości indeksu konkurencyjności regionalnej

Pozycja w rankingu	Region (kod NUTS)	RCI 2013	Pozycja w rankingu	Region (kod NUTS)	RCI 2013
1	Utrecht (NL31)	100,0	257	Peloponnisos (EL25)	5,1
2	London area (UKH2, UKH3, UKI1, UKI2)	94,2	258	Sud-Vest Oltenia (RO41)	4,2
3	Berkshire, Buckinghamshire, Oxfordshire (UKJ1)	93,5	259	Centru (RO12)	4,2
4	Stockholm (SE11)	92,7	260	Anatoliki Makedonia, Thraki (EL11)	3,9
5	Surrey, East and West Sussex (UKJ2)	90,7	261	Notio Aigaio (EL42)	3,7
6	Amsterdam area (NL23, NL32)	90,1	262	Dytiki Makedonia (EL13)	2,8
7	Darmstadt (DE71)	89,2	263	Yugoiztochen (BG34)	2,7
8	Île de France (FR10)	89,1	264	Sterea Ellada (EL24)	2,2
9	Hovedstaden (DK01)	88,8	265	Sud-Est (RO22)	0,1
10	Zuid-Holland (NL33)	87,6	266	Severozapaden (BG31)	0,0

Źródło: Komisja Europejska (Wspólnotowe Centrum Badawcze i Dyrekcja Generalna ds. Polityki Regionalnej i Miejskiej).

W tabeli 2 wymieniono regiony o najwyższym i najniższym indeksie konkurencyjności regionalnej spośród wszystkich regionów Unii Europejskiej. Na pierwszej pozycji uplasował się, podobnie jak w raporcie dotyczącym RCI 2010, holenderski Utrecht. Interesującym zdarzeniem jest obecność wielu regionów południowej części Wielkiej Brytanii w samej czołówce regionu z tak zbliżonymi wynikami. Pozostałe regiony pokrywają się z mapą 1 pokazującą regiony w ujęciu krajowym.

Regiony w 28 krajach UE znajdują się na różnych etapach rozwoju gospodarczego. Na rysunku 2 zestawiono wartości RCI dla każdego regionu NUTS 2 z najnowszymi informacjami o PKB na mieszkańca (dane za rok 2011). Z danych tych wynika, że istnieje związek między tymi dwoma miarami. Konkurencyjność mierzona wskaźnikiem RCI wydaje się być ściśle związana z poziomem PKB na mieszkańca. Regiony na tym rysunku są oznaczone kolorami w zależności od ich etapu rozwoju konkurencyjnego (etapy 1 - 5 odzwierciedlają rosnące poziomy PKB na mieszkańca). Wyższe wartości RCI występują w regionach z wyższym poziomem PKB na mieszkańca; podczas gdy RCI, jak i PKB na jednego mieszkańca regionów na 1 i 2 etapie konkurencyjności oraz rozwoju są wyraźnie w lewej dolnej ćwiartce wykresu.

RYSUNEK 2. Zależność między PKB na jednego mieszkańca i indeksem konkurencyjności regionalnej w regionach UE

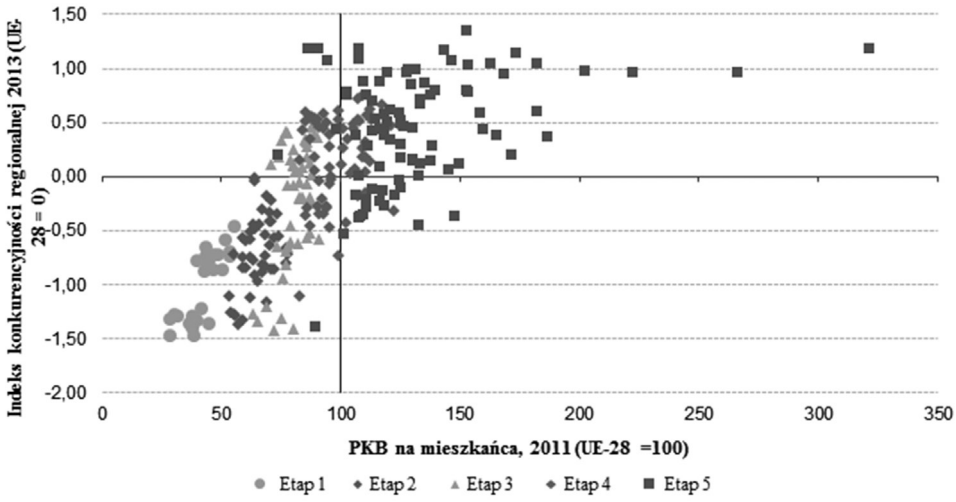

Źródło: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Regional_competitiveness_statistics.

POZYCJA POLSKICH REGIONÓW NA TLE UE

Na rysunku 3 przedstawiono konkurencyjność polskich regionów na tle regionów innych krajów UE. Z rysunku wynikają dwa wnioski. Pierwszy, że polskie regiony charakteryzują się niższą konkurencyjnością niż przeciętna dla 28 krajów Unii. Po drugie różnice w konkurencyjności między regionami w Polsce są względnie niskie. W większości państw członkowskich UE istnieją znaczne różnice w konkurencyjności regionalnej. Największe różnice między regionami w tym samym państwie członkowskim UE były we Francji i Hiszpanii. Stosunkowo duże różnice widoczne były również w Wielkiej Brytanii.

W większości państw członkowskich UE, regiony w których zlokalizowana była stolica charakteryzowały się znacznie wyższym poziomem konkurencyjności niż inne regiony w obrębie tego kraju. Jedynie w przypadku Włoch, Holandii i Niemiec stolice nie były wśród najbardziej konkurencyjnych regionów w swoich krajach.

RYSUNEK 3. Regionalne różnice w indeksie konkurencyjności regionów NUTS 2 w 2013, EU-28=0

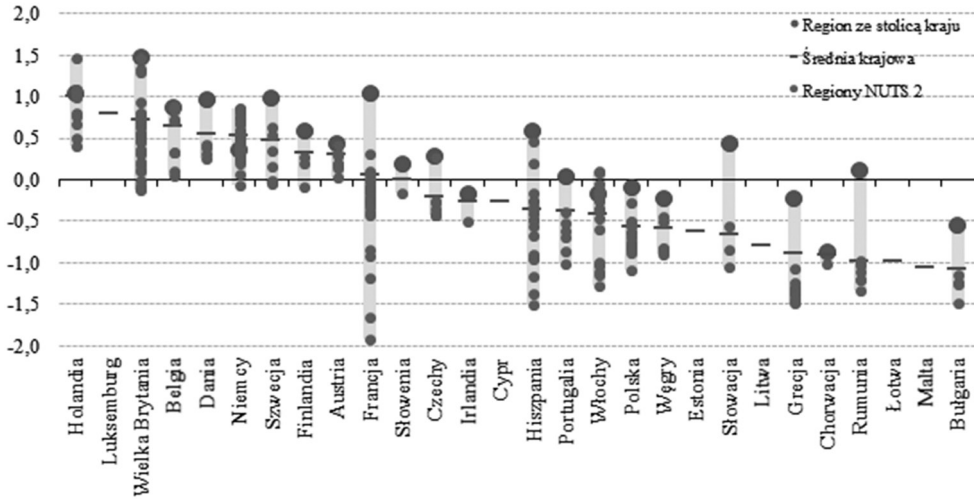

Źródło: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Regional_competitiveness_statistics.

Przechodząc do bardziej szczegółowej analizy dotyczącej polskich regionów należy podkreślić, że należą one do regionów słabszych i najsłabszych pod względem indeksu konkurencyjności regionalnej w całej Unii Europejskiej. Szczegółowe wartości indeksu konkurencyjności regionalnej przedstawiono w tabeli 3.

TABELA 3. Indeks konkurencyjności regionalnej polskich województw

Kod NUTS	Region	RCI, 2013 (EU-28 = 0)	PKB na mieszkańca, 2011 (EU-28 = 100)					
			Etap 5	Etap 4	Etap 3	Etap 2	Etap 1	Pozycja w rankingu
PL12	Mazowieckie	-0,180		107				157
PL22	Śląskie	-0,406				70		185
PL21	Małopolskie	-0,471					56	194
PL51	Dolnośląskie	-0,544				74		200
PL63	Pomorskie	-0,582				62		204
PL52	Opolskie	-0,584					52	206
PL11	Łódzkie	-0,584				60		207
PL31	Lubelskie	-0,666					44	214
PL43	Lubuskie	-0,704					54	216
PL42	Zachodniopomorskie	-0,712				55		217
PL41	Wielkopolskie	-0,728				68		219
PL34	Podlaskie	-0,729					47	221
PL33	Świętokrzyskie	-0,733					49	222
PL32	Podkarpackie	-0,743					44	224
PL61	Kujawsko-Pomorskie	-0,744					54	225
PL62	Warmińsko-Mazurskie	-0,871					47	240

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych z Eurostatu.

Województwa warmińsko-mazurskie, kujawsko-pomorskie, podkarpackie, świętokrzyskie, podlaskie i wielkopolskie są to regiony najmniej konkurencyjne w Polsce. Pozostałe województwa plasują się na podobnym choć nieco lepszym poziomie. Wyjątek stanowi województwo mazowieckie, które ma najwyższy indeks konkurencyjności RCI=-0,180 i wyróżnia się na tle kraju, zajmuje jednak dopiero 157 pozycję wśród regionów UE.

PODSUMOWANIE

W literaturze przedmiotu nie ma jednej zalecanej definicji konkurencyjności czy też konkurencyjności regionalnej. W ogólnym rozumieniu konkurencyjność to zdolność gospodarki do rywalizacji na światowych rynkach. Ewolucja teorii i badań zmierza w kierunku bardziej kompleksowego ujęcia konkurencyjności, wraz z ujęciem skali makro- i mikroekonomicznej. O konkurencyjności w coraz większym stopniu decydują jakościowe determinanty związane m.in. z postępem technologicznym, innowacjami, systemami zarządzania w biznesie. Szczególne znaczenie mają również wskaźniki dotyczące nauki, techniki i innowacji, czego dowodem mogą być te elementy jako filary indeksu konkurencyjności regionalnej.

RCI jest pierwszym, kompleksowym wskaźnikiem konkurencyjności regionalnej, obejmującym swym zasięgiem wszystkie regiony krajów Unii Europejskiej na poziomie NUTS 2. Składa się z 11 filarów, które podzielone zostały na trzy główne grupy: podstawową, efektywności i innowacji. Szczegółowa metodyka zawarta w raporcie Komisji Europejskiej, który poświęcony jest indeksowi konkurencyjności regionalnej, pozwoliła na obliczenie jego wartości dla wszystkich regionów i uszeregowanie ich od najbardziej do najmniej konkurencyjnych. W czołówce tego rankingu uplasował się holenderski region Utrecht oraz kilka hrabstw londyńskich i sąsiednich. Z przedstawionych danych wynika, że konkurencyjność mierzona wskaźnikiem RCI jest związana z poziomem PKB na mieszkańca, to znaczy, że wyższe wartości RCI występują w regionach z wyższym poziomem PKB na mieszkańca. Polskie województwa, odpowiadające regionom na poziomie NUTS 2, charakteryzują się względnie niskimi różnicami w konkurencyjności regionalnej. Jednakże w zestawieniu ze wszystkimi regionami krajów członkowskich Unii Europejskiej plasują się niekorzystnie w ich świetle. Wyróżniające się województwo mazowieckie, z najwyższym wskaźnikiem konkurencyjności regionalnej RCI=-0,180, znalazło się na 157 pozycji tego rankingu. Pozostałe polskie regiony zajmowały jeszcze dalsze miejsca, co nie stawia Polski w dobrej pozycji konkurencyjności międzynarodowej.

Bibliografia

1. Annoni P., Dijkstra L.: EU Regional Competitiveness Index RCI 2013, European Commission, Joint Research Centre.
2. Dijkstra L., Annoni P., Kozovska K., Working Papers: A New Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings, European Union Regional Policy, n° 02/2011.
3. Daszkiewicz N. (red.): Konkurencyjność Poziom makro, mezo i mikro. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2008.
4. Domański R.: Gospodarka przestrzenna. Podstawy teoretyczne. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
5. Gardiner B., Martin R., Tyler P.: Competitiveness, Productivity and Economic Growth across the European Regions, Regional Studies 2004.
6. Globalisation and Competitiveness: Relevant Indicators, "STI Working Papers" 1996, No. 5, OECD, Paris.
7. Golejewska A., Gajda D.: Analiza potencjału konkurencyjnego polskich regionów. Analizy i Opracowania KEIE UG nr 05/2012 (015).
8. Gorynia M., Łaźniewska E. (red.): Kompendium wiedzy o konkurencyjności. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2009.
9. Krugman P.: Making sense of the competitiveness debate, Oxford Review of Economic Policy 12(3), 1996.
10. Łaźniewska E., Gorynia M.: Konkurencyjność regionalna. Koncepcje-strategie-przykłady. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012.
11. Martin R., Kitson M., Tyler P.: Regional Competitiveness, London: Routledge, 2006.
12. Mayer-Stamer J.: Systemic Competitiveness and Local Economic Development. [w] Large Scale Systemic Change: Theories. Red. S. Bodhanya. Modelling and Practices, Duisburg 2008.
13. Schwab K., Porter M. E.: The Global Competitiveness Report 2007-2008, World Economic Forum, Geneva, Switzerland 2007.
14. Schwab K., Sala-I-Martin X.: The Global Competitiveness Report 2012-2013, World Economic Forum, 2012.
15. Szamrej-Baran I.: Konkurencyjność gospodarki Polski na tle wybranych gospodarek Unii Europejskiej. „Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania" 2012, Nr 25.
16. http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Regional_competitiveness_statistics#Further_Eurostat_information.

Dr hab. Krystyna Krzyżanowska, prof. SGGW
Mgr Magdalena D. Kowalewska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

DZIAŁALNOŚĆ MAŁYCH I ŚREDNICH PRZEDSIĘBIORSTW W POLSCE NA TLE KRAJÓW UE

THE ACTIVITIES OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN POLAND AGAINST EU COUNTRIES

STRESZCZENIE

Celem artykułu było przybliżenie struktury branżowej i źródeł finansowania sektora małych i średnich przedsiębiorstw (MSP) w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej. Sektor małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce podobnie jak w innych krajach europejskich, zdominował strukturę przedsiębiorstw. Należą do niego przede wszystkim przedsiębiorstwa takich branż, jak: usługi, handel, budownictwo. W 2013 roku najliczniejszą grupę stanowiły mikroprzedsiębiorstwa, udział których w strukturze przedsiębiorstw ogółem szacowany był na poziomie 95,2% w Polsce i na poziomie 92,2% w UE. Według danych GUS przedsiębiorstwa działające w Polsce w 2012 r. wygenerowały prawie 73% produktu krajowego brutto. Zainteresowanie MSP finansowaniem zewnętrznym w latach 2009-2013 wzrosło zarówno w Unii Europejskiej, jak i w Polsce. Równocześnie wyraźnie zmniejszył się odsetek przedsiębiorstw deklarujących finansowanie ze źródeł wewnętrznych i mieszanych.
Słowa kluczowe: małe i średnie przedsiębiorstwa, źródła finansowania, Polska, Unia Europejska.

ABSTRACT

The aim of the study was to present the structure of the industry and the sources of financing of small and medium-sized enterprises (SMEs) in Poland compared to the European Union. Small and medium enterprises in Poland, as in other European countries dominated the corporate structure. Its members are mainly companies in such industries as: services, trade and construction. In 2013, the largest group consisted of micro-enterprises, whose share of total corporate structure was estimated at 95.2% in Poland and 92.2% at the level of the EU. According to CSO companies operating in Poland in 2012. Generated almost 73% of polish gross domestic product. The interest in external financing SMEs in 2009-2013 increased both in the European Union and in Poland. At the same time significantly decreased the percentage of enterprises declaring funding from internal sources and mixed.
Keywords: small and medium enterprises, financing sources, Poland, UE.

WSTĘP

W polskiej i zagranicznej literaturze dotyczącej problematyki związanej z małymi i średnimi przedsiębiorstwami wskazuje się na trudności definiowania tej kategorii podmiotów gospodarczych. Nie ma więc uniwersalnej, powszechnie akceptowanej definicji

małego czy średniego przedsiębiorstwa[1]. Termin „małe i średnie przedsiębiorstwa" jest bardzo pojemny, można podać szereg kryteriów ilościowych i jakościowych, za pomocą których identyfikuje się podmioty zaliczane do tej grupy[2]. Do kryteriów ilościowych można zaliczyć: wielkość zatrudnienia, wartość sumy bilansowej, wartość rocznych obrotów netto czy wartość majątku trwałego.

W Unii Europejskiej stosowana jest definicja ilościowa, zgodnie z którą do MSP należą przedsiębiorstwa zatrudniające mniej niż 250 pracowników i osiągające roczny obrót poniżej 50 mln euro i/lub całkowity bilans roczny poniżej 43 mln euro. Małe przedsiębiorstwo to takie, które zatrudnia poniżej 50 pracowników i którego roczny obrót lub całkowity bilans roczny nie przekracza 10 mln euro, natomiast mikroprzedsiębiorstwo to takie, które zatrudnia mniej niż 10 pracowników i którego roczny obrót lub całkowity bilans roczny nie przekracza 2 mln euro[3].

Kryteria ilościowe jako rdzeń definicji MSP przeniesione zostały na grunt prawa polskiego w ustawie o swobodzie działalności gospodarczej[4] z 2 lipca 2004 roku oraz w ustawie o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych[5] z 29 lipca 2005 roku.

Cechą wyróżniającą ten sektor jest wysoki stopień dostosowania do zmieniającego się otoczenia, zarówno w sensie produktowym, jak i procesowym. Funkcjonują one w takich obszarach, jak: handel, usługi, produkcja i inne, a wiele z nich w sferze najnowszych technologii (np. teleinformatycznych). Przedsiębiorstwa MSP realizują swoje usługi i produkty także w wirtualnej przestrzeni, powstałej w wyniku zastosowania Internetu. Ich liczba na polskim rynku w stosunku całości podmiotów działających w tej sferze jest stosunkowo mała[6].

Celem artykułu było przybliżenie stanu i struktury branżowej sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce na tle krajów Unii Europejskiej oraz źródeł finansowania preferowanych przez przedsiębiorców. W opracowaniu wykorzystano dane wtórne pochodzące z GUS i Eurostatu, raporty Polskiej Agencji Rozwoju Przedsiębiorczości oraz literaturę przedmiotu.

CHARAKTERYSTYKA MSP W POLSCE I W UE

Sektor małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce jest stosunkowo młodym tworem gospodarki kapitalistycznej, podobnie jak w innych krajach europejskich, zdominował strukturę przedsiębiorstw. Należą do niego przede wszystkim przedsiębiorstwa branż nie wymagających stosunkowo dużych nakładów kapitałowych, a mianowicie: handel, wszelkiego rodzaju usługi, ale też produkcja przemysłowa. Od początku zmiany ustroju w Polsce, sektor ten ma ogromne znaczenie dla całej gospodarki.

W 2013 roku najliczniejszą grupę stanowiły mikroprzedsiębiorstwa, udział których w strukturze przedsiębiorstw ogółem szacowany był na poziomie 95,2% w Polsce i na poziomie 92,2% w UE. Według szacunków Komisji Europejskiej w 2013 roku ponad 1,4 mln mikroprzedsiębiorstw w Polsce odpowiadało za niecałe 15,0% wartości dodanej brutto,

[1] R. Wolański: Wpływ otoczenia finansowego na konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw. Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013, s.19.

[2] Por. B. Kołosowska: Finansowanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw ze źródeł pozabankowych. Ce De Wu, Warszawa 2013, s. 15; M. Waga: Źródła finansowania małych i średnich przedsiębiorstw. „Infos" 2014 nr 7, s. 1 [dostęp 6.02.2015].

[3] Por. M. Waga: Źródła finansowania małych i średnich przedsiębiorstw. „Infos" 2014 nr 7, s. 1. [dostęp 6.02.2015].

[4] Dz. U. Nr 173, poz. 1807.

[5] Dz. U. Nr 184, poz. 1539 oraz M. Waga: Źródła finasowania działalności MSP w kontekście ich sytuacji finansowej. [w:] Rozwój przedsiębiorczości oraz sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Red. naukowa G. Gołębiowski. „Studia BAS", Warszawa 2014 nr 1, s. 29 [dostęp 6.02.2015].

[6] J. Foltys: Outsourcing w przedsiębiorstwach MSP. Scenariusz aplikacyjny. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012, s. 5 [dostęp 11.02.2015].

natomiast 27-krotnie mniejsza grupa małych firm generowała 14,4% wartości dodanej brutto[7].

Według danych GUS przedsiębiorstwa działające w Polsce w 2012 r. wygenerowały prawie 73% polskiego produktu krajowego brutto (PKB). Udział poszczególnych grup przedsiębiorstw w strukturze PKB był zróżnicowany. Wkład małych i średnich przedsiębiorstw osiągnął poziom 48,5%, w tym udział mikroprzedsiębiorstw wynosił 29,7%. Udział średnich przedsiębiorstw był trzy razy mniejszy (11%) niż mikrofirm, a małych – prawie cztery razy (7,8%)[8]. Strukturę branżową małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce przedstawiono w tabeli 1.

TABELA 1. Struktura MSP w Polsce według obszaru działalności w latach 2011-2012 [w%]

Rodzaj branży	2011	2012
Handel	29,5	28,6
Budownictwo	13,4	13,0
Przemysł	10,6	10,3
Usługi	46,5	48,0
w tym:		
- działalność profesjonalna, naukowa i techniczna	11,2	11,8
- transport i gospodarka magazynowa	8,2	7,9
- opieka zdrowotna i pomoc społeczna	7,6	8,2
- pozostałe	19,5	20,1

Źródło: A. Tarnawa, P. Zadura-Lichota: Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2011-2012. PARP, Warszawa 2013, s. 20 i P. Zadura-Lichota, A. Tarnawa: Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2012-2013. PARP, Warszawa 2014, s.19.

Z danych przedstawionych w tabeli 1 wynika, że właściciele małych i średnich przedsiębiorstw najczęściej podejmowali działalność usługową. Na drugim miejscu uplasowała się działalność handlowa, a na trzecim budowlana. Najrzadziej podejmowana była działalność w obszarze przemysłu.

W Polsce w 2013 roku najliczniejszą grupę stanowiły mikroprzedsiębiorstwa. Ich strukturę branżową przedstawiono w tabeli 2.

TABELA 2. Struktura mikroprzedsiębiorstw w UE-27 i w Polsce według branż w 2013 r. [w%]

Rodzaje branży	2012		2013	
	UE-27	Polska	UE-27	Polska
Handel	29,0	35,0	29,0	35,0
Budownictwo	15,0	16,0	15,0	15,0

[7] P. Zadura-Lichota: Mikroprzedsiębiorstwa w Polsce w latach 2012-2013. [w:] Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2012-2013. Red. P. Zadura-Lichota, A. Tarnawa. PARP, Warszawa 2014, s. 44-45.

[8] J. Łapiński, M. Nieć, G. Rzeźnik, R. Zakrzewski: Działalność sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. [w:] P. Zadura-Lichota, A. Tarnawa: Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2012-2013. PARP, Warszawa 2014, s. 14-15.

Przemysł	10,0	14,0	9,0	12,0
Usługi	46,0	35,0	48,0	38,0
w tym:				
- działalność profesjonalna	-	-	19,0	14,0
- zakwaterowanie	-	-	8,0	3,0
- obsługa nieruchomości	-	-	6,0	2,0
- administrowanie i działalność wspierająca	-	-	6,0	4,0
- transport	-	-	5,0	10,0
- informacja i komunikacja	-	-	4,0	5,0

Źródło: P. Zadura-Lichota, A. Tarnawa: Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2012-2013. PARP, Warszawa 2014, s. 45-46.

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że w 2013 r. mikroprzedsiębiorstwa powstały głównie w usługach i handlu, przy czym w porównaniu z 2012 r. ich udział w handlu pozostał na niezmienionym poziomie, podczas gdy w usługach zwiększył się o 3 punkty procentowe. Jednocześnie zmniejszył się udział tych podmiotów w przemyśle o 2 punkty procentowe i w budownictwie o 1 punkt procentowy. Udział mikroprzedsiębiorstw w usługach nadal znacznie odbiega od średniej w UE (odpowiednio 48% dla UE i 38% dla Polski).

FINANSOWANIE MSP W POLSCE I UE

Dostęp do finansowania jest kluczowym czynnikiem rozwoju przedsiębiorczości. W finansowaniu działalności gospodarczej wykorzystuje się zarówno kapitały własne, jak i obce. Do kapitału własnego zaliczamy środki pochodzące z prywatnych oszczędności właściciela firmy, wkładów wspólników, prywatnych pożyczek oraz wypracowanych zysków przedsiębiorstwa. Natomiast kapitały obce stanowią: kredyty bankowe, pożyczki z sektora pozabankowego, leasing, pożyczki kupieckie i factoring, bezzwrotne dotacje ze środków publicznych czy unijnych, fundusze venture capital, anioły biznesu.

Możliwości pozyskania i rodzaj kapitału zewnętrznego dla przedsiębiorstwa zależą głównie od jego fazy rozwoju, kondycji finansowej i wielkości. Małe firmy rozpoczynające działalność, nie posiadające historii kredytowej i z niską zdolnością do zaciągania zobowiązań mają trudności z uzyskaniem finansowania w bankach. Często są przedmiotem zainteresowań funduszy typu venture capital, które inwestują w te przedsiębiorstwa od momentu uruchomienia do stadium dojrzałości. Na utworzenie firmy małe podmioty mogą także ubiegać się o dotacje ze środków Unii Europejskiej. Większym przedsiębiorstwom, o dużych obrotach, łatwiej pozyskać środki zarówno na finansowanie inwestycji, jak i obrotowe. Mniejsze firmy mają zazwyczaj mniej korzystną ofertę finansową środków zwrotnych, związaną z wyższym ryzykiem wierzyciela[9]. Środki bezzwrotne w formie dotacji skierowane są głównie do firm rozwijających się, inwestujących w nowe technologie i tworzących nowe miejsca pracy.

[9] J. Bański: Koncepcja systemowego wsparcia przedsiębiorczości. Opracowanie koncepcji systemowego wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach projektu pt. „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich", Warszawa 31 maja 2014, s. 33.

TABELA 3. Źródła finansowania MSP w Polsce i w UE w latach 2009-2013 [w%]

Sposób finansowania	2009		2011		2013	
	UE	Polska	UE	Polska	UE	Polska
Zewnętrzne	28,0	27,0	56,0	50,0	54,0	50,0
Wewnętrzne*	16,0	13,0	4,0	4,0	4,0	5,0
Mieszane	31,0	41,0	20,0	23,0	22,0	22,0
Żadne z wymienionych	25,0	20,0	20,0	23,0	20,0	24,0

**Pod pojęciem finansowania wewnętrznego ujęto kategorie „zysk zatrzymany" i „wpływy ze sprzedaży aktywów".*
Źródło: M. Waga: Źródła finansowania małych i średnich przedsiębiorstw. „Infos" 2014 nr 7, s. 3.

Z danych przedstawionych w tabeli 3 wynika, że zainteresowanie finansowaniem zewnętrznym w latach 2009-2011 wzrosło zarówno w Unii Europejskiej, jaki w Polsce. Tendencja ta utrzymała się w roku 2013. Równocześnie wyraźnie zmniejszył się odsetek przedsiębiorstw deklarujących finansowanie ze źródeł wewnętrznych i mieszanych. Prawie co czwarte przedsiębiorstwo nie deklarowało żadnego sposobu finansowania działalności gospodarczej w przeprowadzonych badaniach. Być może źródłem pozyskania środków finansowych były inne fundusze (np. franczyza, venture capital, czy środki pomocowe) albo inne środki wewnętrzne (np. nadwyżki środków pieniężnych, zysk zatrzymany).

Główne sposoby finansowania MSP w Polsce i UE w latach 2009-2013 przedstawiono w tabeli 4.

TABELA 4. Sposoby pozyskiwania kapitału przez MSP w Polsce i UE w latach 2009-2013 [w%]

Wyszczególnienie	2009		2011		2013	
	UE	Polska	UE	Polska	UE	Polska
Zysk zatrzymany lub sprzedaż aktywów	b.d.	b.d.	24,4	27,3	25,9	26,2
Debet na rachunku	29,8	38,0	39,9	43,4	38,8	41,6
Kredyt bankowy	26,2	24,6	30,4	28,1	31,6	33,1
Leasing/zakup ratalny/faktoring	22,9	29,3	35,7	39,0	34,5	38,2
Kredyt handlowy	16,2	33,1	32,3	41,6	31,9	36,5
Grant lub subsydiowana pożyczka bankowa	10,3	3,6	12,7	10,9	12,8	10,2
Inna pożyczka	6,8	6,8	13,4	12,1	15,4	13,4
Emisja instrumentów udziałowych lub zewnętrzne finansowanie udziałowe	1,2	1,9	1,9	0,3	2,0	0,5
Emisja instrumentów dłużnych	1,2	1,9	1,9	0,3	2,0	0,5
Pożyczka podporządkowana, udziałowa lub podobne	0,8	0,4	2,0	0,7	1,9	0,6

Źródło: M. Waga: Źródła finansowania małych i średnich przedsiębiorstw. „Infos" 2014 nr 7, s. 3

Z danych przedstawionych w tabeli 4 wynika, że najbardziej popularnym źródłem finansowania wykorzystywanym przez badane MSP był debet na rachunku bankowym.

Jest to prosta i nie wymagająca dodatkowych procedur metoda pozyskiwania środków finansowych, a stawki oprocentowania często są bliskie zera procent. W latach 2009-2013 zarówno w UE, jak i w Polsce systematycznie wzrastało zapotrzebowanie na kredyty bankowe. Należy zauważyć, że w latach 2011-2013 przedsiębiorstwa preferowały kredyt handlowy czy leasing/zakup ratalny/faktoring a nie kredyt bankowy. Większość środków finansowych pozyskiwana była za pośrednictwem banków i instytucji finansowych, a nie na rynku kapitałowym.

Z badań przeprowadzonych przez Ministerstwo Gospodarki w drugiej połowie 2012 r. wśród 960 przedsiębiorców sektora MSP[10] wynika, że 72% z nich ponosiło nakłady inwestycyjne. Prawie połowa badanych firm przeznaczała środki finansowe na zakup takich środków trwałych, jak: wyposażenie, meble, sprzęt, 40% ankietowanych dokonywała wydatków na pojazdy, przy czym firmy mikro najczęściej remontowały posiadane pojazdy, małe dzierżawiły, a średnie równie często remontowały jak i kupowały nowe pojazdy. Tylko 18% respondentów inwestowało w budynki[11].

Głównym źródłem finansowania nakładów inwestycyjnych były najczęściej środki własne przedsiębiorstw (2/3), kredyt bankowy wskazało 18% ankietowanych, a leasing – 8%. Co trzecia firma korzystała z kredytu (28% mikroprzedsiębiorstw, 64% małych i 68% średnich firm). Najczęściej przedsiębiorstwa korzystały z kredytu na rachunku bieżącym (22%), kredytu obrotowego (8%) i kredytu inwestycyjnego (6%). W drugiej połowie 2012 r. o kredyt inwestycyjny lub obrotowy ubiegało się 12% badanych firm, przy czy było to co dziesiąte mikroprzedsiębiorstwo, co czwarte małe i co trzecie średnie. W 2/3 przypadkach wniosek kredytowy rozpatrzony został pozytywnie. Przeciętne oprocentowanie kredytów wyniosło 9%, ale mikroprzedsiębiorstwa płaciły o kilka procent wyższe odsetki niż małe i średnie[12].

Badani przedsiębiorcy wyrazili również opinię dotyczącą perspektyw rozwojowych sektora MSP. Spośród tych, którzy uważali, że w pierwszej połowie 2013 roku małe i średnie firmy nie rozwiną się ponad połowa jako przyczynę podała zmianę sytuacji gospodarczej kraju, co piąty badany wskazał zmianę perspektyw sprzedaży, a co dziesiąty wymienił inny powód. W grupie przedsiębiorców, którzy wyrazili opinię wskazującą na rozwój małych firm, wśród powodów 30% podało zmianę sytuacji gospodarczej kraju i tyle samo zmianę perspektyw sprzedaży[13].

PODSUMOWANIE

Małe i średnie przedsiębiorstwa w Polsce, ze względu na ich wkład w tworzenie PKB zasługują na miano siły napędowej gospodarki. Mimo, że mają one niewielki zasięg działania, a także stosunkowo mały wpływ na otoczenie, w którym funkcjonują, to ogromna liczba tych przedsiębiorstw nadaje sektorowi MSP ogromne znaczenie w kształtowaniu gospodarki w Polsce.

W 2013 roku najliczniejszą grupę stanowiły mikroprzedsiębiorstwa, udział których w strukturze przedsiębiorstw ogółem szacowany był na poziomie 95,2% w Polsce i na poziomie 92,2% w UE. Według danych GUS przedsiębiorstwa działające w Polsce w 2012 r. wygenerowały prawie 73% polskiego produktu krajowego brutto.

Zainteresowanie MSP finansowaniem zewnętrznym w latach 2009-2013 wzrosło zarówno w Unii Europejskiej, jaki w Polsce. Równocześnie wyraźnie zmniejszył się odsetek przedsiębiorstw deklarujących finansowanie ze źródeł wewnętrznych i mieszanych.

[10] Dominującą część respondentów stanowiły mikroprzedsiębiorstwa (86%). Udział małych firm wyniósł 9%, a średnich – 4%.

[11] Trendy rozwojowe sektora MSP w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2012 roku. Ministerstwo Gospodarki. Departament Strategii i Analiz. 2013 nr 1, Warszawa, marzec 2013 r, s. 23.

[12] Tamże, s. 24.

[13] Tamże, s. 13.

Bibliografia

1. Bański J.: Koncepcja systemowego wsparcia przedsiębiorczości. Opracowanie koncepcji systemowego wsparcia przedsiębiorczości na obszarach wiejskich w ramach projektu pt. „Rozwój przedsiębiorczości na terenach wiejskich – diagnoza, kierunki, rekomendacje dla polityki rozwoju obszarów wiejskich", Warszawa 31 maja 2014.
2. Foltys J.: Outsourcing w przedsiębiorstwach MSP. Scenariusz aplikacyjny. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice 2012 [dostęp 11.02.2015].
3. Kołosowska B.: Finansowanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw ze źródeł pozabankowych. Ce De Wu, Warszawa 2013.
4. Łapiński J.,. Nieć M, Rzeźnik G., Zakrzewski R.: Działalność sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce. [w:] P. Zadura-Lichota, A. Tarnawa: Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2012-2013. PARP, Warszawa 2014.
5. Tarnawa A., Zadura-Lichota P.: Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2011-2012. PARP, Warszawa 2013.
6. Treny rozwojowe sektora MSP w ocenie przedsiębiorców w drugiej połowie 2012 roku. Ministerstwo Gospodarki. Departament Strategii i Analiz. 2013 nr 1, Warszawa, marzec 2013.
7. Waga M.: Źródła finansowania małych i średnich przedsiębiorstw. „Infos" 2014 nr 7 [dostęp 6.02.2015].
8. Waga M.: Źródła finasowania działalności MSP w kontekście ich sytuacji finansowej. [w:] Rozwój przedsiębiorczości oraz sektora małych i średnich przedsiębiorstw. Red. naukowa G. Gołębiowski. „Studia BAS", Warszawa 2014 nr 1 [dostęp 6.02.2015].
9. Wolański R.: Wpływ otoczenia finansowego na konkurencyjność małych i średnich przedsiębiorstw. Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.
10. Zadura-Lichota P.: Mikroprzedsiębiorstwa w Polsce w latach 2012-2013. [w:] Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2012-2013. Red. P. Zadura-Lichota, A. Tarnawa. PARP, Warszawa 2014.
11. Zadura-Lichota P., Tarnawa A.: Raport o stanie MSP w Polsce w latach 2012-2013. PARP, Warszawa 2014.
12. Zbierowski P., Węcławska D., Tarnawa A., Zadura-Lichota P., Bartnicki M.: Global Entrepreneurship Monitor Polska. PARP, Warszawa 2012.
13. Dz. U. Nr 173, poz. 1807.
14. Dz. U. Nr 184, poz. 1539.

Mgr Piotr G. Pietrzak

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

PUBLICZNE SZKOLNICTWO WYŻSZE JAKO KREATOR KAPITAŁU LUDZKIEGO REGIONÓW

PUBLIC HIGHER EDUCATION AS A CREATOR OF REGIONAL HUMAN CAPITAL

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest dyskusja nad znaczeniem publicznych szkół wyższych w tworzeniu kapitału ludzkiego regionów. W części teoretycznej artykułu przybliżono pojęcie rozwoju regionalnego, wskazano najważniejsze czynniki determinujące jego poziom oraz omówiono znaczenie szkolnictwa wyższego w świetle teorii dóbr merytorycznych (społecznie pożądanych). W dalszej części artykułu dokonano charakterystyki publicznego szkolnictwa wyższego, z uwzględnieniem liczby i typów uczelni w przekroju poszczególnych regionów. Podjęto próbę oszacowania mierników obrazujących poziom kapitału ludzkiego dla poszczególnych województw Polski. W końcowej części artykułu zawarto wnioski płynące z rozważań.
Słowa kluczowe: rozwój regionalny, szkolnictwo wyższe, kapitał ludzki.

ABSTRACT

The aim of this article is to discuss the role played by public higher education in process of creating regional human capital. In the theoretical part of this article Author explained the concept of regional development, identified the key factors which determine the level of regional development and presented public higher education as an example of merit goods. In the second part of the article Author made characteristics of Polish public higher education, including the number and types of universities in the section of each region. Moreover, Author estimated indicators which show the level of human capital for Polish provinces. In the final part of the article Author presented the main conclusions of the study.
Keywords: regional development, higher education, human capital.

WSTĘP

Zauważalne w ostatnich dekadach rosnące tempo przemian politycznych, ekonomicznych, społecznych a także technologicznych spowodowało, że tradycyjne źródła przewagi konkurencyjnej takie jak: tania ziemia i jej zasoby naturalne, tania siła robocza czy niskie koszty ekologiczne[1] uległy dezaktualizacji. Obecnie jednym z kluczowych czynników, który przyczynia się do wzrostu konkurencyjności regionów jest kapitał ludzki[2], czyli wie-

[1] M. Pietrzak: Najlepiej wycenić z kartą. „Personel i Zarządzanie" 2003 nr 10, s. 16.

[2] P. Pietrzak, M. Pietrzak: Publiczne szkolnictwo wyższe jako kreator kapitału ludzkiego i wiedzy na rzecz rolnictwa, gospodarki żywnościowej i obszarów wiejskich po akcesji Polski do UE. [w:] Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat Unii Europejskiej. Red. naukowa N. Drejerska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2014, s. 82.

dza, umiejętności, kompetencje i możliwości jednostek[3]. Jego jakość jest ściśle powiązana z edukacją[4], zwłaszcza z tą na poziomie wyższym. *„Więcej (…) nauki, to podstawowy postulat teoretyczny teorii kapitału ludzkiego, a więcej nakładów na ten cel to główna jej dyrektywa praktyczna"*[5].

W artykule postawiono dwa cele. Pierwszym jest przybliżenie zagadnień dotyczących roli jaką odgrywają publiczne szkoły wyższe w tworzeniu kapitału ludzkiego regionów. Drugim celem jest obliczenie mierników odzwierciedlających poziom kapitału ludzkiego regionów. W toku realizacji tych celów wykorzystano metodę studiów literaturowych oraz dane wtórne pochodzące ze statystyk masowych (dane GUS).

CZYNNIKI WARUNKUJĄCE ROZWÓJ REGIONALNY

W teorii ekonomii wyodrębnia się pojęcia wzrostu i rozwoju, które mogą dotyczyć gospodarki regionu. Wzrost gospodarczy definiuje się zazwyczaj w kategoriach przyrostu wartości rocznej produkcji dóbr i usług na jednego mieszkańca[6]. Z kolei rozwój gospodarczy jest pojęciem szerszym, obejmującym zarówno zmiany ilościowe jak i jakościowe, które dotyczą różnych aspektów życia człowieka[7]. Jak podaje P. Churski *„(…) biorąc pod uwagę fakt występowania wzajemnych zależności między wzrostem a rozwojem należy przyjąć, że wzrost jest podstawowym warunkiem występowania rozwoju gospodarczego, którego konsekwencje kształtują poziom i warunki życia mieszkańców danego regionu"*[8].

Rozwój regionalny jest procesem, który nie odbywa się samoistnie, lecz jest uzależniony od różnorodnych czynników[9]. W literaturze przedmiotu przez termin „czynniki rozwoju regionalnego" rozumie się te elementy, które przyczyniają się do poprawy konkurencyjności oraz wzrostu potencjału gospodarczego regionu a także do poprawy jakości życia jego mieszkańców[10]. Czynniki te posiadają ogromne znaczenie m.in. dla kadr samorządowych, polityków czy ekonomistów, zarówno pod względem ilościowym jak i jakościowym[11]. Dlatego konieczne jest ich identyfikowanie, wartościowanie oraz klasyfikowanie[12].

Klasycy ekonomii – A. Smith, D. Ricardo – wyróżnili trzy podstawowe czynniki rozwoju tj. ziemię, pracę i kapitał. Sformułowali oni główne założenia optymalnego ich wykorzystania oraz kształtowania najkorzystniejszych proporcji między nimi w warunkach pierwszej fazy rozwoju gospodarki kapitalistycznej (tzw. wolnej konkurencji)[13].

Do interpretacji współczesnego procesu rozwoju regionalnego koncepcja klasyczna wy-

[3] A. Szynka: Innowacyjność i kapitał ludzki jako źródło rozwoju gospodarczego. [w:] Gospodarka polska po 20 latach transformacji: osiągnięcia, problemy i wyzwania. Red. naukowa S. Pangsy-Kania, G. Szczodrowski. Wydaw. Instytutu Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2009, s. 290.

[4] I. Stalończyk: Kapitał ludzki jako główny element kapitału intelektualnego. „Ekonomia i Zarządzanie", 2012 nr 2, tom 4, s. 31.

[5] S.R. Domański: Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1993, s. 258-259.

[6] K. Malaga: O niektórych dylematach teorii wzrostu gospodarczego i ekonomii, http://www.pte.pl/pliki/2/12/k.%20malaga.pdf (data odczytu: 27.01.2015 r.)

[7] P. Churski: Czynniki rozwoju regionalnego w świetle koncepcji teoretycznych. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku. Nauki ekonomiczne", t. XIX, z. 3/2005, s. 14.

[8] Tamże, s. 14.

[9] J. Ozdoba: Główne czynniki warunkujące rozwój regionalny województwa świętokrzyskiego. [w:] Polityka gospodarcza i społeczna – wybrane zagadnienia. Red. naukowa A. Przybyłka. AT Wydawnictwo, Kraków 2014, s. 368.

[10] T. Mańkowski: Region i rozwój regionalny. [w:] Strategie rozwoju turystyki w regionie. Red. naukowa B. Meyer, D. Milewski. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2009, s. 15.

[11] J. Ozdoba: Główne czynniki warunkujące …, op. cit., s. 368.

[12] A. Sawczuk, M. Kogut-Jaworska, M. Zioło: Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka. Wydaw. C.H. Beck, Warszawa 2011, s. 52.

[13] H. Kotarski: Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego. Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013, s. 60.

daje się niewystarczająca[14]. Zasoby naturalne, ludzkie i kapitałowe co prawda rozstrzygają o możliwościach wzrostu produkcji, ale całościowe rezultaty procesu rozwojowego zależą od wielu innych uwarunkowań.

E.J. Blakely, w swojej koncepcji obok czynników klasycznych rozwoju regionalnego wskazuje także[15]: przedsiębiorstwa lokalne (własne) i zewnętrzne, zagospodarowanie transportowe i komunikacyjne, istniejący potencjał produkcyjny i usługowy, szczególnie przemysłowy, walory środowiska przyrodniczego, nowoczesne technologie wytwarzania, rynek lokalny zewnętrzny, umiejętności i chęci samorządu terytorialnego, wielkość jednostki terytorialnej, a szczególnie powierzchnie terenów wolnych (do zagospodarowania), istnienie sił społecznych popierających rozwój, możliwość uzyskania dotacji, subwencji i ulg (lokalnych, regionalnych i krajowych), międzynarodową współpracę.

Inną klasyfikację czynników rozwoju przedstawia T. G. Grosse. Wyróżnia on wśród wspomnianych czynników[16]: kapitał przedsiębiorczości, kapitał wiedzy i innowacji, kapitał ludzki, kapitał społeczny, kapitał finansowy, inwestycje zagraniczne przedsiębiorstw (FDI), zintegrowane podejście do rozwoju obszarów wiejskich, rozwój infrastruktury komunikacyjnej (w celu zapewnienia spójności terytorialnej), rozwój metropolii i miast (w celu zwiększenia policentrycznej sieci miast), jakość zarządzania i kompetencji administracji.

Jednym z najczęściej przyjmowanych kryteriów podziału czynników rozwoju regionalnego jest źródło ich pochodzenia[17]. Zgodnie z tak zaproponowanym podziałem wyodrębnia się czynniki egzogeniczne (zewnętrzne), na których występowanie region nie ma wpływu (na przykład uwarunkowania historyczne czy polityka państwa) i czynniki endogeniczne (wewnętrzne), które znajdują się w obszarze regionu i które mogą podlegać jego wpływowi[18]. Wśród czynników wewnętrznych wyróżnia się m.in. zasoby środowiska przyrodniczego, atrakcyjność turystyczną regionu czy przedsiębiorczość lokalną.

Należy zauważyć, że na procesy rozwojowe w regionach wpływają liczne i zróżnicowane czynniki[19]. Jednakże, jak podkreśla J. Świtała *„ (…) za kluczowy czynnik kształtujący poziom konkurencyjności regionów"*[20] uważa się kapitał ludzki. Związane jest to bezpośrednio z rozwojem gospodarki opartej na wiedzy i kreowaniem procesów innowacyjnych.

PUBLICZNA SZKOŁA WYŻSZA JAKO KREATOR KAPITAŁU LUDZKIEGO

W literaturze przedmiotu nie ma jednoznacznej i precyzyjnej definicji kapitału ludzkiego. Czasami utożsamia się go z życiem ludzkim bądź z sumą posiadanych umiejętności. Może on być także rozpatrywany jako wielkość wewnętrzna, ucieleśniona w człowieku, umożliwiająca mu maksymalizowanie swojego dobrobytu[21].

Najczęściej kapitał ludzki jest definiowany jako uwarunkowany genetycznie potencjał,

[14] Tamże, s. 160.

[15] Z. Szymla: Podstawy badań rozwoju regionalnego. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni", 2005 nr 3, s. 105.

[16] T.G. Grosse: Czynniki rozwoju regionalnego na Mazowszu. „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy", nr 25/2012, s. 157.

[17] K. Kułaga: Kultura i sektory kreatywne jako endogeniczne czynniki rozwoju regionalnego. Przypadek województwa świętokrzyskiego. [w:] Polityka gospodarcza i społeczna – wybrane zagadnienia. Red. naukowa A. Przybyłka. AT Wydawnictwo, Kraków 2014, s. 378.

[18] Tamże, s. 378.

[19] K. Dyjach: Teorie rozwoju regionalnego wobec zróżnicowań międzyregionalnych. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia Sectio H" 2013, nr 1, s. 58.

[20] J. Świtała: Wpływ kapitału ludzkiego na rozwój regionalny w Polsce w kontekście gospodarki wiedzy, [w:] Innowacyjność w budowaniu gospodarki wiedzy w Polsce. Red. naukowa S. Pangsy-Kania, E. Okoń-Horodyńska. Wydaw. Instytutu Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2007, s. 75.

[21] S.R. Domański: Kapitał ludzki i wzrost …, op. cit., s. 16-17.

który można powiększać drogą inwestycji w człowieka[22]. Inwestycje te definiuje się jako *„ogół działań, które wpływają na przyszły pieniężny i fizyczny dochód przez powiększenie zasobów w ludziach"*[23]. Twórcy koncepcji kapitału ludzkiego wskazują siedem podstawowych obszarów inwestycji w człowieka, tj. usługi związane z ochroną zdrowia (wpływające na żywotność i witalność człowieka), szkolenie w czasie pracy, formalne kształcenie na wszystkich szczeblach (w szczególności na poziomie edukacji wyższej), kształcenie ustawiczne, migracje w celu znalezienia lepszej pracy, poszukiwanie informacji o perspektywach zawodowych oraz badania naukowe[24]. Wymienione sposoby inwestowania w kapitał ludzki różnią się pod względem ich wpływu na zarobki i konsumpcję[25]. Wszystkie jednak podnoszą fizyczne i psychiczne zdolności ludzi, zwiększając w ten sposób ich rzeczywiste dochody.

Kluczowym elementem kapitału ludzkiego jest wiedza (wykształcenie), która stanowi wyznacznik jego jakości[26]. Powiązanie kapitału ludzkiego z wiedzą, czy też ogólnie – edukacją, jest często spotykanym zabiegiem definicyjnym. Taką definicję proponuje L. Zienkowski, według którego na kapitał ludzki składa się nagromadzona wiedza naukowa, a więc skumulowane wyniki badań naukowych (B+R), oraz poziom wiedzy społeczeństwa, wyrażony poprzez osiągnięty formalny poziom wykształcenia, tzw. kapitał wykształcenia[27].

Szczególnym miejscem tworzenia kapitału ludzkiego są zatem szkoły wyższe[28]. Wiedza jako „uniwersalny substytut" staje się najważniejszym zasobem we współczesnej gospodarce[29]. Dobrze wykształcone zasoby pracy są nie tylko środkiem realizacji innowacji, ale same są innowacyjnym potencjałem. Ze względu na ogromne znaczenie wiedzy państwa z reguły wspierają dostęp do szkolnictwa wyższego poprzez system podatkowy, subsydia a także odpowiednie regulacje prawne.

Edukacja wyższa ze względu na interwencję rządu traktowana jest jako czyste dobro publiczne[30]. Tymczasem zdecydowana większość usług świadczonych przez szkoły wyższe nie posiada cech takich dóbr (brak konkurencyjności i brak możliwości wykluczenia z konsumpcji)[31]. W literaturze ekonomicznej edukacja wyższa traktowana jest jako przykład dobra merytorycznego (społecznie pożądanego)[32].

Koncepcję dóbr merytorycznych przedstawił po raz pierwszy R. A. Musgrave pod koniec lat pięćdziesiątych ubiegłego stulecia[33]. Zostały one zdefiniowane jako dobra, „które są na tyle ważne, że gdy ich konsumpcja na wolnym rynku jest na niewystarczającym poziomie, władze interweniują w celu jej zwiększenia, nawet wbrew preferencjom konsumentów"[34]. Wynika to głównie z faktu, że indywidualna konsumpcja tych dóbr służy

[22] Tamże, s. 35.

[23] G.S. Becker: Human Capital. A Theoretical Analysis with Special Reference to Education, New York 1964, s. 9.

[24] T.W. Schultz: Investment in Human Capital. The Free Press, New York 1976, s. 60-61.

[25] H. Kotarski: Kapitał ludzki i kapitał…, op. cit., s. 14.

[26] M. Niklewicz-Pijaczyńska, M. Wachowska: Wiedza – kapitał ludzki – innowacje. Wydaw. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012, s. 17.

[27] L. Zienkowski: Gospodarka „oparta na wiedzy" – mit czy rzeczywistość. [w:] Wiedza a wzrost gospodarczy. Red. naukowa L. Zienkowski. Wydaw. Naukowe Scholar, Warszawa 2003, s. 16.

[28] M. Szmit: Rola uczelni wyższych w procesie rozwoju regionalnego: studium przypadku. [w:] Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej. Red. naukowa M.G. Woźniak. Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2011, s. 229.

[29] P. Pietrzak, M. Pietrzak: Publiczne szkolnictwo wyższe …, op. cit., s. 96.

[30] S. Owsiak: Finanse publiczne. Teoria i praktyka. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 23.

[31] J.M. Fijor: Czy dobra publiczne są naprawdę publiczne? „Studia Ekonomiczne. Economic Studies" 2011, nr 68, s. 88.

[32] R. Powell: AQA Advanced Economics. Wydaw. Philip Allan Updates, Milton Park 2005, s. 147.

[33] R.A. Musgrave: A Multiple Theory of Budget Determinantion. „Finanz-Archiv", t. 17/1957, s. 333-343.

[34] R.A. Musgrave: Merit Goods. [w:] The New Palgrave: A Dictionary of Economic. First Edition, J. Eatwell, M. Milgate, P. Newman (red.), t. 3, London 1987, s. 452-453.

także zbiorowości (całemu społeczeństwu). Oznacza to, że posiada ona dostrzegalne, uznane i pozytywne efekty zewnętrzne.

Warto zauważyć, że efekty zewnętrzne edukacji nie ograniczają się wyłącznie do czynników rynkowych, dotyczących wzrostu produktywności gospodarki i konsekwentnie wzrostu PKB per capita. Efekty zewnętrzne edukacji mają przede wszystkim charakter nierynkowy, trudny do zmierzenia w kategoriach finansowych[35]. Zgodnie z wynikami badań W. W. McMahon'a do efektów zewnętrznych edukacji należy umocnienie demokracji i praw człowieka, poprawa wskaźników zdrowotnych czy ograniczenie przestępczości[36].

Obecnie inwestycje w kapitał ludzki nabierają fundamentalnego znaczenia. Na poziomie państwa inwestycje te powinny wiązać się z troską o dobry system edukacji, w tym tej na poziomie wyższym[37].

ROZMIESZCZENIE PUBLICZNYCH SZKÓŁ WYŻSZYCH W POLSCE

Kluczowym kreatorem kapitału ludzkiego i jego głównego komponentu – wiedzy są publiczne szkoły wyższe. Zgodnie z ustawą z dnia 27 lipca 2005 roku *„Prawo o szkolnictwie wyższym", publiczna szkoła wyższa to „uczelnia utworzona przez państwo reprezentowane przez właściwy organ władzy lub administracji publicznej"*. Szkoły wyższe są zobligowane do realizowania określonych zadań takich, jak[38]: kształcenie i wychowywanie studentów, prowadzenie badań naukowych i prac rozwojowych, świadczenie usług badawczych, kształcenie i promowanie kadry naukowej, upowszechnianie i pomnażanie osiągnięć nauki, kultury narodowej i techniki m.in. poprzez gromadzenie i udostępnianie zbiorów bibliotecznych i informacyjnych, stwarzanie warunków do rozwoju kultury fizycznej czy działanie na rzecz społeczności lokalnych i regionalnych".

Struktura publicznego szkolnictwa wyższego w Polsce jest zdywersyfikowana (tab. 1). Prócz uczelni o charakterze akademickim tj. uczelni ekonomicznych, uczelni pedagogicznych, uczelni przyrodniczych, uczelni technicznych, uczelni teologicznych, uczelni wychowania fizycznego, uniwersytetów, występują uczelnie zawodowe oraz uczelnie niepodlegające nadzorowi Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego (MNiSW) wśród których wskazuje się uczelnie artystyczne, uczelnie medyczne, uczelnie morskie, uczelnie służb państwowych, uczelnie wojskowe oraz uczelnie kościelne.

TABELA 1. Struktura publicznego szkolnictwa wyższego w Polsce

Typ szkoły wyższej	Nadzór	Liczba szkół wyższych
Uczelnie ekonomiczne	MNiSW	5
Uczelnie pedagogiczne	MNiSW	5
Uczelnie przyrodnicze	MNiSW	6
Uczelnie techniczne	MNiSW	18
Uczelnie teologiczne	MNiSW	1
Uczelnie wychowania fizycznego	MNiSW	6
Uniwersytety	MNiSW	19
Uczelnie zawodowe	MNiSW	36

[35] J. Wilkin: Ekonomiczno-finansowe uwarunkowania rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce. [w:] Polskie szkolnictwo wyższe: stan, uwarunkowania i perspektywy. Red. naukowa Z. Morawski. Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 89.

[36] W.W. McMahon: Education and Development. Measuring the Social Benefits. Wydaw. Oxford University Press, Oxford 2002, s. 81-151.

[37] P. Pietrzak, M. Pietrzak: Publiczne szkolnictwo wyższe…, op. cit., s. 85.

[38] Dz. U. z 2012 r. poz. 572, ze zm., http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000572 (data odczytu: 28.01.2015 r.).

Uczelnie artystyczne	MKiDzN(*)	19
Uczelnie medyczne	MZ(**)	10
Uczenie morskie	MIiR(***)	2
Uczelnie służb państwowych	MSW(****)	2
Uczelnie wojskowe	MON(*****)	5
Uczelnie kościelne	Władze kościołów i związków wyznaniowych	7

(*) Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego
(**) Ministerstwo Zdrowia
(***) Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju
(*****) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
(*******) Ministerstwo Obrony Narodowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Instytucje szkolnictwa wyższego, Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym, http://polon.nauka.gov.pl/ (data odczytu: 28.01.2015r.).

W roku 2013 polskie publiczne szkolnictwo wyższe charakteryzowało istnienie 2 grup województw (tab. 2).

TABELA 2. Liczba oraz typy publicznych szkół wyższych w poszczególnych województwach w roku 2013

Typy uczelni Województwa	Uczelnie ekonomiczne	Uczelnie pedagogiczne	Uczelnie przyrodnicze/ rolnicze	Uczelnie techniczne	Uczelnie teologiczne	Uczelnie wychowania fizycznego	Uniwersytety	Uczelnie zawodowe	Uczelnie niepodlegające nadzorowi MNiSW	razem
Dolnośląskie	1	0	1	1	0	1	1	4	5	14
Kujawsko-pomorskie	0	0	1	0	0	0	2	1	1	5
Lubelskie	0	0	1	1	0	0	2	3	2	9
Lubuskie	0	0	0	0	0	0	1	2	0	3
Łódzkie	0	0	0	1	0	0	1	1	4	7
Małopolskie	1	1	1	2	0	1	1	4	5	16
Mazowieckie	1	2	1	2	1	1	2	2	10	22
Opolskie	0	0	0	1	0	0	1	2	0	4
Podkarpackie	0	0	0	1	0	0	1	5	0	7
Podlaskie	0	0	0	1	0	0	1	2	1	5
Pomorskie	0	1	0	1	0	1	1	0	5	9
Śląskie	1	1	0	3	0	1	1	1	4	12
Świętokrzyskie	0	0	0	1	0	0	1	1	1	4
Warmińsko-mazurskie	0	0	0	0	0	0	1	1	1	3

Wielkopolskie	1	0	1	1	0	1	1	5	3	13
Zachodniopomorskie	0	0	0	2	0	0	1	2	3	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Instytucje szkolnictwa wyższego, Zintegrowany System Informacji o Nauce i Szkolnictwie Wyższym, http://polon.nauka.gov.pl/ (data odczytu: 28.01.2015r.).

Pierwszą grupę stanowiły województwa z ośrodkami wielouczelnianymi (10 uczelni i więcej). Drugą tworzyły województwa, w których występowały ośrodki akademickie o wąskim profilu kształcenia, w których funkcjonował uniwersytet, uczelnia techniczna czy uczelnia zawodowa, rzadziej uczelnia ekonomiczna czy przyrodnicza/rolnicza. Do pierwszej grupy zaliczały się województwa: dolnośląskie, małopolskie, mazowieckie, śląskie i wielkopolskie. W skład drugiej grupy wchodziły województwa: kujawsko-pomorskie, lubelskie, lubuskie, łódzkie, opolskie, podkarpackie, podlaskie, pomorskie, świętokrzyskie, warmińsko-mazurskie i zachodniopomorskie.

Należy zwrócić uwagę na zróżnicowanie województw z ośrodkami wielouczelnianymi ze względu na liczbę publicznych szkół wyższych i ich typ w roku 2013. Tylko w przypadku województwa mazowieckiego, cechującego się największą liczbą uczelni (22), funkcjonowały szkoły wyższe reprezentujące każdy typ. W kolejnych czterech województwach (dolnośląskim, małopolskim, śląskim i wielkopolskim) istniało od 12 do 16 uczelni. W porównaniu z województwem mazowieckim cechował je brak uczelni teologicznej oraz w niektórych przypadkach uczelni pedagogicznej (województwa dolnośląskie i wielkopolskie). W województwach o mniejszej liczbie publicznych szkół wyższych nie występowały również inne typy uczelni, zazwyczaj dotyczyło to uczelni ekonomicznych i przyrodniczych/rolniczych. Ponadto, w województwach lubuskim, opolskim i podkarpackim nie funkcjonowały uczelnie artystyczne, medyczne, wojskowe, służb państwowych czy kościelne.

CHARAKTERYSTYKA SKŁADOWYCH KAPITAŁU LUDZKIEGO WEDŁUG WOJEWÓDZTW

Rozpatrując kapitał ludzki w odniesieniu do wyodrębnionych jednostek przestrzennych, można stwierdzić, że o jego poziomie decydują m.in. takie składowe, jak ludność z wyższym wykształceniem, studenci czy nauczyciele akademiccy publicznych szkół wyższych[39]. Elementy te należy analizować w dwóch aspektach: stanu oraz zmian zasobów oraz ich wykorzystania.

Pomiar kapitału ludzkiego wymaga ustalenia wskaźników empirycznych odnoszących się do jego elementów składowych lub determinujących jego jakość[40]. W świetle powyższych rozważań oraz dostępności danych za mierniki opisujące kapitał ludzki w ujęciu przestrzennym wybrano liczbę studentów publicznych szkół wyższych na 10 tys. ludności oraz liczbę nauczycieli akademickich na 10 tys. ludności (tab. 3).

[39] I. Figurska: Kapitał ludzki regionów w aspekcie teoretycznym i praktycznym na przykładzie Polski. [w:] Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju regionalnego. „Zeszyty Naukowe. Ekonomiczne Problemy Usług" 2010, nr 582, s. 299.

[40] Tamże, s. 299.

TABELA 3. Składowe kapitału ludzkiego charakteryzujące publiczne szkolnictwo wyższe według województw w latach 2008 i 2013

województwa	nauczyciele publicznych szkół wyższych na 10 tys. ludności			studenci publicznych szkół wyższych na 10 tys. ludności		
	lata		rok	lata		rok
	2008	2013	2008=100	2008	2013	2008=100
Dolnośląskie	31	29	93,55	423	359	84,88
Kujawsko-pomorskie	22	21	95,45	272	236	86,82
Lubelskie	30	31	103,33	302	256	84,88
Lubuskie	16	12	75,00	240	162	67,49
Łódzkie	31	26	83,87	279	274	98,24
Małopolskie	38	37	97,37	496	470	94,78
Mazowieckie	32	34	106,25	363	329	90,60
Opolskie	16	16	100,00	311	247	79,52
Podkarpackie	15	15	100,00	230	211	91,88
Podlaskie	27	24	88,89	288	286	99,04
Pomorskie	27	26	96,30	328	314	95,64
Śląskie	21	20	95,24	269	230	85,33
Świętokrzyskie	14	14	100,00	234	200	85,20
Warmińsko-mazurskie	19	18	94,74	263	209	79,62
Wielkopolskie	28	28	100,00	353	313	88,64
Zachodniopomorskie	25	24	96,00	374	284	75,81

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Analizując liczbę nauczycieli publicznych szkół wyższych na 10 tys. ludności, należy zauważyć znaczną rozpiętość w kształtowaniu się tej zmiennej. W roku 2008 zmienna ta osiągnęła najwyższą wartość w województwie małopolskim – 38 nauczycieli akademickich na 10 tys. ludności, najmniejszą z kolei w województwie świętokrzyskim – 14 nauczycieli akademickich na 10 tys. ludności. W roku 2013 rozpiętość ta była nieco mniejsza, gdyż analizowana zmienna osiągnęła ponownie największą wartość w województwie małopolskim (37 nauczycieli akademickich na 10 tys. ludności), a najmniejszą w województwie lubuskim, - 12 nauczycieli akademickich na 10 tys. ludności.

Wzrost liczby nauczycieli akademickich na 10 tys. ludności odnotowano w badanym okresie w województwach: lubelskim (o 3,33%) i mazowieckim (o 6,25%), największy spadek zaś w województwach: lubuskim (o 25%), łódzkim (o 16,3%) oraz podlaskim (o 11,11%).

Kolejna analizowana zmienna to liczba studentów publicznych szkół wyższych na 10 tys. ludności. W roku 2008 przyjmowała ona największą wartość, wynoszącą 496 studentów w województwie małopolskim, najmniejszą zaś, wynoszącą 230 studentów, w województwie podkarpackim. Rozpiętość w kształtowaniu się tej zmiennej, wynosiła zatem 266 osób. W roku 2013 w województwie małopolskim, charakteryzującym się najwyższym poziomem analizowanej zmiennej, było 470 studentów na 10 tys. ludności, zaś 200 studentów na 10 tys. ludności w województwie świętokrzyskim, w którym zmienna ta przyjmowała najmniejszą wartość.

We wszystkich województwach w analizowanym okresie, liczba studentów publicznych szkół wyższych na 10 tys. ludności uległa zmniejszeniu. W ujęciu procentowym największy spadek odnotowano w województwach: lubuskim (o 32,51%), zachodniopomorskim (o 24,19%), opolskim (o 20,48%) i warmińsko-mazurskim (o 20,38%).

ZAKOŃCZENIE

W rozwoju regionów kluczową rolę odgrywają obecnie zasoby niematerialne a w szczególności kapitał ludzki. Stanowi on potencjał, który można powiększać poprzez inwestycje w człowieka, wśród których najważniejszą jest inwestycja w budowanie wiedzy. Szczególną rolę w tworzeniu i pomnażaniu wiedzy odgrywają publiczne szkoły wyższe.

Zaprezentowane w niniejszym artykule wyniki badań prowadzą do następujących wniosków:

1) występują znaczne dysproporcje w dostępie do szkolnictwa wyższego w przekroju poszczególnych regionów (województw),
2) w większości województw zanotowano w badanym okresie redukcję zarówno liczby studentów, jak i liczby nauczycieli akademickich w przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców, przy czym w przypadku pierwszej zmiennej odnotowano większy spadek,
3) w aspekcie przestrzennym rozmieszczenie kapitału ludzkiego wykazuje silne zróżnicowanie; kapitał ludzki koncentruje się w województwach, w których występują silne ośrodki akademickie tj. w województwie małopolskim (37 nauczyli akademickich na 10 tys. ludności i 470 studentów na 10 tys. ludności), mazowieckim (37 nauczyli akademickich na 10 tys. ludności i 329 studentów na 10 tys. ludności) i dolnośląskim (29 nauczyli akademickich na 10 tys. ludności i 359 studentów na 10 tys. ludności).

Bibliografia

1. Becker G.S.: Human Capital. A Theoretical Analysis with Special Reference to Education, New York 1964.
2. Churski P.: Czynniki rozwoju regionalnego w świetle koncepcji teoretycznych, „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Humanistyczno-Ekonomicznej we Włocławku. Nauki ekonomiczne", t. XIX, z. 3/2005.
3. Domański S.R.: Kapitał ludzki i wzrost gospodarczy. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1993.
4. Dyjach K.: Teorie rozwoju regionalnego wobec zróżnicowań międzyregionalnych, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia Sectio H", vol. XLVII, 1/2013.
5. Figurska I.: Kapitał ludzki regionów w aspekcie teoretycznym i praktycznym na przykładzie Polski. [w:] Teoretyczne i praktyczne aspekty rozwoju regionalnego, „Zeszyty Naukowe" „Ekonomiczne Problemy Usług" nr 582. Wydaw. Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin 2010.
6. Fijor J.M.: Czy dobra publiczne są naprawdę publiczne? „Studia Ekonomiczne. Economic Studies", 2011 nr 68.
7. Grosse T.G.: Czynniki rozwoju regionalnego na Mazowszu. „Nierówności Społeczne a Wzrost Gospodarczy", 2012 nr 25.
8. Kotarski H.: Kapitał ludzki i kapitał społeczny a rozwój województwa podkarpackiego. Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2013.
9. Kułaga K.: Kultura i sektory kreatywne jako endogeniczne czynniki rozwoju regionalnego. Przypadek województwa świętokrzyskiego. [w:] Polityka gospodarcza i społeczna – wybrane zagadnienia. Red. naukowa A. Przybyłka. AT Wydawnictwo, Kraków 2014.
10. Mańkowski T.: Region i rozwój regionalny. [w:] Strategie rozwoju turystyki w regionie. Red. naukowa B. Meyer, D. Milewski. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 2009.
11. McMahon W.W.: Education and Development. Measuring the Social Benefits. Wydaw. Oxford University Press, Oxford 2002.
12. Musgrave R.A.: A Multiple Theory of Budget Determinantion. „Finanz-Archiv", t. 17/1957.
13. Musgrave R.A.: Merit Goods. [w:] The New Palgrave: A Dictionary of Economic. First Edition, Eatwell J., Milgate M.. Red. P. Newman. T. 3, London 1987.
14. Niklewicz-Pijaczyńska M., Wachowska M.: Wiedza – kapitał ludzki – innowacje. Wydaw. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012.
15. Owsiak S.: Finanse publiczne. Teoria i praktyka. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1998.
16. Ozdoba J.: Główne czynniki warunkujące rozwój regionalny województwa świętokrzyskiego. [w:] Polityka gospodarcza i społeczna – wybrane zagadnienia. Red. naukowa A. Przybyłka. AT Wydawnictwo, Kraków 2014.
17. Pietrzak M: Najlepiej wycenić z kartą. „Personel i Zarządzanie", 2003 nr 10.
18. Pietrzak P., Pietrzak M.: Publiczne szkolnictwo wyższe jako kreator kapitału ludzkiego i wiedzy na rzecz rolnictwa, gospodarki

żywnościowej i obszarów wiejskich po akcesji Polski do UE. [w:] Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat Unii Europejskiej. Red. naukowa N. Drejerska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2014.
19. Powell R.: AQA Advanced Economics. Wydaw. Philip Allan Updates, Milton Park 2005.
20. Sawczuk A., Kogut-Jaworska M., Zioło M.: Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka. Wydaw. C.H. Beck, Warszawa 2011.
21. Schultz T.W.: Investment in Human Capital. The Free Press, New York 1976.
22. Stalończyk I.: Kapitał ludzki jako główny element kapitału intelektualnego. „Ekonomia i Zarządzanie", 2012 nr 2, tom 4.
23. Szmit M.: Rola uczelni wyższych w procesie rozwoju regionalnego: studium przypadku. [w:] Nierówności społeczne a wzrost gospodarczy. Modernizacja dla spójności społeczno-ekonomicznej. Red. naukowa M.G. Woźniak. Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2011.
24. Szymla Z.: Podstawy badań rozwoju regionalnego. „Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Bochni", 2005 nr 3.
25. Świtała J.: Wpływ kapitału ludzkiego na rozwój regionalny w Polsce w kontekście gospodarki wiedzy, [w:] Innowacyjność w budowaniu gospodarki wiedzy w Polsce. Red. naukowa S. Pangsy-Kania, E. Okoń-Horodyńska. Wydaw. Instytutu Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2007.
26. Szynka A.: Innowacyjność i kapitał ludzki jako źródło rozwoju gospodarczego. [w:] Gospodarka polska po 20 latach transformacji: osiągnięcia, problemy i wyzwania, . Red. naukowa S. Pangsy-Kania, G. Szczodrowski. Wydaw. Instytutu Wiedzy i Innowacji, Warszawa 2009.
27. Wilkin J.: Ekonomiczno-finansowe uwarunkowania rozwoju szkolnictwa wyższego w Polsce. [w:] Polskie szkolnictwo wyższe: stan, uwarunkowania i perspektywy. Red. naukowa Z. Morawski. Wydaw. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.
28. Zienkowski L.: Gospodarka „oparta na wiedzy" – mit czy rzeczywistość. [w:] Wiedza a wzrost gospodarczy. Red. naukowa L. Zienkowski. Wydaw. Naukowe Scholar, Warszawa 2003.
29. http://www.pte.pl/pliki/2/12/ k.%20malaga.pdf.
30. http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20120000572.
31. http://polon.nauka.gov.pl/.

Mgr Monika Roman

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE TRANSPORTU SAMOCHODOWEGO W POLSCE

REGIONAL DIFFERENCES OF ROAD TRANSPORT IN POLAND

STRESZCZENIE

W artykule dokonano analizy poziomu rozwoju transportu samochodowego w Polsce z wykorzystaniem metody AHP. Przedstawiono metodę AHP, która służy miedzy innymi do wspomagania wyboru wariantów decyzyjnych. Stosuje się ją w czterech krokach: budowa modelu hierarchicznego, ocena przez porównanie parami kryteriów i wariantów, obliczanie współczynników CI i CR oraz klasyfikacja wariantów decyzyjnych. W algorytmie AHP przyjmuje się skalę ocen od 1 do 9, a zgodność ocen w porównaniach jest kontrolowana przez wskaźnik spójności. Rezultatem końcowym metody jest wektor uporządkowania wariantów. W analizowanym problemie zdefiniowano sześć kryteriów, z czego do najważniejszych należały: drogi publiczne na 100km2, liczba regularnych linii autobusowych oraz liczba pojazdów samochodowych, samochodów ciężarowych i ciągników siodłowych. Analizując możliwe warianty przy wybranych kryteriach najlepszym województwem w zakresie poziomu rozwoju transportu samochodowego jest województwo mazowieckie, zaś najsłabsze miejsce w rankingu zajęło województwo warmińsko-mazurskie.
Słowa kluczowe: zróżnicowanie regionalne, transport, województwo, metoda AHP.

ABSTRACT

The article presents an analysis of the level of development of road transport in Poland using the method of AHP. This paper presents the Analytic Hierarchy Process (AHP metod). This method is used among others to support the selection decision variants. This method has four steps: building hierarchic model, priority Assessment by pairwise comparison for factors and alternatives, calculation of CI and CR rates and classification of decision variants. In the AHP metod the dominance scale is between 1 and 9, and compliance assessments in comparison rate is controlled by consistency. The end result of the method is the vector ordering options. In the analyzed problem defined six criteria, of which the most important were: total public roads per 100km2, the number of regular bus lines and the number of cars, lorries and tractors. Analyzing the possible options on selected criteria the best province in terms of the level of development of road transport is mazowieckie, while the weakest position in the ranking took warmińsko-mazurskie.
Keywords: regional differences, transportation, province, Analytic Hierarchy Process.

WSTĘP

Transport zdaniem H. Pfohla to pokonywanie przestrzeni lub zmiana miejsca transportowanych towarów przy użyciu środków transportu. Wśród elementów systemu transportowego wymienić można: transportowany materiał, środek transportu i proces transportu[1]. Z kolei według J. Żak transport to „rodzaj działalności bezpośrednio odpowiedzialnej za przemieszczanie dóbr pomiędzy stacjonarnymi elementami sieci i systemów logistycznych, takimi jak: zakłady produkcyjne, magazyny, punkty sprzedaży detalicznej"[2]. Z obu tych definicji można wnioskować, że transport jest ogniwem łączącym elementy łańcucha logistycznego to jest: producentów wyrobów gotowych z detalistami. Jednakże istotne jest dodanie dostawców oraz pośredników i hurtowników, a także odbiorców indywidualnych.

Transport pełni ważną rolę w gospodarce kraju, przybliża do siebie rynki i ułatwia zwiększenie produkcji, co warunkuje dynamiczny wzrost gospodarczy. Istnieje zatem ścisła zależność między rozwojem systemu transportowego, a rozwojem gospodarki narodowej[3]. W ujęciu ekonomicznym transport, to działalność polegająca na odpłatnym świadczeniu usług, w wyniku których następuje przemieszczanie osób i ładunków[4]. Rozwój transportu wpływa również na rozwój obszarów wokół jego infrastruktury. W pobliżu infrastruktury poziomej i pionowej powstają nowe zakłady przemysłowe, usługowe i gospodarcze[5]. Na rozwój transportu mają wpływ nowe inwestycje oraz modernizacja już istniejącej infrastruktury. Poprzez usługi związane z transportem następuje zaspokojenie potrzeb komunikacyjnych, aktywizacja życia kulturalnego oraz rozwoju turystyki[6].

W 2013 r. w Polsce przewieziono około 2 mld ton ładunków, w tym około 80% ładunków transportem samochodowym. Przewozy transportem samochodowym wyrażone w tkm dają Polsce 11-procentowy udział w rynku UE-27. Z kolei w przewozach międzynarodowych Polska zajmuje 1. miejsce z około 20-procentowym udziałem w rynku[7]. Z uwagi na duże znaczenie transportu samochodowego w rozwoju gospodarki narodowej warto przeanalizować, które z regionów w Polsce charakteryzują się najwyższym jego poziomem, i tym samym mają możliwość szybszego rozwoju gospodarczego.

CEL I METODYKA

Celem analizy i przeprowadzonych ocen było zbudowanie rankingu polskich województw przy uwzględnieniu różnych kryteriów wpływających na poziom rozwoju transportu. Dodatkowo porównano poziom rozwoju transportu województw w latach 2004 i 2013. Materiały wykorzystane w pracy pochodzą z raportów publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny Transport – wyniki działalności, Transport i Łączność za rok 2004 i 2013. W artykule porównano infrastrukturę transportu samochodowego, dokonując zestawienia w przekroju województw. Okres badań został dobrany w sposób celowy ze względu na dostępność porównywalnych danych w obu okresach.

Ranking województw przeprowadzono w oparciu o metodę AHP (Analytic Hierarchy Process), która jest wielokryterialną metodą hierarchicznej analizy problemu bazującą

[1] H. Ch. Pfohl: Systemy logistyczne. Podstawy i organizacji i zarządzania. Wydaw. Biblioteka Logistyka, Poznań 2001, s. 154.

[2] J. Żak: Rola i znaczenie transportu w logistyce. [w:] Logistyka. Red. naukowa D. Kisperska-Moroń, S. Krzyżaniak. Wydaw. Biblioteka Logistyka, Poznań 2009, s. 140.

[3] P. Małek: Ekonomika transportu. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa1968, s. 276.

[4] W. Rydzkowski, K. Wojewódzka-Król: Transport. Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2008, s. 1-4.

[5] W. Grzywacz: Infrastruktura transportu. WKiŁ, Warszawa 1982, s. 13.

[6] T. Szczepaniak (red.): Transport i spedycja międzynarodowa. PWE, Warszawa1985.

[7] Transport – wyniki działalności, Transport i Łączność 2013, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

na zasadach wieloatrybutowej teorii użyteczności[8]. Metodę AHP realizuje się w czterech następujących fazach[9]:

1. W pierwszej fazie następuje budowa modelu hierarchicznego. Dekompozycja problemu decyzyjnego poprzez definicję celu procesu i budowa hierarchii czynników (kryteriów) wpływających na rozwiązanie problemu.
2. W kolejnej fazie ustalane są oceny przez porównanie parami kryteriów i wariantów. Porównanie parami następuje przez zastosowanie względnej skali przyjętej w metodzie AHP.
3. W trzeciej fazie algorytmu są obliczane współczynniki spójności CI i CR w celu zbadania spójności macierzy preferencji.
4. W ostatniej fazie następuje klasyfikacja wariantów decyzyjnych. Tworzony jest ranking końcowy poprzez wyznaczenie uporządkowanych wariantów decyzyjnych wpływających na realizację celu nadrzędnego.

WYNIKI BADAŃ

Problemem decyzyjnym badań było wielokryterialne zadanie szeregowania województw w zależności od poziomu rozwoju transportu samochodowego. W związku z tym następnym krokiem było określenie kryteriów oceniających poziom transportu samochodowego w województwach. Kryteria były dobrane w taki sposób aby wyeliminować wzajemne związki występujące pomiędzy innymi oraz aby gwarantowały kompletność oceny problemu. Wyróżniono sześć kryteriów:

k1 - drogi publiczne na 100 km2 (km);
k2 - linie regularnej komunikacji autobusowej (liczba linii krajowych i międzynarodowych);
k3 - liczba pojazdów samochodowych, samochodów ciężarowych i ciągników samochodowych (tys. szt.);
k4 - przewozy ładunków nadanych transportem samochodowym (tys. t);
k5 - przewozy pasażerów transportem samochodowym zarobkowym (tys. osób);
k6 - liczba wypadków drogowych na 10 tys. pojazdów silnikowych (szt.).

Wariantami decyzyjnymi były województwa, które miały być uszeregowane od najlepszego do najgorszego pod względem poziomu rozwoju transportu samochodowego. W wyniku tak zdefiniowanych kryteriów i wariantów powstała macierz ocen zawierająca wartości wszystkich kryteriów dla analizowanych wariantów w latach 2004 i 2013 (tab. 1).

TABELA 1. Macierz ocen rozwoju transportu samochodowego w polskich województwach w roku 2004 i 2013

Warianty	Kryteria											
	K1		K2		K3		K4		K5		K6	
	2004	2013	2004	2013	2004	2013	2004	2013	2004	2013	2004	2013
Dolnośląskie	113,3	118,3	2253	1319	106,4	2109,3	59840	102729	77095	41581	26,8	13,8

[8] R. W. Saaty: The Analytic Hierarchy Process – What it is and how it is used. „Math Modelling" vol. 9, No. 3-5/1987, s. 161-176; R. W. Saaty: Decision-making with the AHP: Why is the principal eigenvector necessary. „European Journal of Operational Research", No. 145/2003, s. 85–91.

[9] O. Downarowicz, J. Krause, M. Sikorski, W. Stachowski: Zastosowanie metody AHP do oceny i sterowania poziomem bezpieczeństwa złożonego obiektu technicznego. Politechnika Gdańska, Gdańsk 2000, s. 3; J. Baran: Zastosowanie metody AHP do tworzenia rankingu województw według zaawansowania rozwoju transportu. „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu", tom XV, z. 6/2013, s. 16-17.

Kujawsko-pomorskie	136,3	148,5	1417	2334	816,5	1547,9	34885	61851	48079	57812	26,7	8,5
Lubelskie	117,4	136,2	2820	1365	797,0	1636,0	31091	55824	50070	28379	26,8	10,1
Lubuskie	92,8	103,4	1196	902	411,1	779,5	18588	35078	30854	21016	19,5	10,8
Łódzkie	130,0	140,4	1223	912	1053,4	1966,1	42704	93319	45097	27095	41,7	22,0
Małopolskie	186,6	199,8	1122	345	1267,7	2390,2	47542	76217	63489	22237	35,7	17,7
Mazowieckie	137,1	149,1	2755	2375	242,9	4527,5	79075	130065	96465	59009	24,6	11,6
Opolskie	118,8	120,9	819	433	425,8	776,6	20401	39111	23918	9809	25,8	11,3
Podkarpackie	101,5	107,7	2452	714	760,1	1462,9	22601	50857	76258	32006	27,8	13,7
Podlaskie	95,4	125,1	1143	648	423,4	847,8	19061	46017	22079	12395	23,9	9,7
Pomorskie	108,7	124,0	1406	755	941,9	1673,1	36346	70438	46122	36243	32,4	17,9
Śląskie	202,6	207,3	1469	755	174,9	3122,9	128434	161767	76993	30932	39,3	16,2
Świętokrzyskie	140,0	146,6	1415	424	476,3	980,4	28505	54193	34585	9404	39,6	16,3
Warmińsko-mazurskie	89,4	94,7	806	771	505,1	969,6	24526	38248	24770	15448	36,2	18,7
Wielkopolskie	132,6	135,0	1951	1313	165,4	2943,9	81999	117825	49420	36216	27,3	10,1
Zachodnio-pomorskie	78,7	86,0	1747	1116	617,0	1193,4	33552	46349	36987	20365	30,8	14,2

Źródło: Transport – wyniki działalności, Transport i Łączność 2004, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2005; Transport – wyniki działalności, Transport i Łączność 2013, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

W drugiej fazie algorytmu AHP określono ważności kryteriów oraz wrażliwość decydenta na zmiany ich wartości. Porównano parami wszystkie elementy modelu hierarchicznego: kryteria z uwagi na cel główny oraz warianty między sobą w odniesieniu do poszczególnych kryteriów. Porównanie parami wyrażono za pomocą 9-stopniowej skali Saaty'ego, która umożliwiła w sposób ilościowy określić przewagę jednego elementu nad drugim. Szczegółowy opis poszczególnych punktów w skali zawarto w tabeli 2.

TABELA 2. Podstawowa skala Saaty'ego

Skala	Definicja	Wyjaśnienie
1	Takie samo znaczenie	Dwa działania przyczyniają w równym stopniu do celu
3	Średnie znaczenie	Jeden z elementów ma nieznacznie większe znaczenie
5	Istotne lub silne znaczenie	Silna przewaga jednego elementu nad drugim
7	Bardzo silne znaczenie	Bardzo silna przewaga jednego elementu nad drugim

9	Absolutne znaczenie	Absolutna przewaga jednego elementu nad drugim
2,4,6,8	Wartości pośrednie między dwoma elementami	Gdy potrzebny jest kompromis

Źródło: opracowanie własne na podstawie R. W. Saaty: The Analytic Hierarchy Process – What it is and how it is used. „Math Modelling" vol. 9, No. 3-5/1987, s. 163.

W tak zdefiniowanej skali dokonano porównań sześciu kryteriów i określono ich ważności. Najważniejszym ze wszystkich kryteriów były drogi publiczne (k1). Najmniej ważnym liczba wypadków drogowych (k6). Na rysunku 1 przedstawiono wagi poszczególnych kryteriów.

RYSUNEK 1. Wagi przypisane do poszczególnych kryteriów

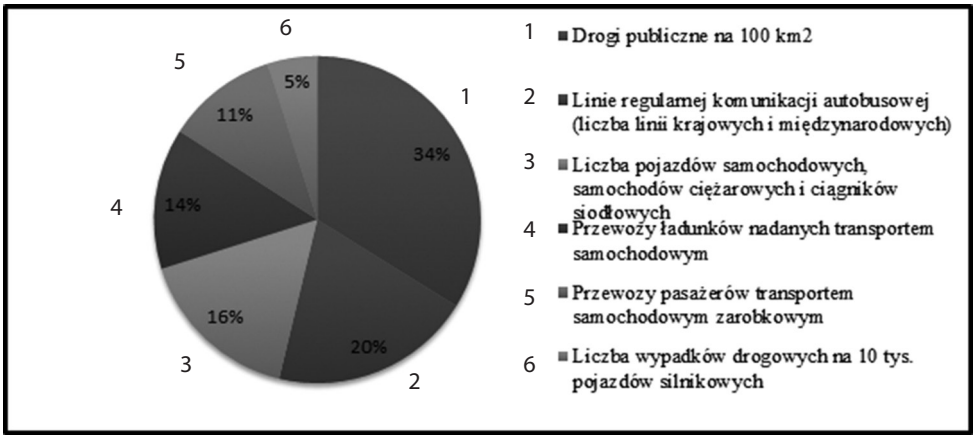

Źródło: opracowanie własne.

Na realizację celu głównego największy wpływ ma odpowiednio kryterium pierwsze (0,34), drugie (0,20) oraz trzecie (0,16). Z kolei najmniejszy wpływ na poziom rozwoju transportu samochodowego wywiera kryterium szóste z wagą 0,05. W drugiej fazie dokonano również porównań możliwych wariantów w odniesieniu do kryteriów. Zostały określone pozycje poszczególnych województw w stosunku do pozostałych województw.

W kolejnej fazie obliczono współczynniki CI i CR. Indeks CI wskazuje poziom odchylenia od pożądanej spójności i nazywany jest wskaźnikiem rozbieżności. Na jego podstawie buduje się wskaźnik CR określany mianem wskaźnika zgodności. Współczynnik CR określa, w jakim stopniu wzajemne porównania są niekonsekwentne (niezgodne)[10]. W rozwiązywaniu problemu decyzyjnego ważna jest spójność ocen kryteriów, tożsama z przechodniością wag kryteriów. W związku z tym oceny ważności kryteriów uznaje się za spójne, wtedy gdy wartość wyliczanego wskaźnika zgodności (CR) nie powinna być większa od 0,1[11]. Wyniki przeprowadzonej analizy spójności dla analizowanego przykładu charakteryzowały się

[10] W. Adamus, A. Gręda: Wspomaganie decyzji wielokryterialnych w rozwiązaniu wybranych problemów organizacyjnych i menedżerskich. „Badania Operacyjne i Decyzje", nr 2/2005, s. 19; W. Adamus, P. Łasak: Zastosowanie metody AHP do wyboru umiejscowienia nadzoru nad rynkiem finansowym. „Bank i Kredyt", nr 41/2010, s. 82.

[11] L. Fabisiak, P. Ziemba: Wybrane metody analizy wielokryterialnej w ocenie użyteczności serwisów internetowych. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica", nr 28/2011, s. 24.

wysoką spójnością i we wszystkich macierzach wartość współczynnika CR nie przekroczyła poziomu 0,1.

W ostatniej fazie obliczono użyteczność każdego z wariantów dla roku 2004 i 2013. Na rysunku 2 i 3 przedstawiono uszeregowanie końcowe województw od najlepszego do najgorszego według malejącej użyteczności.

RYSUNEK 2. Ranking województw przedstawiający poziom rozwoju transportu samochodowego według metody AHP w roku 2004

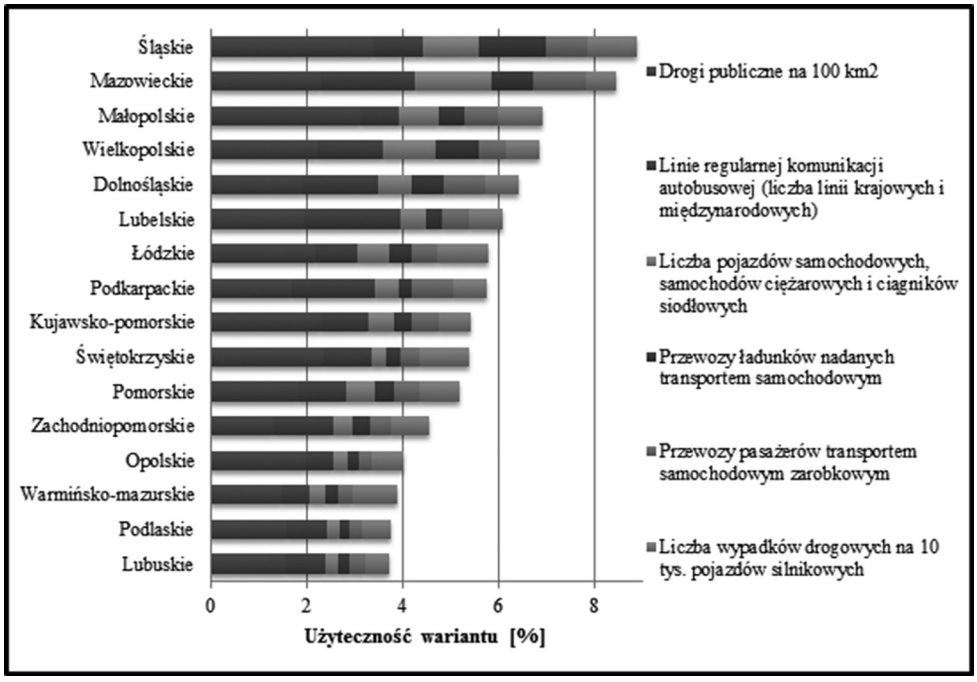

Źródło: opracowanie własne.

W roku 2004 najwyżej w rankingu znalazły się odpowiednio województwo śląskie (użyteczność 0,0880) i mazowieckie (użyteczność 0,0845). Pomiędzy dwoma pierwszymi wariantami i następnym wariantem wystąpiła stosunkowo duża różnica. Na trzecim miejscu pod względem użyteczności uplasowało się województwo małopolskie (użyteczność 0,0692). Natomiast ranking zamykały województwa: warmińsko-mazurskie (użyteczność 0,0388), podlaskie (użyteczność 0,0376) i lubuskie (użyteczność 0,0373). W rankingu za rok 2013 najwyższą użyteczność wariantu miało województwo mazowieckie (użyteczność 0,0864). Na drugim miejscu znalazło się województwo śląskie (użyteczność 0,0738), a na trzecim kujawsko-pomorskie (użyteczność 0,0761). Najgorszą użyteczność miały województwa: lubuskie (użyteczność 0,03819), opolskie (użyteczność 0,03591) i warmińsko-mazurskie

(użyteczność 0,0339).

RYSUNEK 3. Ranking województw przedstawiający poziom rozwoju transportu samochodowego według metody AHP w roku 2013

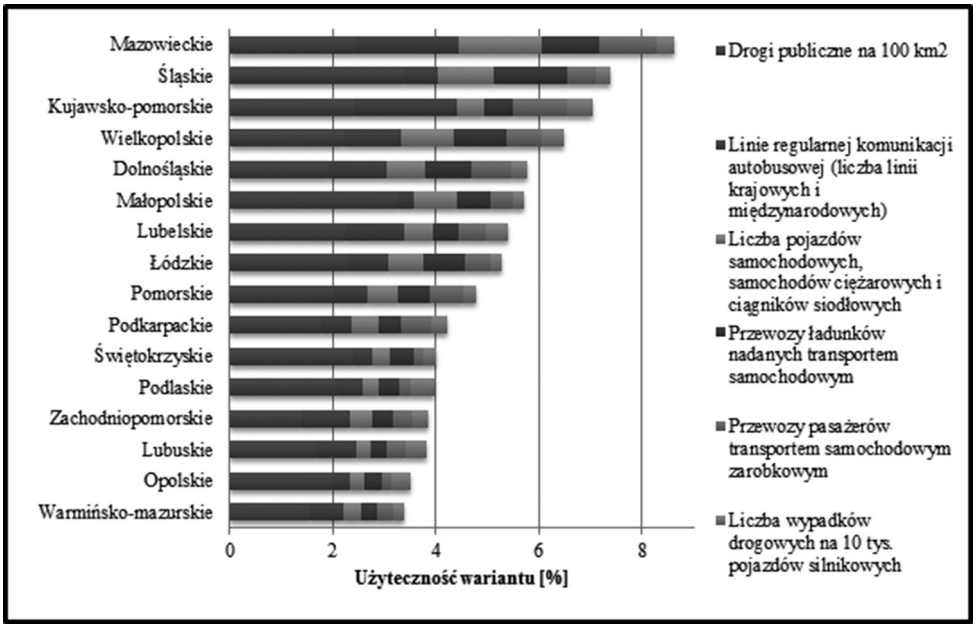

Źródło: opracowanie własne.

Wartości użyteczności poszczególnych województw są informacją o względnej odległości (w poziomie rozwoju transportu samochodowego) występującymi pomiędzy wariantami.

Porównując lata 2004 i 2013 warto zauważyć, że największy wzrost użyteczności odnotowało województwo kujawsko-pomorskie. Wynika to z faktu, że jako jedyne w analizowanym okresie zwiększyło wartości kryteriów od 1 do 5 i w największym stopniu zmniejszyła się liczba wypadków drogowych, które stanowiły kryterium numer 6 (rysunek 4). Pozytywne przesunięcie zanotowały również województwa: podlaskie, lubuskie i mazowieckie. W przypadku województwa podlaskiego największe znaczenia miała budowa nowych dróg, gdzie to w nim nastąpił ich największy przyrost. Ponadto zwiększyła się w dużym stopniu liczba pojazdów samochodowych, samochodów ciężarowych i ciągników samochodowych oraz liczba przewozów ładunków. Szczegółowe zmiany wartości poszczególnych kryteriów w analizowanych województwach zostały zamieszczone na rysunku 4.

RYSUNEK 4. Zmiany w rozwoju transportu samochodowego w roku 2013 (2004=100%)

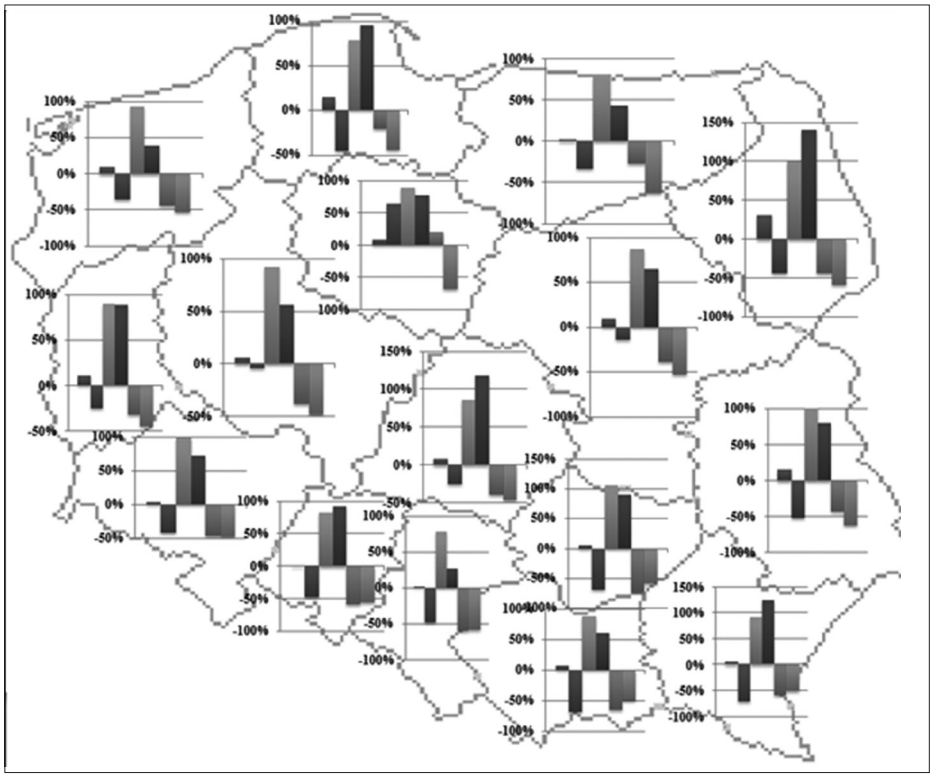

Źródło: opracowanie własne na podstawie tabela 1.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

W wyniku przeprowadzonej analizy, wykorzystując metodę AHP stworzono dwa rankingi województw uwzględniając poziom rozwoju transportu samochodowego dla roku 2004 i 2013. Najlepszym wariantem w rankingu w roku 2013 okazało się województwo mazowieckie, które w roku 2004 uplasowało się na drugim miejscu. Pozycja województwa mazowieckiego była spowodowana bardzo dobrym wynikom w zakresie kluczowych kryteriów – dróg publicznych przypadających na 100km2, liczbie regularnych linii autobusowych oraz liczbie pojazdów samochodowych, samochodów ciężarowych i ciągników siodłowych. Parametry poszczególnych elementów w województwie mazowieckim mogą stanowić pewnego rodzaju odniesienie dla innych województw. Najgorszą pozycję w poziomie rozwoju transportu w 2013 roku miało województwo warmińsko-mazurskie.

Metoda AHP jest wielokrotnie krytykowana, dlatego też ciekawym zagadnieniem może być przetestowanie innych metod wielokryterialnego podejmowania decyzji i porównanie wyników.

Bibliografia

1. Adamus W., Gręda A.: Wspomaganie decyzji wielokryterialnych w rozwiązaniu wybranych problemów organizacyjnych i menedżerskich. „Badania Operacyjne i Decyzje", nr 2/2005.
2. Adamus W., Łasak P.: Zastosowanie metody AHP do wyboru umiejscowienia nadzoru nad rynkiem finansowym. „Bank i Kredyt", nr 41/2010.
3. Baran J.: Zastosowanie metody AHP do tworzenia rankingu województw według zaawansowania rozwoju transportu. „Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu", tom XV, z. 6/2013.
4. Downarowicz O., Krause J., Sikorski M., Stachowski W.: Zastosowanie metody AHP do oceny i sterowania poziomem bezpieczeństwa złożonego obiektu technicznego. Politechnika Gdańska, Gdańsk 2000.
5. Fabisiak L., Ziemba P.: Wybrane metody analizy wielokryterialnej w ocenie użyteczności serwisów internetowych. „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia Informatica", nr 28/2011.
6. Grzywacz W.: Infrastruktura transportu. WKiŁ, Warszawa 1982.
7. Pfohl H. Ch.: Systemy logistyczne. Podstawy i organizacji i zarządzania. Wydawnictwo Biblioteka Logistyka, Poznań 2001.
8. Saaty R. W.: Decision-making with the AHP: Why is the principal eigenvector necessary. „European Journal of Operational Research", No. 145/2003.
9. Saaty R. W.: The Analytic Hierarchy Process – What it is and how it is used. „Math Modelling" vol. 9, No. 3-5/1987.
10. Rydzkowski W., Wojewódzka-Król K.: Transport. Polskie Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 2008.
11. Szczepaniak T. (red.): Transport i spedycja międzynarodowa, PWE, Warszawa1985.
12. Transport – wyniki działalności, Transport i Łączność 2004. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2005.
13. Transport – wyniki działalności, Transport i Łączność 2013. Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.
14. Żak J.: Rola i znaczenie transportu w logistyce. [w:] Logistyka. Red. naukowa D. Kisperska-Moroń, S. Krzyżaniak. Wydaw. Biblioteka Logistyka, Poznań 2009.

Mgr Magdalena D. Kowalewska

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

REGIONALNE ZRÓŻNICOWANIE POZIOMU ROZWOJU GOSPODARCZEGO W POLSCE

REGIONAL DIFFERENCES IN THE LEVEL OF ECONOMIC DEVELOPMENT IN POLAND

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest zaprezentowanie poziomu rozwoju gospodarczego w Polsce i zaproponowanie metody jego pomiaru w ujęciu regionalnym. Poziom rozwoju gospodarczego wyznaczono za pomocą syntetycznego wskaźnika, który zbudowano wykorzystując bezwzorcową miarę syntetyczną. Na podstawie wyznaczonych wskaźników syntetycznych badane województwa podzielono na trzy klasy: 1 – wysoki poziom rozwoju gospodarczego, klasa 2 – średni poziom rozwoju gospodarczego i klasa 3 – niski poziom rozwoju gospodarczego. Polska jest krajem o dużym zróżnicowaniu terytorialnym rozwoju gospodarczego. Z przeprowadzonych badań wynika, że jedynie dwa województwa Polski, mazowieckie i pomorskie, w 2012 roku charakteryzowały się wysokim poziomem rozwoju gospodarczego. Zdecydowana większość województw znalazła się w grupie regionów o niskim poziomie rozwoju gospodarczego, co należy uznać za sytuację niepokojącą.
Słowa kluczowe: rozwój regionalny, rozwój gospodarczy, region.

ABSTRACT

The purpose of the article was to present level of economic development in Poland and propose methods for measuring it on a regional basis. Level of economic development was determined by using a synthetic index. On the basis of the designated synthetic indicators regions were divided into three classes: 1 - a high level of economic development, class 2 - medium level of economic development and class 3 - low level of economic development. Poland is a country with rich territorial economic development. The study shows that only two Polish provinces, Mazowieckie and Pomorskie, in 2012, were characterized by a high level of economic development. The vast majority of provinces was among the regions with a low level of economic development, which should be considered as alarming situation.
Keywords: regional development, economic development, region.

WSTĘP

Problematyka rozwoju społeczno-gospodarczego jest przedmiotem zainteresowań zarówno naukowców, jak i polityków, władz samorządowych, krajowych, a także unijnych. Zgodnie z założeniami polityki Unii Europejskiej należy dążyć do niwelowania różnic regionalnych w zakresie rozwoju. W tym celu poszukuje się sposobów pomiaru rozwoju regionów, które służą nie tylko do porównań regionalnych, ale i europejskich.

W dyskusji naukowej funkcjonują dwa główne rodzaje regionów: region geograficzny (klasyczne ujęcie) i region ekonomiczny. W klasycznym ujęciu jest to fragment Ziemi, wyodrębniony według określonej procedury.[1] W naukach ekonomicznych region jest to system społeczno-przestrzenny, wyodrębnionym z otoczenia ze względu na określoną

[1] A. Potoczek.: Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna, Wydawnictwo TNOIK, Toruń 2003, s. 11.

specyfikę gospodarczą.[2] W związku z tym w badaniach ekonomicznych za region przyjmuje się jednostkę średniego szczebla, czyli województwo.

W literaturze przedmiotu rozwój regionu bada się pod kątem jego rozwoju społecznego, gospodarczego, czy też aspektów środowiskowych, zadowolenia z życia mieszkańców, rozwoju kapitału społecznego. Każdy z tych obszarów jest bardzo istotny, jednak to opracowanie poświęcone będzie jedynie wymiarowi ekonomicznemu rozwoju regionu.

CEL I METODY BADAWCZE

Celem artykułu jest zaprezentowanie poziomu rozwoju gospodarczego w Polsce i zaproponowanie metody jego pomiaru w ujęciu regionalnym. Poziom rozwoju gospodarczego wyznaczono za pomocą syntetycznego wskaźnika, który zbudowano wykorzystując bezwzorcową miarę syntetyczną. Miara ta stanowi średnią arytmetyczną znormalizowanych zmiennych. Normalizację zmiennych zapewnia porównywalność badanych cech.[3] Taka procedura pozawala na ocenę badanego zjawiska za pomocą jednego wskaźnika, a także uporządkowanie badanych województw według wyznaczonej wartości[4]. Uwzględniając kryteria merytoryczne, statystyczne, a także dostępność danych do badań przyjęto 11 zmiennych wskaźnikowych. Zmienne poddano weryfikacji statystycznej, następnie pozostawiono tylko te cechy, dla których współczynnik zmienności V(x) był większy od 10 %. Ze względu na zbyt niski poziom współczynnika zmienności z analizy taksonomicznej wyłączono 2 zmienne, pozostawiając następujące wskaźniki cząstkowe:

- (x1) - produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca,
- (x2) - wartość brutto środków trwałych na 1 mieszkańca,
- (x3) - nakłady inwestycyjne na 1 mieszkańca,
- (x4) - liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców w wieku produkcyjnym,
- (x5) - dochód ogółem województwa w przeliczeniu na 1 mieszkańca,
- (x6) - sprzedaż detaliczna towarów w przeliczeniu na 1 mieszkańca,
- (x7) - udział korzystających z sieci kanalizacyjnej w % ogółu mieszkańców,
- (x8) - liczba pracujących na 1000 mieszkańców,
- (x9) - udział produkcji sprzedanej wyrobów nowych lub istotnie ulepszonych w przedsiębiorstwach przemysłowych w wartości sprzedaży wyrobów ogółem.

Wszystkie zmienne uznano za stymulanty i znormalizowano za pomocą procesu unitaryzacji, stosując następującą formułę:

$$x_{ij} = \frac{x_{ij} - \min\limits_{i} x_{ij}}{\max\limits_{i} x_{ij} - \min\limits_{i} x_{ij}}$$

W celu wyznaczenia wskaźnika syntetycznego zastosowano metodę bezwzorcową, polegającą na uśrednieniu znormalizowanych wartości cech prostych, według wzoru:

$$s_i = \frac{1}{p}\sum_{j=1}^{p} x_{ij}$$

Na podstawie wyznaczonych wskaźników syntetycznych badane województwa podzielono na trzy klasy: 1 – wysoki poziom rozwoju gospodarczego, klasa 2 – średni

[2] M. Wosiek: Kapitał intelektualny w rozwoju regionów Polski Wschodniej, Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012, s. 53.

[3] K. Łogwiniuk.: Zastosowanie metod taksonomicznych w analizie porównawczej dostępu do infrastruktury ICT przez młodzież szkolną w Polsce, Economy and Management, 2011 nr 1.

[4] M. Jaworska: Jakość kapitału ludzkiego obszarów wiejskich województwa małopolskiego, Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu, Warszawa-Poznań – Rzeszów, vol. 15, 2013 nr 5.

poziom rozwoju gospodarczego i klasa 3 – niski poziom rozwoju gospodarczego. Przedziały klasowe wyznaczono, korzystając z następujących wzorów:

klasa 1 (wysoki poziom) $x_i = [max_i x_i\text{-h}; max_i x_i]$,

klasa 2 (średni poziom) $x_i = [max_i x_i\text{-2h}; max_i x_i - h]$,

klasa 3 (niski poziom) $x_i = [min_i x_i; max_i x_i - 2h]$.

Do badań wykorzystano dane pochodzące z Banku Danych Lokalnych Głównego Urzędu Statystycznego za rok 2012, a także krajową i zagraniczną literaturę przedmiotu. Do obliczeń statystycznych użyto programu Excel.

ROZWÓJ GOSPODARCZY – ISTOTA I METODY POMIARU

W wyniku zachodzących procesów globalizacyjnych, a także dostosowań strukturalnych w ostatnich latach zwiększa się znacznie regionów w gospodarkach wielu krajów. Proces rozwoju regionalnego jest niezwykle złożony, ze względu na liczebność podmiotów w nim uczestniczących, stopień skomplikowania, a także wielość zjawisk, które mają na niego wpływ.[5] R. Brol[6] zauważa, że rozwój regionalny to przebiegająca w regionalnej przestrzeni transformacja społeczna i ekonomiczna, która jest konsekwencją działań czynników: endogenicznych, egzogenicznych i czynników określających endogeniczne zdolności reagowania na zmiany w makrootoczeniu. Rozwój regionalny przebiega na wielu płaszczyznach: gospodarczej, społecznej, środowiskowej, czy też kulturalnej, które są ze sobą wzajemnie powiązane licznymi zależnościami. W naukach ekonomicznych zwraca się jednak uwagę na fakt, że to rozwój gospodarczy jest głównym czynnikiem rozwoju regionalnego i stymuluje rozwój pozostałych jego elementów.

Wskaźniki dotyczące rozwoju gospodarczego regionów są niezbędne dla skutecznego tworzenia polityki regionalnej.[7] Jednak badania i pomiar rozwoju regionów nie doczekały się nadal jednoznacznego rozwiązania, a dotychczasowe opracowania proponują różne zestawy mierników.[8] Jednym z najczęściej stosowanych wskaźników pomiaru rozwoju regionalnego jest wskaźnik PKB per capita. Niewątpliwie jego zaletą jest łatwość obliczenia, porównywalność w czasie i przestrzeni, a także powszechność wykorzystania zarówno w polityce krajowej, jak i europejskiej. Jak zauważa J. Godłów-Legiędź[9] w PKB i innych pokrewnych miarach bogactw można zauważyć wyraz ideologii zwiększania produkcji i konsumpcji charakteryzującej tzw. kraje rozwinięte. PKB dostarcza informacji nie tylko o poziomie rozwoju gospodarki i dobrobytu społecznego, ale także odzwierciedla filozofię życia ostatnich dziesięcioleci. W literaturze przedmiotu można jednak spotkać się z licznymi uwagami krytycznymi wobec tej miary. Przede wszystkim nie odzwierciedla on takich aspektów, jak: jakość życia mieszkańców, szara strefa, zadowolenia z życia mieszkańców, jakości środowiska naturalnego, czy też stopnia nierówności społecznych, spowodowanych nierównomierną redystrybucją dochodów narodowych.

Ważnym aspektem rozwoju gospodarczego województw są inwestycje. Jak zauważają

[5] J. Nazarczuk: Potencjał rozwojowy a aktywność inwestycyjna województw i podregionów Polski, Wydaw. UWM, Olsztyn 2013, s. 21-23.

[6] Brol R.: Czynniki rozwoju regionalnego. [w:] Metody oceny rozwoju regionalnego. Red. naukowa. D. Strahl, Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2006, s. 16.

[7] K. Dunnell: National Statistician`s article: measuring regional economic performance, Economic&Labour Market Review, Vol. 3, no 1, 2009, p. 18.

[8] G. Karmowska: Badania i pomiar rozwoju regionalnego na przykładzie województwa zachodniopomorskiego. „Roczniki Nauk Rolniczych", Seria G, t. 98, z. 2. Wydaw. SGGW, Warszawa 2001, s. 85

[9] J. Godłów-Legiędź: Kontrowersje wokół pomiaru dobrobytu społecznego. Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 70, Wydział Prawa i Administracji UAM, Zeszyt 4, Poznań 2008, s. 108.

M. Smoleń i L. Urban[10] wydatki inwestycyjne służą powiększaniu majątku jednostki samorządowej, który sprzyja rozwojowi społecznemu i gospodarczemu. Inwestycje podejmowane przez samorządy są kluczowym czynnikiem rozbudowy infrastruktury technicznej i społecznej jednostki, a tym samym powiększania jej majątku. Tym samym wielkość inwestycji traktowana jest jako ważny wskaźnik rozwoju. Odpowiednie inwestycje w regionie są również źródłem przyszłych dochodów jednostek samorządu terytorialnego.

Rozwój gospodarczy nie jest możliwy bez rozwoju przedsiębiorczości w regionie. Przedsiębiorczość może mieć charakter indywidualny, zbiorowy, ale można ją również analizować na poziomie makro. Makroprzedsiębiorczość charakteryzuje całe społeczeństwo, kraj lub określony region.[11] Wśród najczęściej stosowanych miar przedsiębiorczości można wymienić: samo zatrudnienie, liczba nowych przedsiębiorstw, czy też udział małych i średnich przedsiębiorstw.[12] Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości do pomiaru przedsiębiorczości regionalnej stosuje wskaźnik syntetyczny rozwoju przedsiębiorczości w regionie, powstały na podstawie następujących zmiennych:

- liczba przedsiębiorstw aktywnych na 1000 mieszkańców (dla przedsiębiorstw mikro, małych i średnich),
- liczba pracujących na aktywny podmiot w firmach mikro, małych i średnich,
- pracujący w przedsiębiorstwach aktywnych (mikro, małych i średnich) na 1000 mieszkańców,
- przychody na aktywne przedsiębiorstwo mikro, małe i średnie,
- przychody na pracującego w aktywnej firmie mikro, małej, średniej,
- udział kosztów w przychodach w aktywnych przedsiębiorstwach mikro, małych i średnich,
- przeciętne wynagrodzenie w przedsiębiorstwach aktywnych, małych i średnich,
- nakłady inwestycyjne na mikro, małe i średnie przedsiębiorstwo aktywne,
- nakłady inwestycyjne na pracującego w aktywnym przedsiębiorstwie mikro, małym i średnim.[13]

Ważnym czynnikiem endogenicznym rozwoju gospodarczego są również innowacje, jakość infrastruktury, a także sytuacja na rynku pracy.

POZIOM ROZWÓJ GOSPODARCZEGO WOJEWÓDZTW

W celu zaprezentowania terytorialnego zróżnicowania poziomu rozwoju gospodarczego województw zebrano niezbędne dane liczbowe, potrzebne do konstrukcji wskaźników cząstkowych. Następnie przeprowadzono weryfikację statystyczną zebranych cech, pozostawiając 9 zmiennych wskaźnikowych, które zostały wymienione powyżej. Kolejnym krokiem było wyznaczenie syntetycznego wskaźnika rozwoju gospodarczego dla wszystkich województw. Następnie wyznaczono trzy przedziały klasowe:

- Klasa 1 WRG (0.578;0.797),
- Klasa 2 WRG (0.358;0.578),
- Klasa 3 WRG (0.139;0.358).

Poszczególne województwa podzielono do jednej z klas. W klasie pierwszej znalazły się jedynie dwa województwa o najwyższym poziomie wskaźnika rozwoju gospodarczego:

[10] M. Smoleń, L. Urban: Inwestycje w procesie kreowanie rozwoju gospodarki regionu. Przedsiębiorstwo i Region. Rzeszów 2010, nr 2, s. 26-30 https://www.ur.edu.pl/file/28629/02.pdf (data dostępu: 12.02.2015 r.)

[11] M. Kola-Bezka: Przyczynek do rozważań o przedsiębiorczości polskich regionów, Nierówność społeczna a wzrost gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki, Rzeszów 2010, Zeszyt nr 16, s. 404.

[12] G. Gołębiowski: Przedsiębiorczość w Polsce w świetle badań Global Enterpreneurship Monitor, Studia BAS, Nr 1(37), 2014, s. 15. http://orka.sejm.gov.pl/wydbas.nsf/0/D5BFFD1B84E2392FC1257CA2004690B3/$File/Go%C5%82%C4%99biowski.pdf (data dostępu: 10.02.2015 r.).

[13] A. Tarnawa, P. Zadura-Lichota: Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2011-2012, Warszawa 2013, s. 101.

mazowieckie i pomorskie. W klasie drugiej, odpowiadającej średniemu poziomowi badanego wskaźnika znalazły się województwa: dolnośląskie, wielkopolskie i zachodniopomorskie. Do województw o najniższym poziomie rozwoju gospodarczego zostały zaliczone województwa: łódzkie, śląskie, lubuskie, świętokrzyskie, małopolskie, opolskie, kujawsko-pomorskie, podkarpackie, warmińsko-mazurskie, podlaskie i lubelskie. Szczegółowe zestawienia poziomu omawianego wskaźnika zostało zaprezentowane w tabeli 1.

Tabela 1. Ranking województw według poziomu wskaźnika rozwoju gospodarczego w 2012 roku

Województwo	Wskaźnik rozwoju gospodarczego
Mazowieckie	0,797
Pomorskie	0,510
Dolnośląskie	0,498
Wielkopolskie	0,413
Zachodniopomorskie	0,363
Łódzkie	0,352
Śląskie	0,348
Lubuskie	0,314
Świętokrzyskie	0,251
Małopolskie	0,250
Opolskie	0,211
Kujawsko-pomorskie	0,205
Podkarpackie	0,201
Warmińsko-mazurskie	0,185
Podlaskie	0,177
Lubelskie	0,139

Źródło: opracowanie własne.

Między województwami widoczne są duże dysproporcje pomiędzy poszczególnymi klasami, ale i wewnątrz nich. Niestety większość województw znalazła się w klasie 3. Województwo mazowieckie jest niekwestionowanym liderem przedstawionego rankingu. Niestety, jak w wielu tego typu zestawieniach obraz ten jest zniekształcony przez obecność Warszawy, która generuje znaczną cześć PKB i pozostałych wskaźników cząstkowych, wykorzystanych, jako komponenty w zaproponowanym zestawieniu. Nadal widoczny jest również duży dystans pomiędzy województwami Polski wschodniej, a resztą kraju, pomimo wielu programów unijnych, których celem jest rozwój tego obszaru. Analizując uzyskane wyniki można zauważyć również brak jednoznacznych zależności pomiędzy powierzchnią województwa a poziomem rozwoju gospodarczego.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Pojęcie rozwoju gospodarczego jest wielowymiarowe i trudne do pomiaru. Można jednak mierzyć go za pomocą mierników syntetycznych. Znacznym ograniczeniem w budowie takich wskaźników jest dostęp do danych statystycznych, których dokładnie oczekiwałby badacz z punktu widzenia analizy merytorycznej, co niejako ogranicza dobór przyjętych zmiennych wskaźnikowych.

Polska jest krajem o dużym zróżnicowaniu terytorialnym rozwoju gospodarczego. Z przeprowadzonych badań wynika, że jedynie dwa województwa Polski, mazowieckie i pomorskie, w 2012 roku charakteryzowały się wysokim poziomem rozwoju gospodarczego. Zdecydowana większość województw znalazła się w grupie regionów o niskim poziomie rozwoju gospodarczego, co należy uznać za sytuację niepokojącą, szczególnie w kontekście prowadzonych działań podejmowanych z funduszy unijnych, mających na celu wyrównanie dysproporcji rozwojowych pomiędzy różnymi częściami naszego kraju. Warto, więc w przyszłych rozważaniach przeprowadzić pogłębioną analizę skuteczności tego typu działań, a także wykorzystania przyznanego wsparcia.

Uzyskane wyniki mają swoje ograniczenia. Wśród nich najważniejszymi są dobór zmiennych wskaźnikowych oraz metoda budowy wskaźnika syntetycznego, a także przeprowadzenie analiz tylko dla jednego roku. Znacznym ograniczeniem prowadzonych badań była dostępność danych statystycznych. Zaproponowany wskaźnik może zostać w przyszłości wykorzystany, jako wskaźnik cząstkowy do oceny innych wymiarów rozwoju regionalnego.

Bibliografia

1. Brol R.: Czynniki rozwoju regionalnego. [w:] Metody oceny rozwoju regionalnego. Red. naukowa D. Strahl. Wydaw. Akademii Ekonomicznej im. Oskara Langego we Wrocławiu, Wrocław 2006.
2. Dunnell K.: National Statistician`s article: measuring regional economic performance, Economic&Labour Market Review, Vol. 3, no 1, 2009.
3. Godłów-Legiędź J.: Kontrowersje wokół pomiaru dobrobytu społecznego, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 70, Wydział Prawa i Administracji UAM, Poznań 2008, Zeszyt 4 .
4. Gołębiowski G.: Przedsiębiorczość w Polsce w świetle badań Global Enterpreneurship Monitor. Studia BAS, Nr 1(37), 2014 http://orka.sejm.gov.pl/wydbas.nsf/0/D5BFFD1B84E2392FC1257CA2004690B3/$File/Go%C5%82%C4%99biowski.pdf (data dostępu: 10.02.2015 r.).
5. Karmowska G.: Badania i pomiar rozwoju regionalnego na przykładzie województwa zachodniopomorskiego. „Roczniki Nauk Rolniczych", Seria G, t. 98, z. 2. Wydaw. SGGW, Warszawa 2001.
6. Kola-Bezka M.: Przyczynek do rozważań o przedsiębiorczości polskich regionów, Nierówność społeczna a wzrost gospodarczy. Spójność społeczno-ekonomiczna a modernizacja gospodarki, Rzeszów 2010, Zeszyt nr 16.
7. Łogwiniuk K.: Zastosowanie metod taksonomicznych w analizie porównawczej dostępu do infrastruktury ICT przez młodzież szkolną w Polsce, Economy and Management, 2011 nr 1 .
8. Nazarczuk J.: Potencjał rozwojowy a aktywność inwestycyjna województw i podregionów Polski, Wydaw. UWM, Olsztyn 2013.
9. Potoczek A.: Polityka regionalna i gospodarka przestrzenna, Wydaw. TNOIK, Toruń 2003.
10. Smoleń M., Urban L.: Inwestycje w procesie kreowanie rozwoju gospodarki regionu, Przedsiębiorstwo i Region. Rzeszów 2010 nr 2.
11. Tarnawa A., Zadura-Lichota P.: Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2011-2012, Warszawa 2013.
12. Wosiek M.: Kapitał intelektualny w rozwoju regionów Polski Wschodniej, Wydaw. Uniwersytetu Rzeszowskiego, Rzeszów 2012 https://www.ur.edu.pl/file/28629/02.pdf (data dostępu 12.02.2015 r.).

Dr inż. Tomasz Rokicki

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

ROZWÓJ REGIONALNY NA PRZYKŁADZIE WOJEWÓDZTWA PODLASKIEGO

REGIONAL DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF THE VOIVODSHIP PODLASKIE

STRESZCZENIE

Celem artykułu było przedstawienie rozwoju regionalnego na przykładzie województwa podlaskiego. Badaniem objęto lata 2005-2012. Pod uwagę wzięto parametry dotyczące gospodarki w województwie, rynku pracy, edukacji i opieki społecznej. W latach 2005-2012 konwergencja obszarów regionu następowała szybciej niż dywergencja. Na konwergencję w regionie wpływ miały m. in.: wyrównywanie się poziomu wynagrodzeń brutto i liczba nowozarejestrowanych podmiotów gospodarczych. Jako bieguny wzrostu określono powiaty grodzkie Białystok, Łomża, Suwałki oraz wybijające się powiaty ziemskie bielski i wysokomazowiecki.
Słowa kluczowe: rozwój regionalny, województwo, wskaźniki oceny rozwoju.

ABSTRACT

In paper the regional development was presented on the example of voivodship podlaskie. As part of the voivodship were 17 districts. The research covered the period 2005-2012. Parameters for the economy in the region, labor market, education and social services have been researched. In the years 2005-2012 convergence of the region followed by faster than divergence. The level of gross wages and the number of newly registered business entities have influenced on convergence in the region. As growth poles were Defined townships Bialystok, Łomża, Suwałki, districts bielski and wysokomazowiecki.
Keywords: regional development, voivodship, indicators of development.

WSTĘP

Region może być rozpatrywany w pięciu płaszczyznach, jako[1]:

- jednostka geograficzna, która została wyznaczana przez naturalne bariery fizyczne (proto - region),
- system społeczny, w którym zachodzą ponadlokalne relacje pomiędzy jednostkami i grupami, wpływające na współzależność, głównie w sferze bezpieczeństwa (region podstawowy),
- zorganizowana forma współpracy, określona przez członkowstwo w jej strukturach (region formalny),
- społeczeństwo powstałe w wyniku rozwoju komunikacji i pojawienia się wspólnych wartości na danym obszarze, wokół których organizuje się pewna wspólnota (regionalne społeczeństwo anarchiczne),
- podmiot o określonej tożsamości do oddziaływania na zewnątrz, legitymizacji oraz

[1] P. J. Borkowski: Polityczne teorie integracji. Difin, Warszawa 2007, s. 125-126.

mający struktury służące do podejmowania decyzji.

Rada Europy dla państw członkowskich Unii Europejskiej przyjęła definicję regionu jako szczebel (poziom) znajdujący się poniżej państwa[2].

We współczesnej gospodarce światowej wzrasta znaczenie regionów i miast w rozwoju gospodarczym. Przyczyną są, zarówno procesy integracji międzynarodowej, jak i konieczność przekazywania uprawnień przez państwo samorządom. Regiony powinny posiadać możliwość adaptacji do zmieniających się uwarunkowań rynkowych, technologicznych i społecznych[3]. Rozwój regionalny należy więc do podstawowych problemów współczesnej gospodarki. Sam rozwój należy rozumieć, jako zmiany ilościowe i jakościowe, które prowadzą region fazowo od niższego do wyższego poziomu rozwoju[4]. Głównym celem polityki regionalnej jest wyrównywanie dysproporcji występującej między poszczególnymi regionami. Podejmowane są działania stymulujące rozwój regionów opóźnionych, nawet kosztem tych najlepiej rozwiniętych. Nie wszystkie działania przynoszą jednak oczekiwane rezultaty, co objawia się w zmieniających się tendencjach do zbieżności (konwergencji) i rozbieżności (dywergencji) produktu regionalnego w przeliczeniu na jednego mieszkańca[5]. Przedstawione problemy oraz nowe zjawiska pojawiające się w gospodarce wpływają na poszukiwanie nowego paradygmatu rozwoju regionalnego[6].

Współcześnie celem ekonomii regionalnej jest optymalizowanie polityki regionalnej. Stosowane są znane koncepcje ekonomiczne, które są dostosowywane do nowych warunków społeczno-gospodarczych. Przykładem takich adaptacji są m.in. nowa teoria wzrostu i nowa ekonomia gospodarcza[7]. Nowa teoria wzrostu powstała dzięki pracom P. Romera z 1986 roku i R. E. Lucasa z 1988 roku. Zakłada ona, że wielkość produkcji jest funkcją kapitału i poziomu technologicznego. Przy czym kapitał jest rozumiany szeroko jako fizyczny i ludzki. Natomiast poziom techniczny wynika z wewnętrznych uwarunkowań, jak nakłady przedsiębiorstw i władz[8]. Bardzo duże znaczenie mają również przepływy zewnętrzne, jak handel i przemieszczanie się kapitału. W środowisku naukowców istnieją różnice w określeniu wpływu zewnętrznych przepływów na rozwój regionalny. Podawane są argumenty, według których wpływają one na konwergencję produktu regionalnego. Równie liczna jest grupa zwolenników dywergencji[9].

Koncepcja nowej geografii gospodarczej pojawiła się na początku lat dziewięćdziesiątych

[2] J. Brdulak: Problemy rozwoju regionalnego. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2001, s. 103-104.

[3] M. Castells, P. Hall: Technopoles of the World. Routledge, London 1994, pp. 1-7 oraz A. Zorska: Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 7.

[4] Chojnicki Z., Czyż T.: Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno- gospodarczego. [w:] Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002. Red. naukowa J. J. Parysek. Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2004. s. 13-24.

[5] R. Domański: Przestrzenna transformacja gospodarki. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 28; K. Gawlikowska-Hueckel: Procesy rozwoju regionalnego w Unii Europejskiej. Konwergencja czy polaryzacja? Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, Gdańsk 2003, s. 119; G. Tondl: Convergence after divergence? Regional Growth in Europe. Verlag, Wien-New York 2001, pp. 7. oraz L. Yin, G. K. Zestos, L. Michelis: Economic convergence in the European Union, Journal of Economic Integration. vol. 18 (1), 2003. pp. 188-213.

[6] T. Markowski: Procesy globalizacji w gospodarce a trendy w badaniach regionalnych (W:) Nowe kierunki badawcze w regionalistyce. Nowe doświadczenia polityki regionalnej. Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN. z. 204, Warszawa 2003, s. 7-8.

[7] W. Molle, R. Cappellin: Regional impact of Community policies, Aldershot, Avebury 1988, pp. 199. oraz A. Amin, N. Thrift: Neo-Marshallian nodes in global networks, International Journal of urban and Regional Research, vol. 16, 1992, pp. 571-587.

[8] P. Romer: Increasing returns and long-run growth, Journal of Political Economy, vol. 94, no. 5, 1986, pp. 1002-1037. oraz R. E. Lucas: Why doesn't capital flow from rich to poor countries? American Review, Papers and Proceedings, 1990, pp. 92-96.

[9] R. E. Lucas: On the mechanics of economic development, Journal of Monetary Economics, vol. 22, no. 1, 1988, pp. 3-42.

XX wieku, a jej twórcą był P. Krugman. Podstawowym założeniem było łączne traktowanie czynników wpływających na rozwój regionalny, takich jak: korzyści skali (też dotyczące wiedzy), efekt popytu kreowanego przez rynek i koszty handlu[10].

Przedstawione nowe teorie ekonomiczne znalazły zastosowanie w nowej koncepcji polityki regionalnej określanej jako endogeniczna polityka rozwoju regionalnego[11]. Zgodnie z tym podejściem, na rozwój regionu wpływają głównie wewnętrzne, regionalne zasoby fizyczne i społeczne. Polityka regionalna powinna więc wspierać innowacje lokalnych przedsiębiorstw poprzez tworzenie parków technologicznych i jednostek odpowiedzialnych za transfer technologii[12]. Rozwój możliwy jest też przez wzrost ogólnej edukacji i kształcenia w regionie[13]. Kolejna możliwość to promocja lokalnej infrastruktury materialnej i społecznej[14]. W przypadku regionów słabo rozwiniętych problemem są: ograniczona wydajność i zasoby regionalne. W takim przypadku ważne stają się działania podejmowane w ramach klastrów działalności gospodarczej, kształtowania warunków dla learning regions oraz tworzenia kapitału społecznego[15].

Na początku XXI wieku ważnym zjawiskiem wpływającym na zmiany uwarunkowań rozwoju regionalnego w Polsce był proces integracji europejskiej Polski do Unii Europejskiej w 2004 roku. Celem UE jest osiągnięcie spójności wewnętrznej w aspekcie ekonomicznym i społecznym. W związku z tym wspierane są regiony najsłabiej rozwinięte[16]. Uzyskanie współfinansowania projektów ze środków unijnych uzależnione jest od czynników endogenicznych. Podejmowane działania nie przynoszą jednak w pełni oczekiwanych rezultatów i dysproporcje pomiędzy poszczególnymi regionami ciągle istnieją[17].

MATERIAŁ I METODY

Do badań w sposób celowy wybrano województwo podlaskie, w tym 3 powiaty grodzkie i 14 powiatów ziemskich. W powiatach grodzkich znajdowały się miasta Białystok, Łomża i Suwałki, a w powiatach ziemskich: augustowski, białostocki, bielski, grajewski, hajnowski, kolneński, łomżyński, moniecki, sejneński, siemiatycki, sokólski, suwalski, wysokomazowiecki i zambrowski. Celem opracowania było przedstawienie elementów składających się na rozwój regionalny oraz określenie lokalnych biegunów wzrostu w województwie podlaskim. Źródłem materiałów była literatura krajowa i zagraniczna, Bazy Danych – System Akumulacji Informacji. Badaniem objęto lata 2005-2012. Rok 2005 był szczególny, stanowił pierwszy pełny rok po integracją Polski z Unią Europejską. Wraz z akcesją wzrosły nakłady finansowe na rozwój regionalny w nowo przyjętych państwach.

[10] P. Krugman: Increasing returns and economic geography, Journal of Political Economy, vol. 99. no 3. (June), 1991, pp. 483-499; P. Krugman, A. Venables: Globalization and inequality of nations, Quarterly Journal of Economics, vol. 110, 1995, s. 857-880 oraz M. Fujita, P. Krugman, A. Venables: The spatial economy: cities, regions and international trade, Cambridge-London 1999, pp. 1-3.

[11] W. Molle, R. Cappellin: op. cit., pp 199 oraz A. Amin, N. Thrift: op. cit., pp. 571-587.

[12] E. J. Malecki, P. Nijkamp: Technology and regional development: Some thoughts on policy. Environmental and Planning, 1988, pp. 383-399.

[13] R. Camagni: Development scenarios for the lagging regions in the 1990's, Regional Studies. vol. 26, no. 4, 1992, pp. 361-374.

[14] D. Biehl: The contributions of infrastructure to regional development. Report prepared for the EC Commission. Office for Official Publications, Luxemburg 1986, pp. 1-4.

[15] E. M. Bergman, G. Maier, F. Todtling (red.): Regions reconisdered: Economic networks, innovation, and local development in industrialized countries. Mansell, London, 1991, pp. 133; B. Asheim: Industrial districts as „learning regions". A conditions for prosperity. Studies in technology innovation and economic policy, University of Oslo, Oslo 1995, pp. 7-14; M. E. Porter: Location, competition and economic development: local clusters in global economy, Economic development quarterly, vol. 14, no 1, 2000, pp. 15-34 oraz T. G. Grosse: Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego, Studia Regionalne i Lokalne, nr 1(8) 2002, s. 25-48.

[16] P. Churski: Obszary problemowe w Polsce z perspektywy celów polityki regionalnej Unii Europejskiej. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek, 2004, s. 118.

[17] J. Beutel: The economic impact of objective 1 interventions for the period 2000 – 2006, Final Report to the Directorate-General for Regional Policies, European Commission, Konstanz 2002, pp. 5-8.

Zebrane dane dotyczące rozwoju regionalnego podzielono na cztery obszary: gospodarka, rynek pracy, edukacja, opieka społeczna. W każdej z tych kategorii wybrano najważniejsze mierniki i wskaźniki wpływające na rozwój regionu. Do analizy i prezentacji zgromadzonego materiału wykorzystano metody opisową, graficzną, tabelaryczną, wskaźniki dynamiki, współczynniki korelacji.

WYNIKI BADAŃ

Pierwszym badanym obszarem była gospodarka. Z uwagi na problem w znalezieniu porównywalnych danych do badań przyjęto wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach w przeliczeniu na 1 mieszkańca oraz przeciętne wynagrodzenie brutto na 1 mieszkańca. Przedstawione miary są odpowiednie do określenia zasobów fizycznych i sytuacji dochodowej społeczeństwa w poszczególnych powiatach województwa podlaskiego (rys. 1). Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto w województwie w 2012 roku kształtowało się od 2943 zł w powiecie suwalskim do 3778 zł w powiecie bielskim. Dysproporcje nie były więc bardzo duże, a średnie wynagrodzenie wynosiło 3311 zł. Płace z 2005 roku zostały urealnione o zmianę wartości cen i usług towarów w gospodarce i przeliczone na ceny z roku 2012. Po urealnieniu okazało się, że we wszystkich powiatach województwa wynagrodzenie realnie wzrosło. Wyjątkiem był powiat augustowski, w którym wynagrodzenie z 2012 roku stanowiło 96,70% miesięcznej płacy z 2005 roku. Największy realny wzrost wynagrodzeń nastąpił w powiecie bielskim (aż o 35%), hajnowskim (o 30%), sejneńskim (25%) i sokólskim (21%). W pozostałych powiatach zanotowano wzrost od 10 do 20%. Współczynnik korelacji między poziomem przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto na mieszkańca w 2005 roku a nominalną zmianą wynagrodzeń w latach 2005-2015 wyniósł -0,27 ($p < 0,05$), co oznaczało słabą zależność. Następowało więc powolne wyrównywanie wynagrodzeń wewnątrz województwa podlaskiego. Ciągle jednak istniały duże dysproporcje.

RYSUNEK 1. Przeciętne miesięczne wynagrodzenie brutto na mieszkańca i wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca w powiatach województwa podlaskiego w 2012 roku

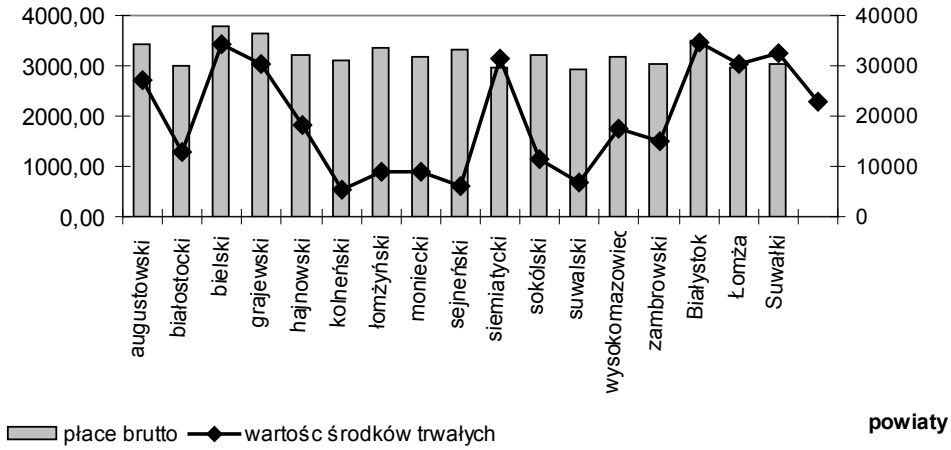

Źródło: Rocznik statystyczny województw 2013, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2014.

Wartość brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca była mocno

zróżnicowana w poszczególnych powiatach i wahała się w 2012 roku od 5337 zł w powiecie kolneńskim do 34773 zł w powiecie grodzkim Białystok. Średnia wartość w województwie wyniosła 23016 zł. Dokonano porównania zmian w wartości brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca po urealnieniu. Zasada postępowania była podobna, jak w przypadku wynagrodzeń. Współczynnik korelacji między poziomem wartości środków trwałych w przedsiębiorstwie na mieszkańca w 2005 roku a nominalną zmianą tych wartości w latach 2005-2012 wyniósł 0,45 ($p < 0,05$), co oznaczało przeciętną zależność. Wyższa wartość środków trwałych z reguły wpływała na wyższy przyrost nominalny wartości tych środków, co powodowało większe zróżnicowanie wewnątrz województwa.

Nominalne zmiany przeciętnego wynagrodzenia miesięcznego i wartości środków trwałych na 1 mieszkańca w latach 2005-2012 zostały przedstawione na rysunku 2. Przyrosty wynagrodzenia wahały się od 751 zł w powiecie augustowskim do 1671 zł w powiecie bielskim. W przypadku wartości środków trwałych brutto w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca najniższy wzrost zanotowano w powiecie kolneńskim (1749 zł), a najwyższy w powiecie bielskim (20665 zł).

RYSUNEK 2. Nominalne zmian przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia brutto na mieszkańca i wartości brutto środków trwałych w przedsiębiorstwach na 1 mieszkańca w powiatach województwa podlaskiego w latach 2005-2012

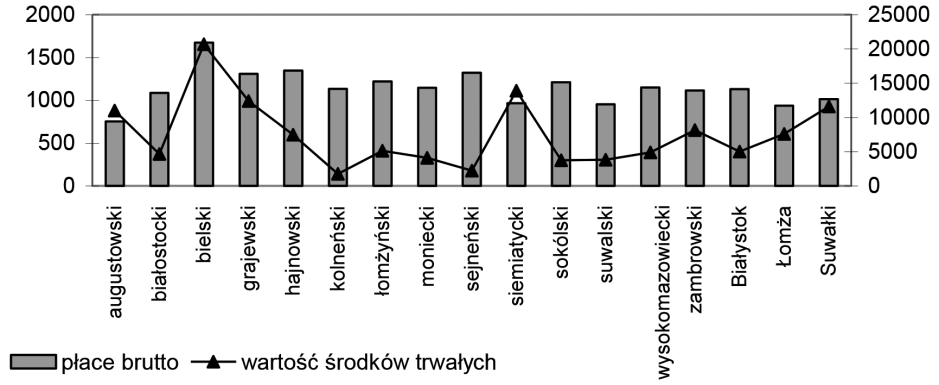

Źródło: Roczniki statystyczne województw 2006 i 2013, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa.

Potencjał regionu związany jest z populacją zamieszkującą dany teren oraz z tempem i kierunkiem jej zmian (rys. 3). Największe skupiska ludności były w powiecie grodzkim Białystok, powiatach ziemskich białostockim, sokólskim, miastach Suwałki i Łomża, zaś najmniejsze w powiatach sejneńskim, suwalskim i kolneńskim. Potwierdzono wysoką zależność dodatnią ($r = 0,62$, $p < 0,01$) między liczbą ludności powiatu, a jej zmianą nominalną. Większe skupiska ludności dawały większe perspektywy zamieszkałej na ich terenie ludności. W 2005 roku nie było istotnego związku między wielkością populacji a przyrostem naturalnym. Taka zależność została zaobserwowana jednak już w 2012 roku ($r = 0,34$, $p < 0,05$). Siła relacji była przeciętna. Szczególnie duże ośrodki miejskie zachęcały młodych do osiedlania i powiększania rodziny. Nie stwierdzono żadnych istotnych zależności między przyrostem naturalnym w latach 2005 i 2012 a przeciętnym miesięcznym poziomem płac brutto i wartością środków trwałych w przedsiębiorstwie na 1 mieszkańca.

RYSUNEK 3. Populacja ludzka oraz przyrost naturalny w powiatach województwa podlaskiego w 2012 roku

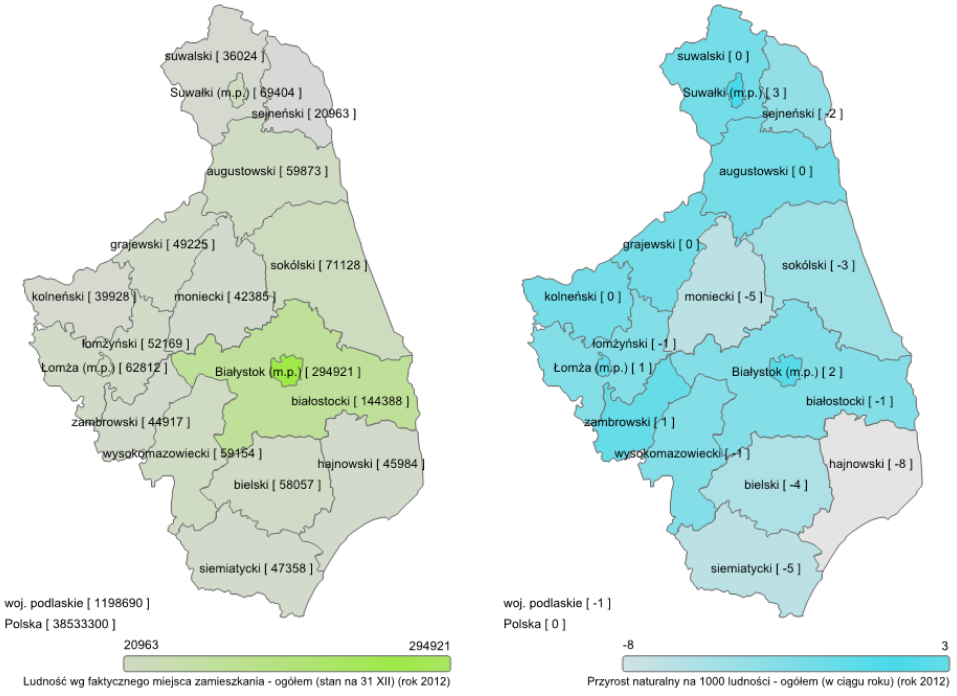

Źródło: Bazy Danych – System Akumulacji Informacji.

Najwięcej nowozarejestrowanych podmiotów gospodarczych w 2012 roku stwierdzono w powiatach grodzkich i bezpośrednio sąsiadujących z dużymi skupiskami ludności (rys. 4). Najmniejsza przedsiębiorczość występowała w powiatach sejneńskim, suwalskim i hajnowskim, czyli na obszarach charakteryzujących się mniejszą gęstością zaludnienia. W województwie podlaskim w 2012 roku zarejestrowano tylko 9470 podmiotów gospodarczych, a w całej Polsce aż 358 tys. W porównaniu do 2005 roku liczba nowych firm w 2012 roku zwiększyła się. Oznacza to, że polepszyły się warunki gospodarcze, co przekłada się na większą aktywność ludności. Stwierdzono słabą zależność między liczbą nowo powstałych podmiotów w 2005 roku a wysokością płacy brutto w tym roku ($r = 0{,}34$, $p < 0{,}05$). W analogicznym badaniu na danych z roku 2012 nie stwierdzono istotnych zależności, co oznacza, że dysproporcje wewnątrz województwa wyrównują się. Współczynnik korelacji między liczbą nowozarejestrowanych podmiotów gospodarczych w 2005 roku a wartością środków trwałych w przedsiębiorstwie na mieszkańca wyniósł 0,68 ($p < 0{,}01$), co oznaczało wysoką zależność. W 2012 roku siła zależności między podanymi cechami była niższa ($r = 0{,}39$, $p < 0{,}05$). Oznacza to, że rola kapitału w przypadku otwierania działalności gospodarczej zaczyna się zmniejszać.

RYSUNEK 4. Liczba nowozarejestrowanych podmiotów gospodarczych w powiatach województwa podlaskiego w 2012 roku

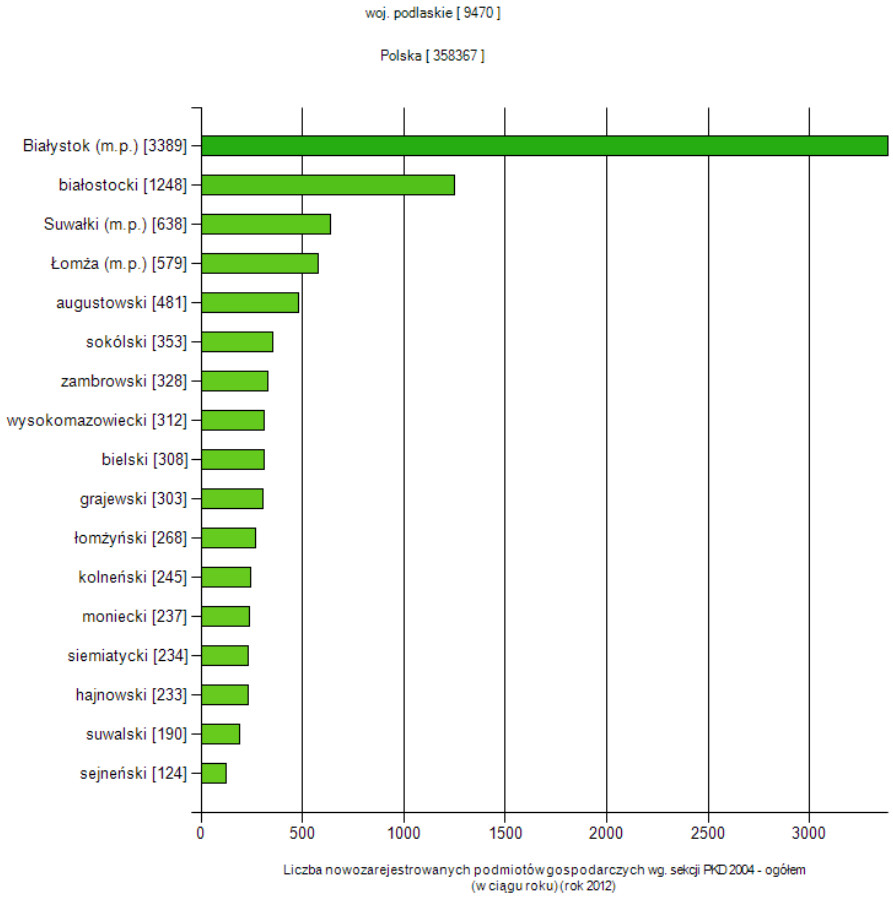

Źródło: Bazy Danych – System Akumulacji Informacji.

W 2012 roku najniższa stopa bezrobocia występowała w powiatach wysokomazowieckim (8%), bielskim (9%), suwalskim i siemiatyckim (po 10%), zaś najwyższa w powiatach grajewskim (22%) i sejneńskim (21%) – rysunek 5. W porównaniu do 2005 roku stopa bezrobocia w 2012 była niższa w większości powiatów. Wyjątkami były powiaty kolneński, moniecki, siemiatycki i sokólski, w których odnotowano niewielki wzrost. Największa redukcja bezrobocia w latach 2005-2012 nastąpiła w powiatach grodzkich Suwałki (spadek o 6,4 punktu procentowego) suwalskim (o 4,7 punktu), miasta Łomża (o 3,7 punktu), i wysokomazowieckim (o 3,6 punktu). Przeprowadzona analiza korelacji nie potwierdziła istotnych zależności między stopą bezrobocia w powiatach a przeciętnym wynagrodzeniem brutto i wartością środków trwałych brutto w przedsiębiorstwach.

Liczba osób bezrobotnych do 25 roku życia w latach 2005-2012 zmniejszyła się we wszystkich powiatach. Największą redukcję odnotowano w mieście Białystok (623 osoby mniej), powiecie augustowski (413 osób mniej) i w mieście Suwałki (411 osób mniej).

Jedynie w powiecie monieckim liczba bezrobotnych wśród młodych ludzi zmniejszyła się nieznacznie, bo o 7 osób. W 2005 roku stwierdzono przeciętną zależność dodatnią między liczbą bezrobotnych do 25 roku życia a wysokością przeciętnej miesięcznej płacy brutto ($r = 0{,}42$, $p < 0{,}05$) oraz wartością środków trwałych brutto na mieszkańca ($r = 0{,}48$, $p < 0{,}05$). W roku 2012 żadna z przedstawionych zależności już nie występowała, a uzyskane wyniki okazały się nieistotne.

RYSUNEK 5. Stopa bezrobocia i liczba osób bezrobotnych do 25 roku życia w powiatach województwa podlaskiego w 2012 roku

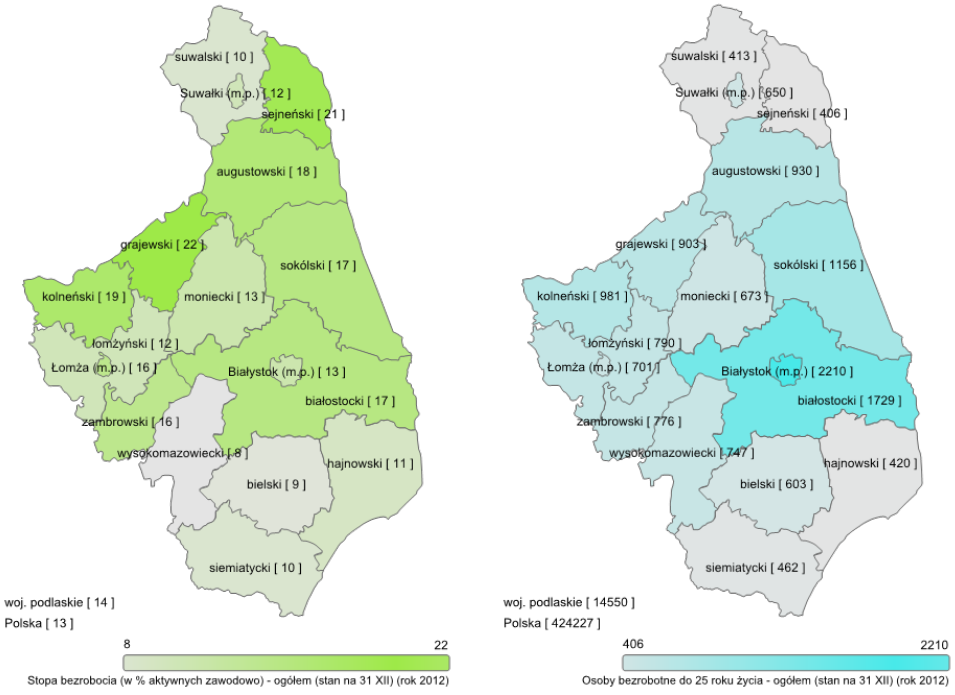

Źródło: Bazy Danych – System Akumulacji Informacji.

Współczynnik skolaryzacji netto określa relację liczby osób uczących się na danym poziomie kształcenia do liczby ludności w grupie wiekowej odpowiadającej temu poziomowi nauczania. Wynik podawany jest w ujęciu procentowym. Wskaźnik skolaryzacji w dużych miastach jak Białystok, Łomża i Suwałki przekraczał 100%, co oznaczało, że do szkół uczęszczały także dzieci spoza powiatu (rys. 6). Prawdopodobnie były to dzieci z pobliskich miejscowości, bo w powiatach białostockim i suwalskim współczynnik wynosił odpowiednio 76,9 i 79%. W 2005 roku w większości powiatów wskaźnik skolaryzacji był na poziomie powyżej 90%. W 2012 roku widoczne były już większe dysproporcje. W 2005 roku potwierdzona została dodatnia zależność między wskaźnikiem skolaryzacji w 2005 roku a wysokością przeciętnej miesięcznej płacy brutto ($r = 0{,}25$, $p < 0{,}05$) oraz wartością środków trwałych brutto przedsiębiorstwa na mieszkańca ($r = 0{,}60$, $p < 0{,}01$). W 2012 roku nie stwierdzono istotnej korelacji w relacji do płacy brutto, zaś w odniesieniu do wartości środków trwałych brutto przedsiębiorstw na mieszkańca zmniejszyła się siła zależności ($r = 0{,}46$, $p < 0{,}05$).

RYSUNEK 6. Wskaźnik skolaryzacji i liczba komputerów przypadająca na ucznia w gimnazjach w powiatach województwa podlaskiego w 2012 roku

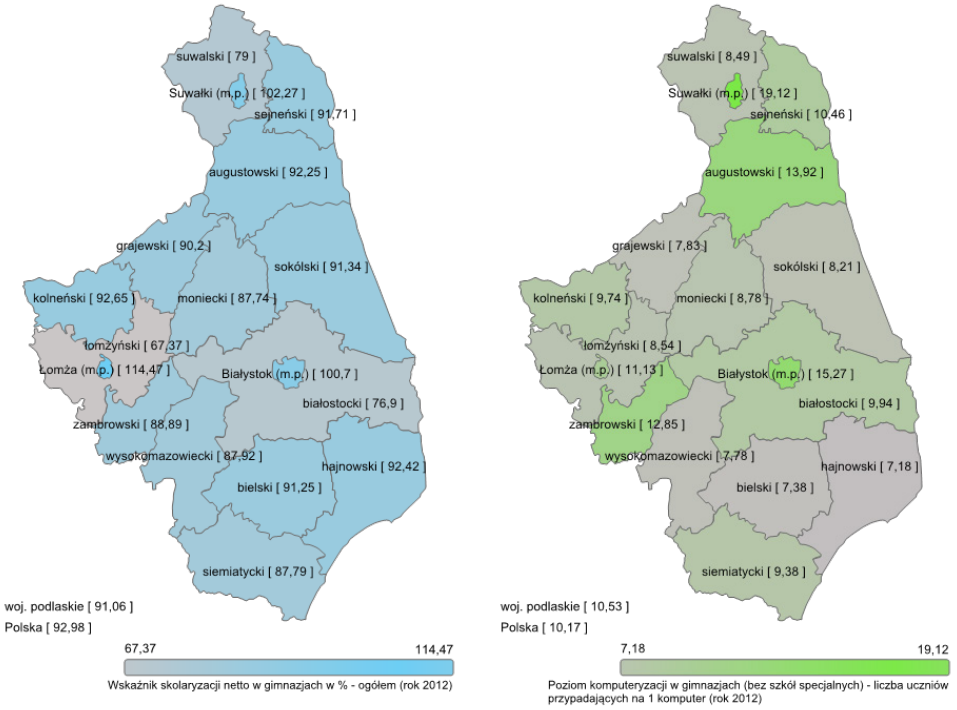

Źródło: Bazy Danych – System Akumulacji Informacji.

Do oceny poziomu edukacji może posłużyć stopień komputeryzacji szkół. Liczba uczniów przypadająca na 1 komputer w gimnazjach w 2012 roku była najniższa w powiatach hajnowskim (7,18), bielskim (7,38), wysokomazowieckim (7,78) i grajewskim (7,83), zaś najwyższa w powiatach grodzkich Suwałki (19,12), Białystok (15,27) i augustowskim (13,92). W porównaniu do 2005 roku poprawił się stopień komputeryzacji szkół we wszystkich powiatach. Wówczas na 1 komputer przypadało nawet 34 uczniów (Suwałki), a w najlepszej sytuacji 13 uczniów (powiat hajnowski). Stwierdzona została jedynie istotna zależność między liczbą uczniów przypadającą na 1 komputer w gimnazjum, a wysokością przeciętnej miesięcznej płacy brutto (w 2005 r.: $r = 0,44$, $p < 0,05$; w 2012 r.: $r = 0,39$, $p < 0,05$). Siła zależności w 2012 r. była niższa niż w 2005 roku.

RYSUNEK 7. Liczba osób, którym przyznano decyzją świadczenia z opieki społecznej w powiatach województwa podlaskiego w 2012 roku

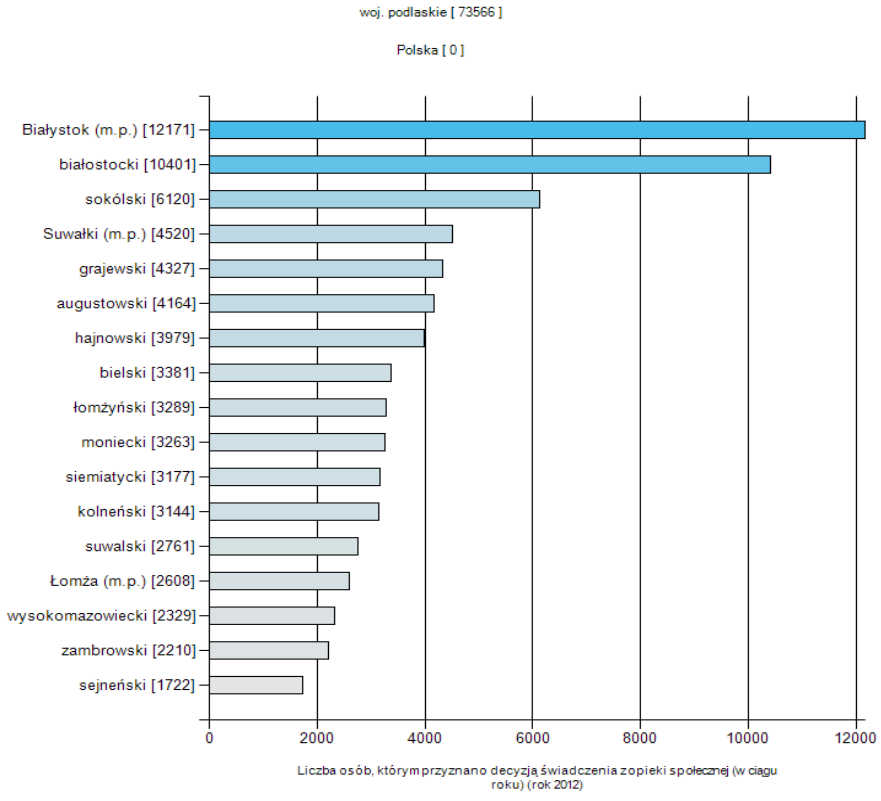

Źródło: Bazy Danych – System Akumulacji Informacji.

W 2005 roku w województwie podlaskim przyznano decyzją świadczenia społeczne dla 10209 osób, które mieszkały w pięciu powiatach. W 2012 roku sytuacja pogorszyła się, gdyż pomoc otrzymało 75578 osób, zamieszkałych we wszystkich powiatach województwa (rys. 7). Najwięcej wniosków pozytywnie rozpatrzono w powiecie grodzkim Białystok, białostockim i sokólskim, zaś najmniej w powiatach sejneńskim, zambrowskim i wysokomazowieckim.

PODSUMOWANIE

Do oceny rozwoju badanego obiektu przyjęto parametry dotyczące gospodarki w województwie, rynku pracy, edukacji i opieki społecznej. W ramach województwa podlaskiego występowały powiaty, które były zróżnicowane. Jednym z celów pracy było znalezienie lokalnych biegunów wzrostu, czyli powiatów, które miały duży wpływa na rozwój regionu. Dane do badań dotyczyły lat 2005-2012. W tym czasie Polska korzystała ze środków finansowych Unii Europejskiej do dostosowania naszej gospodarki do warunków wspólnoty.

W przypadku rozpatrywanych cech stwierdzono, że w latach 2005-2012 następowały działania wpływające zarówno na konwergencję i dywergencję regionu. Na konwergencję w regionie wpływ miały: wyrównywanie się poziomu wynagrodzeń brutto, przyrost naturalny, liczba nowozarejestrowanych podmiotów gospodarczych, stopa bezrobocia,

liczba bezrobotnych w wieku do 20 lat, korzystanie ze świadczeń opieki społecznej.

Z kolei dywergencję powodowały dysproporcje w wartości środków trwałych brutto w przedsiębiorstwach w przeliczeniu na mieszkańca, liczba ludności w poszczególnych powiatach i jej skupienie w miastach, współczynnik skolaryzacji, liczba uczniów przypadająca na 1 komputer w gimnazjum.

Na podstawie przeprowadzonej analizy jako bieguny wzrostu określono powiaty grodzkie Białystok, Łomża, Suwałki oraz wybijające się powiaty ziemskie bielski i wysokomazowiecki.

Bibliografia

1. Amin A., Thrift N.: Neo-Marshallian nodes in global networks, International Journal of urban and Regional Research, vol. 16, 1992.
2. Asheim B.: Industrial districts as „learning regions". A conditions for prosperity, Studies in technology innovation and economic policy. University of Oslo, Oslo 1995.
3. Bergman E. M., Maier G., Todtling F. (red.): Regions reconisdered: Economic networks, innovation, and local development in industrialized countries. Mansell, London 1991.
4. Beutel J.: The economic impact of objective 1 interventions for the period 2000 – 2006, Final Report to the Directorate-General for Regional Policies. European Commission, Konstanz 2002.
5. Biehl D.: The contributions of infrastructure to regional development, Report prepared for the EC Commission. Office for Official Publications, Luxemburg 1986.
6. Borkowski P. J.: Polityczne teorie integracji. Difin, Warszawa 2007.
7. Brdulak J.: Problemy rozwoju regionalnego. Dom Wydawniczy Bellona, Warszawa 2001.
8. Camagni R.: Development scenarios for the lagging regions in the 1990's, Regional Studies, vol. 26, no. 4, 1992.
9. Castells M., Hall P., Technopoles of the World. Routledge, London 1994.
10. Chojnicki Z., Czyż T., Główne aspekty regionalnego rozwoju społeczno- gospodarczego. (W:) Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1989-2002, (red.) J. J. Parysek, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań 2004.
11. Churski P.: Obszary problemowe w Polsce z perspektywy celów polityki regionalnej Unii Europejskiej. Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna we Włocławku, Włocławek 2004.
12. Domański R.: Przestrzenna transformacja gospodarki. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
13. Fujita M., Krugman P., Venables A.: The spatial economy: cities, regions and international trade, Cambridge-London 1999.
14. Grosse T. G.: Przegląd koncepcji teoretycznych rozwoju regionalnego, Studia Regionalne i Lokalne, nr 1(8) 2002.
15. Krugman P.: Increasing returns and economic geography, Journal of Political Economy, vol. 99. no 3. (June), 1991.
16. Krugman P., Venables A.: Globalization and inequality of nations, Quarterly Journal of Economics, vol. 110, 1995.
17. Lucas R. E.: On the mechanics of economic development, Journal of Monetary Economics, vol. 22, no. 1, 1988.
18. Lucas R. E.: Why doesn't capital flow from rich to poor countries? American Review, Papers and Proceedings, 1990.
19. Malecki E. J., Nijkamp P.: Technology and regional development: Some thoughts on policy, Environmental and Planning, 1988.
20. Markowski T.: Procesy globalizacji w gospodarce a trendy w badaniach regionalnych [w:] Nowe kierunki badawcze w regionalistyce. Nowe doświadczenia polityki regionalnej. Biuletyn Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, z. 204, Warszawa 2003.
21. Molle W., Cappellin R.: Regional impact of Community Policie, Aldershot, Avebury 1988.
22. Porter M. E.: Location, competition and economic development: local clusters in global economy, Economic development quarterly, vol. 14, no 1, 2000.
23. Romer P.: Increasing returns and long-run growth, Journal of Political Economy, vol. 94, no. 5, 1986.
24. Tondl G.: Convergence after divergence?: Regional Growth in Europe. Verlag, Wien-New York 2001.
25. Yin L., Zestos G. K., Michelis L.: Economic convergence in the European Union, Journal of Economic Integration, vol. 18 (1), 2003.
26. Zorska A.: Ku globalizacji? Przemiany w korporacjach transnarodowych i w gospodarce światowej. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1998.

Mgr Krzysztof Nuszkiewicz
Urząd Miejski w Pułtusku

KIERUNKI ROZWOJU GMINY PUŁTUSK

DIRECTIONS OF REGIONAL DEVELOPMENT OF PULTUSK

STRESZCZENIE

Celem artykułu było zaprezentowanie kierunków rozwoju regionalnego na przykładzie gminy Pułtusk. Gmina Pułtusk jest ośrodkiem o znaczeniu ponadlokalnym. O roli Pułtuska i jego ponadlokalnym znaczeniu świadczą liczne organizacje i instytucje usługowe, organy administracji samorządowej, instytucje ochrony zdrowia i opieki społecznej, edukacji, kultury i sportu. Działają też liczne organizacje pozarządowe o zasięgu lokalnym i komórki organizacji ogólnopolskich. Gmina Pułtusk jest także znaczącym ośrodkiem koncentracji działalności gospodarczej, o dużych tradycjach przemysłowych, rzemieślniczych i kupieckich. Rolnictwo na terenach wiejskich gminy Pułtusk zajmuje znaczące miejsce.
Słowa kluczowe: rozwój regionalny, gmina Pułtusk, województwo mazowieckie.

ABSTRACT

The purpose of this article is to present the directions of regional development on the example of Pultusk. Pultusk Municipality is the center of local significance. The role of Monterey and its supra-local importance by numerous organizations and service institutions, local government bodies, institutions of health and social care, education, culture and sports. They also have a number of non-governmental organizations with a range of local and national organizations cells. Pultusk Municipality is also an important center of concentration of economic activity, with large industrial traditions, crafts and trade. Agriculture in rural areas Municipality Pultusk prominently.
Keywords: regional development, the municipality Pultusk, mazowieckie voivodship.

WSTĘP

Tworzenie jak najlepszych warunków życia mieszkańców nierozerwalnie związane jest z trwałym i zrównoważonym rozwojem gminy. Dominującą rolę w sterowaniu procesami rozwoju lokalnego spełniać winny władze gminy. Problemów z tym związanych nie można rozpatrywać w horyzoncie jednego roku kalendarzowego, czy też jednej kadencji władz gminy, lecz w długim okresie. Wymaga to rzetelnej wiedzy i umiejętnego wykorzystania nowoczesnych metod zarządzania gminą. Wymogi tak rozumianego zarządzania spełnia zarządzanie strategiczne, w którym działania średniookresowe i roczne podporządkowane są ustaleniom o charakterze długookresowym. Innymi słowy, zaspokajanie zbiorowych potrzeb mieszkańców nie może być prostą kompilacją rocznych, czy też kadencyjnych planów działania, znajdujących swe odzwierciedlenie w corocznie uchwalanych budżetach, lecz musi wynikać z ustaleń perspektywicznych. Przy takim podejściu, coroczne budżety danej jednostki samorządu terytorialnego winny być kolejnymi etapami w realizacji ustaleń strategicznych.

CHARAKTERYSTYKA GMINY PUŁTUSK

Gmina Pułtusk jest gminą miejsko-wiejską, położoną w powiecie pułtuskim w północnej części województwa mazowieckiego w odległości około 60 km od Warszawy na pograniczu

Wysoczyzny Ciechanowskiej i Niziny Kurpiowskiej oraz na zachodnim skraju Puszczy Białej. Graniczy z gminami powiatu pułtuskiego: Gzy, Obryte, Pokrzywnica, Winnica, Zatory oraz z gminami powiatu makowskiego: Szelków i Karniewo[1].

Gmina Pułtusk zajmuje obszar 13372 ha (133,7 km^2) i zamieszkuje ją obecnie około 23,5 tys. mieszkańców, w tym: ok. 18 tys. w mieście i ok. 5,5 tys. na terenach wiejskich. Centralną częścią gminy jest miasto Pułtusk, które otoczone jest terenami wiejskimi. W skład gminy Pułtusk wchodzą następujące sołectwa: Białowieża, Boby, Chmielewo, Głodowo, Gnojno, Jeżewo, Grabówiec, Gromin, Kleszewo, Kacice, Kokoszka, Lipa, Lipniki Nowe, Lipniki Stare, Moszyn, Olszak, Pawłówek, Płocochowo, Ponikiew, Przemiarowo, Szygówek, Trzciniec oraz Zakręt[2].

Miasto Pułtusk jest jednym z najstarszych miast północno-wschodniego Mazowsza. Leży nad rzeką Narwią, poniżej ujścia rzeki Pełty. Od niej też wywodzi swą nazwę. Przynajmniej od XII wieku Pułtusk należał do biskupstwa płockiego i pod jego jurysdykcją pozostał do 1796 roku. Około 1230 roku na dzisiejszym pułtuskim wzgórzu zamkowym, powstał gród obronny. Strzegł on północno-wschodnich granic Mazowsza przed najazdami Prusów, Jaćwingów i Litwinów[3].

Trwałym elementem zagospodarowania gminy Pułtusk są zasoby dziedzictwa kulturowego świadczące o ciągłości dorobku wielu pokoleń. Prężnie działają placówki kultury na terenie gminy. Jedną z nich jest Miejskie Centrum Kultury i Sztuki z kinem „Narew", którego geneza sięga 1910 roku. Jest ono jedną z najstarszych placówek tego typu na obszarze województwa mazowieckiego. Jej propozycja programowa jest bardzo bogata, a skierowana do mieszkańców miasta i okolic w każdym wieku. Wśród proponowanych ofert kulturalnych, znajdują się[4]:

- Dziecięca Formacja Tańca Towarzyskiego „Iskierki",
- Młodzieżowy Zespół Tańca Nowoczesnego – grupy taneczne XXL i Dekadence,
- Klub Piosenki dla dzieci i młodzieży,
- kursy tańca towarzyskiego dla dorosłych,
- pracownia rysunku i malarstwa,
- pracownie ceramiki, mozaiki, witrażu i zdobienia szkła,
- koło teatralne,
- warsztaty artystyczne „Ogród sztuk".

KIERUNKI ROZWOJU REGIONALNEGO GMINY PUŁTUSK

Głównymi długookresowymi przesłankami rozwoju gminy Pułtusk powinno być[5]:

- promowanie ekologicznych kierunków i form w wybranych – a istotnych dla zrównoważonego rozwoju gminy - sferach i obszarach aktywności mieszkańców (produkcja, usługi, mieszkalnictwo, rekreacja i wypoczynek),
- ochrona cennych walorów i zasobów środowiska przyrodniczego oraz doprowadzenie jego stanu czystości do standardów Unii Europejskiej,
- tworzenie jak najlepszych warunków dla dalszego rozwoju gospodarczego jako podstawy do zmniejszania się bezrobocia oraz wzrostu dochodów ludności i budżetu gminy Pułtusk,
- prowadzenie aktywnej działalności promocyjnej gminy a przede wszystkim jej walorów i zasobów – zachęcanie inwestorów miejscowych i zewnętrznych,
- efektywne wykorzystywanie środków finansowych z budżetu gminy, zgodnie z zasadą racjonalnego działania,

[1] Pułtusk. Miasto dobrze ułożone. Informator miejski. Pułtusk. Wydawnictwo Aleksander, Pułtusk 2013, s. 5.
[2] Tamże, s. 4-6.
[3] Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Pułtusk do roku 2020, s. 13.
[4] Raport o stanie Gminy Pułtusk, opracowany w 2003 roku.
[5] Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Pułtusk do roku 2020, s. 11.

- ubieganie się o pomocowe środki finansowe z Unii Europejskiej oraz pozyskiwanie ich z innych źródeł zewnętrznych na realizację zadań gminnych,
- nawiązywanie i rozwój współpracy władz gminy Pułtusk z przedsiębiorcami oraz organizacjami pozarządowymi funkcjonującymi na terenie gminy,
- nawiązywanie i rozwój współpracy na zasadach partnerstwa z gminami sąsiednimi oraz władzami powiatu pułtuskiego w celu rozwiązywaniu wspólnych problemów, a także z gminami zagranicznymi.

Główne problemy rozwoju gminy Pułtusk można rozpatrywa w czterech kategoriach strategicznych, a mianowicie[6]:

- sprawności oraz niezawodności funkcjonowania obiektów i urządzeń infrastruktury technicznej, w tym służących ochronie środowiska przyrodniczego,
- ilości oraz jakości funkcjonowania usług społecznych (edukacja, ochrona zdrowia i opieka społeczna, kultura i sztuka, sport i rekreacja, bezpieczeństwo publiczne), a także stanu mieszkalnictwa, w tym komunalnego,
- powiązań transportowych gminy z otoczeniem drogi kołowe, zbiorowa komunikacja publiczna,
- atrakcyjności gminy dla dalszego rozwoju mieszkalnictwa, istniejących firm i lokalizowania się nowych inwestorów oraz funkcji rekreacyjno-wypoczynkowych.

Efektem takiego podejścia jest zdefiniowanie głównych problemów rozwojowych, których rozwiązanie lub złagodzenie ich niepożądanych skutków społecznych, gospodarczych i ekologicznych przyczyni się do poprawy jakości życia mieszkańców i wzrostu rangi gminy Pułtusk w otoczeniu. Do nich należy zaliczyć[7]:

- niepełne zwodociągowanie gminy (obszarów wiejskich),
- niepełne skanalizowanie gminy,
- większość dróg gminnych posiada nawierzchnię żwirową,
- nie zmodernizowane składowisko odpadów komunalnych,
- wzrastające koszty funkcjonowania oświaty gminnej,
- braki w infrastrukturze socjalnej dla potrzeb ludzi starszych oraz istnienie barier w integracji społecznej dla ludzi niepełnosprawnych,
- brak krytej pływalni miejskiej i centrum sportowo-rekreacyjnego,
- brak mieszkań socjalnych oraz zły stan techniczny przeważającej części istniejących komunalnych zasobów mieszkaniowych,
- wyczerpanie się przepustowości drogi krajowej nr 61, stanowiącej podstawowe powiązanie drogowe gminy Pułtusk z Warszawą i będącej częścią korytarza komunikacyjnego prowadzącego z Warszawy na Mazury,
- brak obwodnicy drogowej miasta Pułtusk,
- brak komunikacji miejskiej,
- niewielka liczba boisk sportowych,
- brak dostatecznie rozwiniętej bazy zaplecza turystycznego.

Cele rozwoju gminy Pułtusk wynikają z następujących podstawowych przesłanek[8]:

- wykorzystania szans rozwojowych, wynikających z faktu bardzo korzystnego położenia geograficznego gminy,
- wzmacniania oraz pełnego wykorzystania dla dalszego rozwoju gminy jej silnych stron,
- konieczności eliminowania słabych stron gminy lub łagodzenia ich negatywnych skutków dla mieszkańców, gospodarki i środowiska przyrodniczego w postaci zapóźnień, barier i ograniczeń rozwojowych, czyli likwidacji, bądź ograniczenia negatywnych skutków słabych stron gminy,
- konieczności tworzenia warunków (podstaw) dla zaspokajania różnorodnych potr-

[6] Tamże, s. 38.

[7] Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Pułtusk do roku 2020, s. 38.

[8] Tamże, s. 50.

zeb społecznych i gospodarczych w przyszłości, czyli tworzenia nowych impulsów (możliwości) rozwojowych gminy – dalszy wzrost jej atrakcyjności lokalizacyjnej dla rozwoju funkcji: osadniczej, gospodarczej i turystyczno-wypoczynkowej,
- konieczności systematycznej realizacji konstytucyjnej zasady zrównoważonego rozwoju gminy,
- możliwości pozyskiwania środków pomocowych Unii Europejskiej na współfinansowanie realizacji zadań inwestycyjnych gminy, zwłaszcza w sferze infrastruktury technicznej.

Działania na rzecz umacniania dotychczasowej różnorodności i wielofunkcyjności gminy Pułtusk winny więc zmierzać do[9]:
- tworzenia jak najlepszych warunków dla dalszego rozwoju gospodarczego i wzrostu przedsiębiorczości mieszkańców,
- stałego wzrostu poziomu zaspokojenia potrzeb społecznych (usługi społeczne, mieszkalnictwo, w tym komunalne i bezpieczeństwo publiczne),
- likwidacji niedoborów w zakresie infrastruktury służącej ochronie środowiska przyrodniczego i osiągnięcia europejskich standardów w zakresie jego ochrony,
- umacniania ponadlokalnych funkcji Pułtuska (edukacja, w tym szkolnictwo wyższe, ochrona zdrowia, sport, kultura, turystyka i wypoczynek).

ZAKOŃCZENIE

Głównym celem rozwoju regionalnego gminy Pułtusk jest kształtowanie Pułtuska jako wielofunkcyjnej gminy o coraz lepszym standardzie życia mieszkańców oraz trwałym rozwoju gospodarczym i usług ponadlokalnych, chroniącej zasoby dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Zidentyfikowanie kluczowych szans i zagrożeń gminy Pułtusk pozwala określić zakres i tempo jej dalszego rozwoju społeczno-gospodarczego. Nie ulega wątpliwości, że skuteczne rozwiązywanie szeregu problemów społecznych, gospodarczych, infrastrukturalnych i ekologicznych występujących obecnie na terenie gminy Pułtusk w dużej mierze warunkowane jest rozwiązaniami systemowymi na szczeblu państwa, koniunkturą gospodarczą, rozwojem handlu zagranicznego, kondycją budżetu państwa i stopniem wykorzystania pomocy finansowej Unii Europejskiej.

Bibliografia

1. Pułtusk. Miasto dobrze ułożone. Informator miejski. Pułtusk. Wydawnictwo Aleksander, Pułtusk 2013.
2. Raport o stanie Gminy Pułtusk, opracowany w 2003 roku.
3. Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Pułtusk do roku 2020.

[9] Strategia Zrównoważonego Rozwoju Miasta i Gminy Pułtusk do roku 2020, s. 41.

Magdalena Choromańska
Studenckie Koło Naukowe „Public Relations" SGGW w Warszawie

FORMY WSPIERANIA MŁODZIEŻY W PLANOWANIU KARIERY ZAWODOWEJ

FORMS OF SUPPORT FOR YOUNG PEOPLE CAREER PLANNING PROCESS

STRESZCZENIE

System edukacji w Polsce daje dostęp do wyboru ścieżki kształcenia, a w konsekwencji ścieżki zawodowej. Szeroki wachlarz możliwości i sytuacja ekonomiczna sprawia, że młodzi ludzie często mają problem z podjęciem odpowiedniej decyzji, dlatego ważne są różnego rodzaju narzędzia i programy, które mają za zadanie wesprzeć młodzież. Zarówno instytucje publiczne jak i organizacje pozarządowe starają się pomagać uczniom i absolwentom w wejściu na rynek pracy. Do najpopularniejszych organizacji i akcji tego typu należą: doradcy zawodowi w szkołach, Akademickie Biura Kariery, Ochotnicze hufce pracy, Fundacja Edukacyjna „Perspektywy", „Projekt praca", Targi edukacyjne „Perspektywy", „Ogólnopolski Tydzień Kariery", „Dni kariery". Jednak z badań wynika, że uczniowie nie zawsze mają dostęp do tych form. Młodzież często wybiera szkołę w sposób przypadkowy, przez co później ma trudności z odnalezieniem się na rynku pracy. Często też pracodawcy mają problem ze znalezieniem odpowiednich pracowników. Programy i narzędzia, które pomagają młodym w odnalezieniu się na rynku pracy są niezbędne, gdyż umożliwiają odpowiedni i świadomy wybór kariery, zdobycie wykształcenia w kierunku zgodnym z ich predyspozycjami i rynkiem pracy. Dają również możliwość zdobycia doświadczenia i praktyk zawodowych, rozwoju umiejętności miękkich oraz zweryfikowania obranego przez jednostkę kierunku kształcenia.

Słowa kluczowe: edukacja, rynek pracy, młodzież, ścieżka kariery, rozwój zawodowy, programy pomocowe

ABSTRACT

The education system in Poland gives an easy access to choice of education, and, as a consequence, a career. A wide range of opportunities and economic situation cause a difficulty for young people in making appropriate decisions, thus all kinds of tools and programs designed to support young people in this field are very important. Both public institutions and non-governmental organizations try to help students and graduates in entering the labor market. To the most popular organizations and actions of this type belong: career couches in schools, academic career office, Voluntary work camps, the foundation "Perspectives", "project work" ,Education Fair "Perspectives", "National Week of career", "Career days". However, research shows that students do not always have access to all of these forms. Young people often take inconsiderate decisions, and as a result they have difficulties in finding a job, because they do not have the necessary qualifications and skills for a certain profession. Sometimes employers also have a problem with finding suitable employees. Programs and tools that support young people in choosing their career path are essential because they help to make appropriate and conscious choice of a career, and follow education path corresponding with their predispositions. Moreover they also give the opportunity to gain experience

and have an internship, to develop soft skills and to verify chosen degree course.
Keywords: education, labor, youth, career path, career development, assistance programs.

WSTĘP

Obecnie edukacji przypisuje się najważniejszą rolę w procesach modernizacji społeczeństw oraz budowie nowoczesnych i konkurencyjnych gospodarek. Wpływa to na przyjmowaną i realizowaną politykę edukacyjną większości państw bądź wspólnot międzynarodowych. System edukacji wpływa na sytuację gospodarczą całych jednostek administracyjnych oraz bezpośrednio na ludzi kształcących się. U poszczególnych jednostek odpowiednie wykształcenie zwiększa szanse na zatrudnienie, co daje możliwość wzrostu poziomu dochodów, zapobiega wykluczeniu społecznemu, a ponadto umożliwia awans społeczny, a także zaspokojenie potrzeby samorealizacji[1].

Na przełomie XX i XXI wieku nastąpiło w Polsce upowszechnienie edukacji na poziomie wyższym. Polskie szkolnictwo wyższe było w okresie stałego i dynamicznego wzrostu, którego zasadniczą przyczyną były wysokie aspiracje edukacyjne oraz wyż demograficzny. Młodzi ludzie coraz chętniej kształcili się na uczelniach wyższych, gdyż szkolnictwo, poprzez swój dynamiczny rozwój, opracowało ciekawą i atrakcyjną ofertę kierunków studiów. Rosnąca liczby uczelni, a w szczególności uczelni prywatnych doprowadziła do zwiększenia oferowanej kandydatom liczby miejsc. Wybór dalszego kształcenia nie wymagał już od studentów rezygnacji z pracy, gdyż szeroka oferta dydaktyczna umożliwiała m. in studia zaoczne bądź wieczorowe. Po 2000 roku sukcesywnie przybywało szkół wyższych, jednak począwszy od 2005 nastąpił spadek ogólnej liczby studentów. Przyczyną takiego stanu rzeczy są zmiany demograficzne, które powodują, że zmniejsza się ilość kandydatów na studia wyższe. Natomiast liczba absolwentów nadal stale rośnie, gdyż osoby urodzone w czasach wyżu demograficznego obecnie kończą studia[2]. Wzrost liczby osób z wykształceniem wyższym sprawił, że ukończenie studiów nie daje gwarancji zatrudnienia. Jednak mimo rosnącej liczby osób z wykształceniem wyższym pracodawcy często mają problem ze znalezieniem pracowników spełniających ich oczekiwania.

Liczne możliwości kształcenia sprawiają, że młodzi ludzie często mają problem ze zdecydowaniem się na konkretne kroki w dalszej edukacji. Należy pamiętać, że wybór ścieżki zawodowej jest jedną z najważniejszych decyzji w życiu każdego człowieka. Niezależnie od tego czy dotyczy on zmiany kwalifikacji zawodowych czy wyboru szkoły bądź kierunku studiów niesie ze sobą wiele obaw i niepewności. Rozmowy na temat szkolnictwa toczą się szczególnie przed okresem matur, kiedy to co roku tysiące młodych ludzi z całej Polski musi zdecydować o swojej dalszej ścieżce edukacyjnej. W dużej mierze od tego kroku zależy ich przyszłość na rynku pracy, który stawiając wysokie wymagania swoim pracownikom, oczekując od nich konkretnej wiedzy w określonych dziedzinach.

Ważne jest, aby już we wcześniejszych etapach nauki prowadzono zajęcia pomagające uczniom dokonać świadomego wyboru kariery, zgodnego z ich predyspozycjami zawodowymi, zainteresowaniami i potrzebami rynku pracy. Z pomocą szkołom przychodzą tu liczne organizacje publiczne lub pozarządowe, które w profesjonalny sposób doradzają młodzieży w podjęciu decyzji.

Problem niedopasowania edukacji w kontekście wymagań stawianych przez pracodawców wpływa na niedopasowanie podaży i popytu na rynku pracy. Dlatego też, celem artyku-

[1] S. Macioł: Przemiany polskiego sektora edukacji w latach 1995–2011. [w:] Polska Raport o Konkurencyjności 2012. Edukacja jako czynnik konkurencyjności. Red. naukowa M.A. Weres. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2012, s. 255.

[2] A. Barwińska-Małajowicz: Analiza porównawcza oczekiwań pracodawców wobec absolwentów szkół wyższych w Polsce i w Niemczech. [w:] Międzynarodowe stosunki gospodarcze- wybrane podmioty i procesy gospodarki światowej. Red. naukowa T. Sporek. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012, s. 50.

łu: przedstawienie istoty programów pomocnych we współczesnym kształtowaniu ścieżki zawodowej, pokazanie jak ważną rolę odgrywają te działania we wzroście świadomego wyboru kariery, zwrócenie uwagi, że rola narzędzi wspierających system edukacji ma odzwierciedlenie w rosnącej konkurencyjności młodych ludzi na rynku pracy. Prężnie rozwijający się rynek doradztwa zawodowego, fundacji wspomagających rozwój osobisty czy środków masowego przekazu stawia nowe możliwości poszerzania wiedzy o rynkach pracy, co stanowi kluczowy element w procesie wyboru ścieżki rozwoju zawodowego.

Jednocześnie artykuł jest próbą ukazania jak duży wpływ na sytuację na rynku pracy mają nieprzemyślane decyzje zawodowe i brak odpowiednich kompetencji wśród osób wkraczających na rynek pracy. W artykule wykorzystano różnorodne badania (w większości o zasięgu ogólnopolskim) ukazujące złożoność zależności między rynkiem pracy a szkolnictwem oraz przedstawiono wybrane programy i narzędzia pomocne w wyborze zawodu.

FORMY WSPIERANIA MŁODZIEŻY W PLANOWANIU KARIERY ZAWODOWEJ

Zwracając uwagę na to jak ważny jest wybór kierunku studiów na dalsze życie absolwenta szkoły wiele organizacji pozarządowych stara się pomóc młodym w podjęciu decyzji. Stosują one różne programy, badania predyspozycji zawodowych bądź organizują spotkania z doradcami zawodowymi przeznaczone nie tylko dla uczniów liceum i technikum, ale również gimnazjum. Uczniowie mają możliwość korzystania z jednostek pomocowych w swoich szkołach oraz z licznych programów dostępnych poza nimi. Szkoły starają się zapewnić możliwość kontaktu z odpowiednimi osobami specjalizującymi się doradztwem zawodowym lub rynkiem pracy oraz dostęp do licznych programów wsparcia bądź czasopism i publikacji poświęconych tematyce rozwoju zawodowego.

Według rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologicznopedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz.U. nr 228, poz. 1487): „zajęcia związane z wyborem kierunku kształcenia i zawodu organizuje się w celu wspomagania uczniów w podejmowaniu decyzji edukacyjnych i zawodowych, przy wykorzystaniu aktywnych metod pracy. Zajęcia (…) prowadzą: doradca zawodowy lub nauczyciel, wychowawca, psycholog albo pedagog, posiadający przygotowanie do prowadzenia zajęć związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu”[3].

Zgodnie z rozporządzeniem szkoły mają możliwość zatrudnienia doradcy zawodowego, który będzie zajmował się m.in. pomocą w planowaniu kształcenia i kariery zawodowej. Jednak z racji tego, że takie działanie jest jedynie proponowane przez ministerstwo, a nie obowiązkowe wiele szkół nie zatrudnia doradcy zawodowego, a ich uczniowie przy wyborze dalszej edukacji muszą sami szukać „drogowskazów”. Bardzo często szkoły podejmują współpracę z doradcami zawodowymi zatrudnionymi w powiatowych urzędach pracy.

Na szczeblu szkolnictwa wyższego jednostkami odpowiedzialnymi za aktywizację zawodową studentów są akademickie biura kariery. Według ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy Akademickie biuro karier to „jednostka działająca na rzecz aktywizacji zawodowej studentów i absolwentów szkoły wyższej, prowadzona przez szkołę wyższą lub organizację studencką, do której zadań należy w szczególności[4]:

- dostarczanie […] informacji o rynku pracy i możliwościach podnoszenia kwalifikacji zawodowych,
- zbieranie, klasyfikowanie i udostępnianie ofert pracy, staży i praktyk zawodowych,
- prowadzenie bazy danych studentów i absolwentów uczelni zainteresowanych znalezieniem pracy,
- pomoc pracodawcom w pozyskiwaniu odpowiednich kandydatów na wolne miejsca pra-

[3] Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, godnie z art. 2 ust. 1 pkt.
[4] Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy, godnie z art. 2 ust. 1 pkt.

cy oraz staże zawodowe,
- pomoc w aktywnym poszukiwaniu pracy"

Obecnie na polskich uczelniach funkcjonuje blisko 350 ABK, w szczególności są one bardzo powszechne na uczelniach państwowych. Studenci mają możliwość skorzystania z ich działania, jednak nie zawsze przedstawiane przez biura oferty pokrywają się z oczekiwaniami młodych ludzi oraz z ich wykształceniem.

Instytucją państwową, specjalizującą się działaniem na rzecz młodzieży w wieku 15 – 25 lat, a w szczególności zagrożonej wykluczeniem społecznym oraz bezrobociem są ochotnicze hufce pracy. OHP działają na podstawie ustawy o promocji zatrudnienia i nadzorowane są przez ministra właściwego do spraw pracy. Działają one w następujący sposób:
- organizują proces kształcenia i wychowania, […] stanowiąc uzupełniające ogniwo w systemie oświaty;
- wspierają młodzież w procesie przejścia ze szkoły do zatrudnienia i pomagają młodym ludziom znaleźć swoje miejsc w życiu zawodowym i społecznym.

Powyższe zadania realizowane są poprzez Komendę Główną OHP i 16 podlegających jej Komend Wojewódzkich OHP oraz inne wyspecjalizowane jednostki, do których należą m.in.: centra edukacji i pracy młodzieży, mobilne centra informacji zawodowej, młodzieżowe centra kariery[5].

Dokonując analizy działalności różnych instytucji i organizacji należy podkreślić rolę organizacji pozarządowych w procesie planowania kariery zawodowej młodych ludzi. Jedną z takich organizacji jest Fundacja Edukacyjna Perspektywy. Założono, ją w 1998 roku w celu promowania i wsparcia edukacji. Fundacja organizuje debaty publiczne i seminaria na temat edukacji. Ponadto bierze aktywny udział w kampaniach informacyjnych dla uczniów ostatnich klas szkół ponadgimnazjalnych. Oprócz działalności akcyjnej organizacja wydaje miesięcznik „Perspektywy", prowadzi portal internetowy poświęcony edukacji oraz publikuje rankingi najlepszych uczelni wyższych i szkół ponadgimnazjalnych w Polsce. [6] Na szczególną uwagę zasługują targi edukacyjne Perspektywy- ogólnopolska kampania informacyjna odbywająca się w osiemnastu miastach akademickich, która skierowana jest do maturzystów z całej Polski. Targi corocznie odwiedza ponad 200 tys. gości. Podczas tego wydarzenia młodzież ma szansę zapoznać się z ofertą wystawców oraz uczestniczyć w rozbudowanym programie spotkań, seminariów i prezentacji[7].

Jedną z ciekawszych inicjatyw w tym zakresie był np.: „Projekt: praca". W ramach tego projektu zorganizowano serię warsztatów skierowanych do studentów na kilkunastu uczelniach w Polsce. Uczestnicy podczas cyklu spotkań mieli możliwość zdobycia wiedzy o aktywnych sposobach szukania pracy, umiejętności przygotowania dokumentów aplikacyjnych oraz technik przydatnych podczas rozmowy kwalifikacyjnej. Warsztaty prowadzone były w ramach akcji społecznej „Gazety Wyborczej". Celem akcji było uświadomienie studentom w jaki sposób mogą jak najlepiej dopasować się do oczekiwań pracodawców.

Partnerem głównym akcji był McDonald's, a partnerami merytorycznymi byli: Ministerstwo Nauki i Szkolnictwa Wyższego, Komisja Europejska - Przedstawicielstwo w Polsce oraz firma Nestlé Polska.

Inną ważną inicjatywą jest coroczny Ogólnopolski Tydzień Kariery. Celem tej akcji jest zainspirowanie i promowanie inicjatyw doradców zawodowych zarówno w całym kraju jak i w lokalnych społecznościach. Idea OTK jest realizowana przez Stowarzyszenie Doradców

[5] Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Program „Młodzi na rynku pracy". Działania na rzecz zmniejszenia bezrobocia młodzieży – teks ujednolicony, Warszawa 2012, s. 29-30, http://psz.praca.gov.pl/documents/10828/181145/I%20-%20Program%20M%C5%82odzi%20na%20Rynku%20Pracy.pdf?version=1.0&t=1403789577123, [dostęp: 16.02.2015].

[6] Perspektywy Education Foundation, http://www.perspektywy.org/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=34, [dostęp 18.02.2015].

[7] Perspektywy Education Foundation, http://www.perspektywy.org/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=34, [dostęp 18.02.2015].

Szkolnych i Zawodowych Rzeczypospolitej Polskiej. Jest to kolejna forma działań podjętych przez stowarzyszenie, które od początku istnienia podejmuje liczne działania integrujące pracę resortów edukacji i pracy. Działania te są prowadzone w celu pomocy młodzieży i osobom dorosłym w projektowaniu kariery zawodowej[8].

W środowisku akademickim popularne są natomiast „Dni kariery". Są to jedne z największych targów pracy, staży i praktyk organizowane przez studentów dla studentów. Wydarzenie to odbywa się cyklicznie od 23 lat. Podczas akcji młodzi ludzie szukający swojego miejsca na rynku pracy mają możliwość spotkania z wieloma potencjalnymi pracodawcami. Na stanowiskach informacyjnych firm, mogą zdobyć informacje o aktualnych ofertach pracy i praktyk. Targi dają możliwość bezpośredniego kontaktu z pracodawcą, czyli bliższego poznania pracowników i praktykantów oraz kultury organizacyjnej firmy. Dzięki wydarzeniu młodzi mogą szukać pracy aktywnie, dowiedzieć się czego oczekiwać będzie od nich pracodawca i lepiej przygotować się na ewentualną rozmowę kwalifikacyjną. Ponadto już na początkowym etapie kształcenia wyższego dowiadują się na między innymi jakie aspekty w CV zwraca się szczególną uwagę w procesie rekrutacyjnym, dlatego już na pierwszym roku studiów mogą podjąć dodatkową aktywność, która przybliży ich do wymarzonej kariery.

Istnieje wiele portali internetowych, których misją jest pomoc młodym w odnalezieniu się na rynku pracy. Zawierają one wiele przydatnych informacji odnośnie wyboru studiów, kariery zawodowej bądź prognozy rynku pracy. Użytkownik ma możliwość zapoznania się z informacjami na interesujący go temat ale również wykonania testu predyspozycji zawodowych online bądź uczestniczenia w dyskusjach dotyczących tematów związanych z edukacją. Należy pamiętać, aby do niektórych informacji publikowanych przez użytkowników tego typu portali podchodzić z dystansem, gdyż zdarza się, że niektórzy ludzie wyrażają swoją frustrację oraz niezadowolenie i mogą przedstawiać nieuzasadnione, negatywne opinie na temat szkół bądź zawodów. Przykładem takich stron są: kariera.pl, pracuj.pl, maturzysty.info czy też perspektywy.pl.

Jedną z form upowszechniających informacje na temat zawodów oraz rynku pracy są artykuły zamieszczone w prasie, takiej jak różnorodne tygodniki, dwutygodniki, miesięczniki bądź okazjonalne pisma edukacyjne poświęcone tematyce kariery. Znajdują się w nich artykuły dotyczące aktywizacji zawodowej młodych na rynku pracy, informacje na temat bezrobocia, dokładny opis kierunku studiów oraz możliwości rozwoju zawodowego. Bardzo często pojawiają się darmowe publikacje rozdawane jako materiały edukacyjne. Do najpopularniejszych tytułów kierowanych do młodych ludzi w celu pomocy znalezieniu odpowiedniej ścieżki zawodowej należą: „EuroStudent", „Coaching" czy „Cogito".

DETERMINANTY KSZTAŁTOWANIA KARIERY ZAWODOWEJ W OPINII MŁODZIEŻY

Analiza na podstawie wyników badań „Ankieta dla wszystkich studentów I semestru (I stopnień studiów) w E-HMS" przeprowadzonych przez Biuro Karier i MLA w marcu 2013r. Studenci biorący udział w ankiecie mogli wskazać najwyżej trzy najbardziej istotne odpowiedzi.

Podejmując próbę określenia najważniejszych determinant wpływających na kształtowanie kariery zawodowej należy rozpocząć od pytania o kryteria, jakimi kieruje się młodzież wybierając kierunek kształcenia i uczelnię. Na takie pytanie odpowiadali studenci I semestru podejmujący studia na SGGW w Warszawie. Rozkład odpowiedzi przedstawiono na wykresie 1.

[8] Stowarzyszenie Doradców Szkolnych i Zawodowych Rzeczypospolitej Polski, Raport V Ogólnopolski Tydzień Kariery 2013, http://www.tydzienkariery.pl/upload/Raport_OTK_2013_end.pdf , [dostęp: 17.02.2015].

WYKRES 1. Kryteria, jakimi kierowała się młodzież decydując się na podjęcie studiów w SGGW

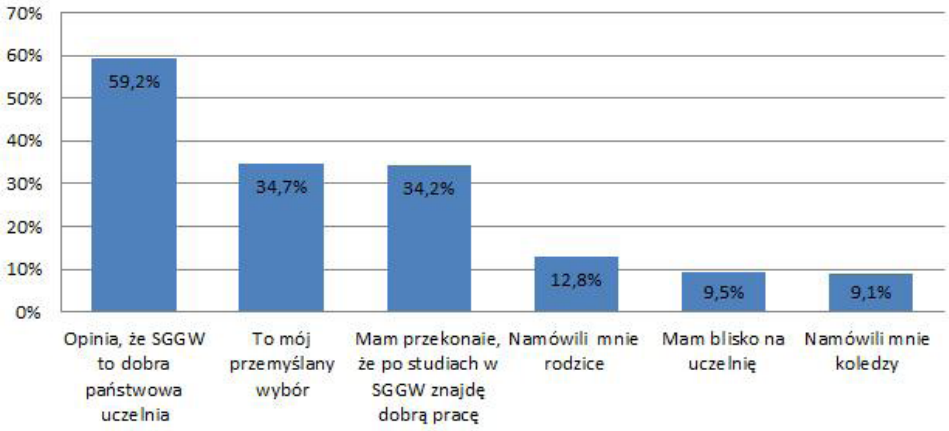

Źródło: opracowanie własne na podstawie prezentacji „Ankieta dla wszystkich studentów I semestru (I stopnień studiów) w E-HMS". http://slideplayer.pl/slide/809815/ [dostęp: 18.02.2015].

Na podstawie danych przedstawionych na wykresie 1 można stwierdzić, że ważną rolę w wyborze uczelni odgrywa opinia o szkole. W kontekście tego badania można zauważyć jak wielki wpływ na wybór uczelni mogą mieć organizowane przez nią działania promocyjne, uczelniane dni otwarte bądź prelekcje. Ponad 34% badanych twierdziło, że wybór uczelni podjęli w sposób przemyślany i świadomy oraz ze względu na przekonanie o możliwości znalezienia dobrej pracy. Ponad 1/3 badanych przy wyborze studiów kierowała się uwarunkowaniami ekonomicznymi bądź własnymi zainteresowaniami. Niepokojące jest jednak, iż ponad kilkanaście procent badanych dokonało wyboru uczelni pod wpływem presji rodziców lub kolegów, oraz że jednym z czynników była niewielka odległość od uczelni. Okazało się, że często młodzi ludzie przy swoich wyborach kierują się wygodą i ulegają wpływom otoczenia, a więc można wnioskować, że niekoniecznie odnoszą się do wyboru szkoły jako do jednej z najważniejszych decyzji w życiu. Być może jest to przejaw zbyt małej świadomości roli, jaką właściwie ukierunkowana edukacja odgrywa w życiu zawodowym osoby dorosłej.

Niewątpliwie świadome przygotowanie do wyboru ścieżki kariery, pracy jest niezwykle ważne w życiu każdego człowieka oraz funkcjonowania całego społeczeństwa. Kontakt z kompetentnym doradcą zawodowym i informacje o możliwościach oferowanych dla młodych ludzi na rynku pracy powinien mieć każdy uczeń szkoły gimnazjalnej i ponadgimnazjalnej bądź student.

Analiza zagadnienia na podstawie badań zrealizowanych na potrzeby projektu Szkolnictwo zawodowe. Kondycja – Potencjał – Potrzeby realizowanego przez Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie – Wydział Mazowieckiego Obserwatorium Rynku Pracy.

WYKRES 2. Formy podejmowanej współpracy z młodzieżą dotyczące wyboru zawodu

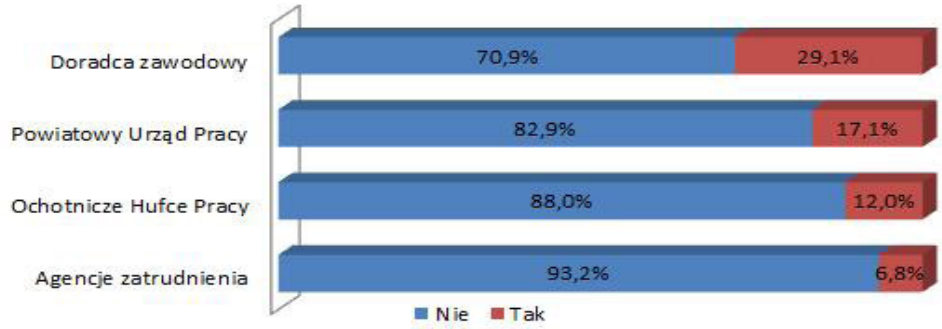

Źródło: A. Kurzynowski, P. Zawadzki: PSDB Sp. z o.o,, Raport końcowy. Młodzież wchodząca na rynek pracy: aspiracje –szanse –praktyka, Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Warszawa 2011, s.133.

Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie (Wydział Mazowieckiego obserwatorium Rynku Pracy) w ramach projektu „Szkolnictwo zawodowe. Kondycje- Potencjał- Potrzeby" realizowanego w latach 2010-2011 przeprowadził badania nt. „Młodzi wchodzący na rynek pracy: aspiracje-szanse-praktyka". Jednym z zagadnień podejmowanych w ramach tego badania były formy współpracy z młodzieżą w zakresie wyboru zawodu, co przedstawiono na wykresie 2.

Z danych przedstawionych na wykresie 2 wynika, iż uczniowie sporadycznie mają bezpośredni kontakt z instytucjami rynku pracy.[9] Zdecydowana większość badanych nie miała kontaktu z agencją zatrudnienia (93,2%), Ochotniczym Hufcem Pracy (88%) bądź Powiatowym Urzędem Pracy (82,9%). Nieco lepiej na tle badania wypadają kontakty z doradcą zawodowych, jednak nie jest to satysfakcjonująca liczba, gdyż mniej niż 1/3 badanych skorzystało z porady doradcy. Widać tu niepokojące zjawisko, które może przyczynić się do nietrafionych decyzji zawodowych. Mimo możliwości jakie ustawodawca daje szkołom w celu rozwoju zawodowego, usługi doradcy zawodowego, PUP, OHP i agencji zatrudnienia nie są powszechnie dostępne. Dlatego ważne jest działanie innych organizacji zajmujących się edukacją. Przykładem tego mogą być wydarzenia typu Ogólnopolski Tydzień Kariery, portale internetowe i czasopisma poświęcone tematyce edukacyjnej.

W procesie planowania swej kariery zawodowej młodzież powinna uwzględnić sytuację rynku pracy, a przede wszystkim ocenić, które zawody w przyszłości będą pożądane.

Dostępne na rynku pracy oferty mogą odbiegać od struktury wykształcenia osób poszukujących pracy. Z powodu ograniczonej liczby miejsc pracy dla wyspecjalizowanej kadry absolwenci niektórych kierunków mogą mieć problemy ze znalezieniem zatrudnienia w wyuczonym zawodzie[10]. Dlatego też na wykresie 3 przedstawiono zestawienie proporcji liczby absolwentów w strukturze kształcenia z prognozami zatrudnienia pracodawców.

[9] A. Kurzynowski, P. Zawadzki: PSDB Sp. z o.o „Raport końcowy. Młodzież wchodząca na rynek pracy: aspiracje –szanse –praktyka", Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Warszawa 2011, s.133.

[10] A. Kiersztyn: Nadwyżka wykształcenia na polskim rynku pracy: młodzi w zawodach poniżej kwalifikacji, [w]: Polityka edukacyjna wobec rynku pracy. Red. naukowa D. Koltorz, A. Rataszek, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2012, s. 77.

WYKRES 3. Zestawienie proporcji liczby absolwentów w strukturze kształcenia z prognozami zatrudnienia pracodawców

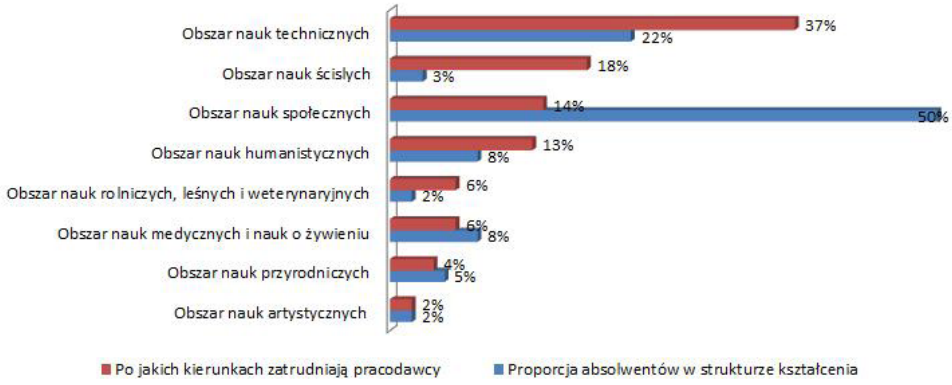

Źródło: Raport „Analiza kwalifikacji i kompetencji kluczowych dla zwiększenia szans absolwentów na rynku pracy. Raport końcowy". Agrotec Polska Sp. z o.o., Warszawa 2014, s. 48, http://www.fundusze.uj.edu.pl/documents/31275205/e949fe1a-06a2-4d5c-a5e6-55687ebecc43, [dostęp: 18.02.2015].

Z wykresu 3 wyraźnie widać, że w wielu obszarach nauk można zaobserwować rozbieżność pomiędzy liczbą absolwentów a liczbą pracodawców oferujących zatrudnienie po danym obszarze nauk. Pracodawcy bardzo chętnie zatrudnią osoby po kierunkach ścisłych i technicznych, jednak takich absolwentów jest zdecydowanie za mało, żeby wypełnić wszystkie oferowane przez pracodawców miejsca. W niektórych obszarach występuje względna równowaga między proporcjami absolwentów w strukturze kształcenia a kierunkami, po których pracodawcy oferują pracę. Z drugiej strony widać wyraźną rozbieżność między popytem na absolwentów kierunków nauk społecznych a ich podażą[11].

Bardzo ważne jest, aby decyzje dotyczące wyboru kierunku kształcenia podejmowane były na podstawie przewidywań zmian na rynku pracy, dlatego często wydawane są raporty dotyczące zawodów przyszłości, które mają na celu pomóc młodym wybraniu odpowiedniej i perspektywicznej ścieżki kariery, a co za tym idzie w perspektywie otrzymania dobrej i satysfakcjonującej pracy.

Poszukiwania pracy mogą kończyć się niepowodzeniem, gdyż kandydaci często nie spełniają oczekiwań pracodawców, którzy oczekują osób kompetentnych, posiadających określoną wiedzę, możliwości oraz predyspozycje, co przedstawiono na wykresie 4: Braki kompetencyjne kandydatów zgłaszających się do pracy w określonym zawodzie.

[11] Koordynator badania C. Przybył: Analiza kwalifikacji i kompetencji kluczowych dla zwiększenia szans absolwentów na rynku pracy. Raport końcowy. Agrotec Polska Sp. z o.o., Warszawa 2014, s. 48, http://www.fundusze.uj.edu.pl/documents/31275205/e949fe1a-06a2-4d5c-a5e6-55687ebecc43, [dostęp: 17.02.2015].

WYKRES 4. Braki kompetencyjne kandydatów zgłaszających się do pracy w określonym zawodzie

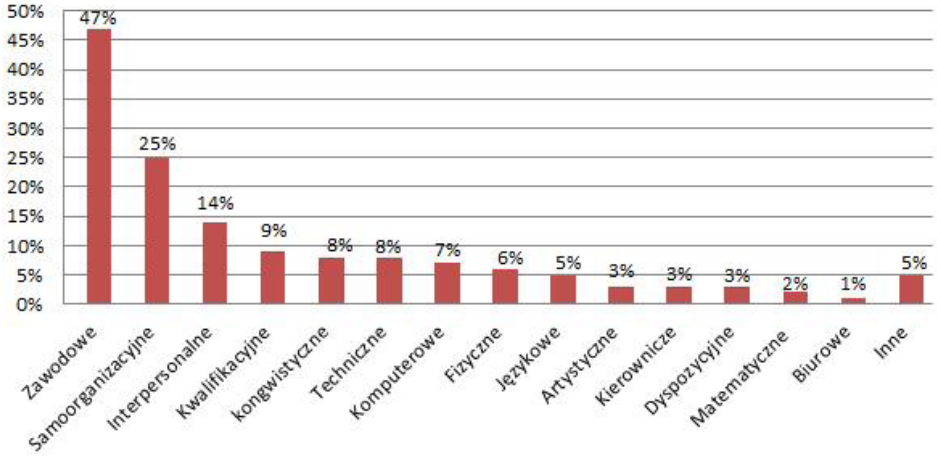

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: J. Górniak: Młodość czy doświadczenie? Kapitał ludzki w Polsce. Raport podsumowujący III edycję badań BKL z 2012 roku. PARP, Warszawa 2013, s.53, http://www.parp.gov.pl/files/74/81/626/16433.pdf, [dostęp:18.02.2015].

Jak widać, na przykładzie badań dotyczących braków kompetencyjnych kandydatów zgłaszających się do pracy w określonym zawodzie przedstawionych na wykresie 4, wynika, że prawie polowa pracodawców wskazała na braki w obszarze kompetencji zawodowych, które związane są ze specyfiką zadań wykonywanych w danym zawodzie. Kolejnym czynnikiem wskazywanym w badaniu jest samoorganizacja, obejmująca m.in.: samoorganizację pracy, terminowość, odporność na stres. Ważne są również umiejętności interpersonalne czyli praca w grupie oraz łatwość w nawiązywaniu kontaktów[12].

W celu pomocy młodym stworzono programy i projekty typu „Projekt Praca, które umożliwiają młodym zdobycie umiejętności miękkich i interpersonalnych, które jak widać są niezbędne w pracy zawodowej. Ponadto jednostki zajmujące się doradztwem zawodowym, dają możliwość przeprowadzenia testów predyspozycji zawodowych co zmniejsza prawdopodobieństwo podjęcia pracy w zawodzie do którego pracownik nie posiada predyspozycji fizycznych i psychicznych.

Poprzez udział w stażach lub praktykach młodzi ludzie już w trakcie nauki mają możliwość zdobycia doświadczenia zawodowego, wykorzystania zdobytej wiedzy teoretycznej w praktyce lub weryfikacji swoich wyborów zawodowych. Mimo, że nie zawsze jednak są to doświadczenia zawodowe związane z kierunkiem kształcenia lub dające możliwość w pełnieni wykorzystania swoich umiejętności, są bardzo ważne w rozwoju kariery zawodowej.

Z badań opublikowanych w „Raporcie z badań studentów i analizy kierunków kształcenia realizowanych w 2010 r. w ramach projektu „ Bilans Kapitału Ludzkiego. Studenci – przyszłe kadry polskiej gospodarki" wynika, że 68% studentów brało udział w praktyce lub stażu zawodowym[13].

[12] J. Górniak: Młodość czy doświadczenie? Kapitał ludzki w Polsce. Raport podsumowujący III edycję badań BKL z 2012 roku. PARP, Warszawa 2013, s. 53.

[13] M. Jelonek: Raport z badań studentów i analizy kierunków kształcenia realizowanych w 2010 r. w ramach projektu „Bilans Kapitału Ludzkiego. Studenci – przyszłe kadry polskiej gospodarki". Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011, s. 42.

Możliwość wzięcia udziału w atrakcyjnych stażach i praktykach dają wydarzenie realizowane w celu pomocy młodym w rozpoczęciu kariery zawodowej. Przykładem tego typu akcji są „Dni Kariery".

PODSUMOWANIE

Wybór odpowiedniej ścieżki zawodowej wpływa bezpośrednio na życie jednostki, a co za tym idzie, również na funkcjonowanie społeczeństwa i całej gospodarki narodowej. Rosnąca liczba ludzi z wykształceniem wyższym sprawiła, że tytuł magistra nie daje gwarancji zatrudnienia, przez co często młodzi, wykształceni ludzie mają problem ze znalezieniem pracy w wyuczonym zawodzie. Zmieniająca się sytuacja gospodarcza, rozwój technologii i globalizacja społeczeństw sprawiają, że jedne zawody stają się deficytowe a na inne następuje spadek zapotrzebowania. Ważne jest, aby starać się skutecznie przewidywać sytuację jaka może mieć miejsce na rynku pracy w perspektywie następnych kilkunastu czy kilkudziesięciu lat.

Pracodawcy stawiają coraz wyższe oczekiwania w stosunku do potencjalnych pracowników. Oprócz samego wykształcenia ważne są umiejętności miękkie takie jak: komunikacja, praca w zespole. W celu podnoszenia tych umiejętności powstają różne programy i akcje przeznaczone konkretnie dla młodych ludzi, które mają na celu rozwój ich kompetencji i zapewnienie możliwości lepszego startu na rynku zawodowy.

Ważny jest świadomy wybór kariery zawodowej. Zajęcia z doradcą zawodowym powinny być powszechne już od wczesnych etapów nauki, aby uczniowie mogli świadomie planować swoją ścieżkę zawodową. Ustawodawca przewiduje różne możliwości pomocy we wkroczeniu na rynek pracy młodym ludziom po zakończeniu edukacji. Jednak nie zawsze są one wykorzystywane przez szkoły w odpowiednio efektywny sposób. Dlatego z pomocą przychodzą inne instytucje i organizacje. Stwarzają one możliwość lepszego poznania i oceny sytuacji na rynku pracy oraz zapoznania się z zawodem jeszcze w trakcie nauki. Dzięki temu młodzież świadomie może podejmować decyzje i wybrać zawód odpowiadający zainteresowaniom, predyspozycjom i potrzebom rynku pracy.

Bibliografia

1. Barwińska-Małajowicz A.: Analiza porównawcza oczekiwań pracodawców wobec absolwentów szkół wyższych w Polsce i w Niemczech. [w:] Międzynarodowe stosunki gospodarcze- wybrane podmioty i procesy gospodarki światowej. Red. naukowa T. Sporek. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, Katowice 2012.
2. Górniak J. i inni: Młodość czy doświadczenie? Kapitał ludzki w Polsce. Raport podsumowujący III edycję badań BKL z 2012 roku. PARP, Warszawa 2013.
3. Jelonek M.: Raport z badań studentów i analizy kierunków kształcenia realizowanych w 2010 r. w ramach projektu „Bilans Kapitału Ludzkiego. Studenci – przyszłe kadry polskiej gospodarki. Polska Agencja Rozwoju Przedsiębiorczości, Warszawa 2011.
4. Kiersztyn A.: Nadwyżka wykształcenia na polskim rynku pracy: młodzi w zawodach poniżej kwalifikacji, [w:] Polityka edukacyjna wobec rynku pracy. Red. naukowa D. Koltorz, A. Rataszek. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach 2012.
5. Kurzynowski A., P. Zawadzki: PSDB Sp. z o.o,, Raport końcowy. Młodzież wchodząca na rynek pracy: aspiracje –szanse –praktyka. Wojewódzki Urząd Pracy w Warszawie, Warszawa 2011.
6. Macioł S.: Przemiany polskiego sektora edukacji w latach 1995–2011. [w:] Polska Raport o Konkurencyjności 2012. Edukacja jako czynnik konkurencyjności. Red. naukowa M.A. Weres. Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2012.
7. Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Program „Młodzi na rynku pracy". Działania na rzecz zmniejszenia bezrobocia młodzieży – teks ujednolicony, Warszawa 2012, http://psz.praca.gov.pl/documents/10828/181145/I%20-%20Program%20M%C5%82odzi%20na%20Rynku%20Pracy.pdf?version=1.0&t=1403789577123, [dostęp: 16.02.2015].
8. Przybył C.: [Koordynator badania], Analiza kwalifikacji i kompetencji kluczowych dla zwiększenia szans absolwentów na rynku pracy. Raport końcowy, Agrotec Polska Sp. z o.o., Warszawa 2014, http://www.fundusze.uj.edu.pl/documents/31275205/e949fe1a-06a2-4d5c-a5e6-55687ebecc43, [dostęp: 17.02.2015].
9. Strona internetowa : Perspektywy Education Foundation, http://www.perspektywy.org/index.php?option=com_content&task=view&id=38&Itemid=34, [dostęp 18.02.2015].
10. Stowarzyszenie Doradców Szkolnych i Zawodowych Rzeczypospolitej Polski, Raport V Ogólnopolski Tydzień Kariery 2013, http://www.tydzienkariery.pl/upload/Raport_OTK_2013_end.pdf , [dostęp: 17.02.2015].
11. Strona internetowa: Kancelarii Sejmu RP , Internetowy System Aktów Prawnych – ISAP, http://isap.sejm.gov.pl/ [dostęp: 16.02.2015].

CZĘŚĆ II

TURYSTYKA W ROZWOJU REGIONALNYM I LOKALNYM

Dr hab. Barbara Gołębiewska, prof. SGGW
Mgr Tomasz Pajewski

Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

AGROTURYSTYKA I WALORY ŚRODOWISKOWE W ROZWOJU LOKALNYM

AGRITOURISM AND ENVIRONMENTAL VALUES IN LOCAL DEVELOPMENT

STRESZCZENIE

W opracowaniu podjęto próbę oceny wybranych czynników kształtujących możliwości rozwoju agroturystyki w warunkach lokalnych. Dokonano przeglądu badań z tego zakresu, a także wskazano na te czynniki w celowo wybranym powiecie i gminie (gmina wiejska) o charakterze typowo rolniczym, gdzie rolnictwo stanowi podstawę utrzymania większej części mieszkańców. Wykorzystano materiały z Urzędu Powiatowego i Urzędu Gminy Ciechanów. Uzupełnieniem analizy był wywiad przeprowadzony w 2013 r. z właścicielem celowo wybranego obiektu agroturystycznego w powiecie ciechanowskim. Stwierdzono, iż walory przyrodniczo-kulturowe regionu nie są jedynym czynnikiem lokalnego sukcesu w działalności agroturystycznej. Określając natomiast znaczenie rozwoju agroturystyki dla społeczności lokalnych zwrócono uwagę, że może generować ona kolejne miejsca pracy i źródła zarobkowania, jednak nie w samych obiektach agroturystycznych, ale w ich otoczeniu.
Słowa kluczowe: agroturystyka, gmina, rozwój lokalny, bezrobocie.

ABSTRACT

The study attempts to evaluate some factors influencing the development of agro-tourism opportunities in local areas. A review of research in this field, as well as those factors identified in deliberately selected county and municipality (village commune) of a typical agricultural where agriculture is the basis of maintaining a larger part of the population. Used materials from the Office of the District and Municipal Office Ciechanów. Complement the analysis was the interview in 2013. With the owner deliberately selected object agroturystycznego in the district of Ciechanów. It was found that natural and cultural identity are not the only factor in the success of local agritourism activity. While specifying the importance of developing rural tourism to local communities was noted that it can generate more jobs and source of income, but not in the same facilities agro-tourism, but in their environment.
Keywords: tourism, municipality, local development, unemployment.

WSTĘP

Rozwój lokalny odnosi się do zmian zachodzących w gminie, czy powiecie, jednak jak podaje wielu autorów, jest to pojęcie bardzo złożone, niekiedy odmiennie definiowane[1]. Każdy taki obszar posiada swoją specyfikę, przy czym zwraca się uwagę również na cechy wspólne i na wzrost znaczenia elementów jakościowych. Po wprowadzeniu w 1999 r. trójstopniowego podziału administracyjnego kraju, za rozwój lokalny uznaje się proces zmian dokonujący się

[1] Szewczuk i in. 2011; Parysek 2001.

na terytorium gmin, miast i powiatów. Szewczuk stwierdza, że w Polsce rozwój lokalny jako kategoria społeczno-gospodarcza nie był przedmiotem szeroko pojętych badań naukowych. Nie ma również długoletniej tradycji w naukach ekonomicznych, chociaż nie można uznać tej kategorii jako zupełnie nowej, gdyż działania dotyczące społeczności lokalnych, czy racjonalnego wykorzystania lokalnych zasobów zawsze były obecne w działalności jednostek samorządu terytorialnego (JST)[2].

Wyróżnia się kilka płaszczyzn rozwoju lokalnego, wśród których ważne miejsce zajmuje środowisko naturalne. Jak wskazuje Parysek istnieje wiele czynników rozwoju, które mogą mieć charakter powszechny lub mogą występować incydentalnie. Rozwój lokalny jest procesem społecznym. Polega na aktywności społeczności lokalnych, tworzeniu instytucji społecznych zaangażowanych w ten rozwój. Jest to proces poprzedzony niekiedy długotrwałym przygotowaniem zarówno zasobów do ich gospodarczego wykorzystania, jak i ludzi do współuczestniczenia w rozwoju[3].

Wśród wielu czynników rozwoju zasoby i walory środowiska naturalnego oddziaływają wymiernie na rozwój lokalny. Przy czym jedne mogą stanowić ograniczenia, inne są korzystne. Dlatego ich identyfikacja i ocena powinna być kluczowym elementem w działaniach władz lokalnych. Ocenie w tym zakresie powinny podlegać m. in: wielkość zasobów, ich stan (np. zakres zniszczenia, możliwości odtworzenia itp.), stan infrastruktury ekologicznej, poziom świadomości ekologicznej mieszkańców, możliwości korzystania z programów ekorozwoju i potencjalne źródła finansowania działalności w tym zakresie. Często podkreśla się, iż kapitał naturalny jest ograniczeniem rozwojowym, co ma wynikać ze stagnacyjnego charakteru sektora rolno-surowcowego, a przyczyną jest bariera zasobów, wzrostu kosztów wydobycia surowców. Kolejną barierą jest ograniczona produktywność ziemi. Jak podkreśla Kiełczewski istnieją w tym przypadku trzy wyjścia: akceptacja takiego stanu, trwałe subsydiowanie regionu, co z kolei może spotkać się z brakiem akceptacji społeczności innych regionów oraz przekształcenia strukturalne w gospodarce, które mogą owocować niekorzystnymi zmianami w środowisku przyrodniczym[4].

Brdulak wskazuje, iż realizacja interesów indywidualnych i ogólnospołecznych dokonuje się przy wykorzystaniu lokalnych zasobów i czynników rozwoju, a charakterystyczną cechą jego rozwoju powinno być wykorzystanie atutów i sił wewnętrznych (tzw. czynników endogenicznych)[5]. Podobnie twierdzi Ślusarz. Uważa on, że w małym stopniu uwzględnia się specyfikę poszczególnych jednostek terytorialnych (chociażby w zakresie instrumentów polityki wobec rolnictwa), zwłaszcza w odniesieniu do zasobów, które zasadniczo różnią te jednostki. Konsekwencją tego jest słabe wykorzystanie potencjału rozwojowego, zwłaszcza endogenicznych czynników rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich, które w przypadku obszarów słabo zurbanizowanych często stanowią ich główne zasoby. Można tu wskazać na zasoby cenne przyrodniczo, świadczące o pewnej specyfice danego miejsca. Możliwości rozwojowe na poziomie lokalnym są zależne od ich wewnętrznych zdolności i potencjału[6]. Powinno się więc akcentować wewnętrzne siły rozwojowe (m.in. położenie geograficzne, usytuowanie w krajowej i międzynarodowej sieci transportowej, umiejscowienie i powiązanie

[2] A. Szewczuk , Kogut-Jaworska M., Zioło M.: Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka. Wyd. H.C. Beck. Warszawa, 2011 s. 25.

[3] J .Parysek: Podstawy gospodarki lokalnej, Wyd. Nauk. UAM, Poznań, 2001, s. 49.

[4] D. Kiełczewski "Rozwój zrównoważony w skali regionalnej. środowisko przyrodnicze - czynnik czy bariera rozwoju? W: Zrównoważony rozwój -aspekty rozwoju społeczności lokalnych. Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych, Białystok 2009. s. 33. http://www.fir.org.pl/doc/zrownowazony_rozwoj_aspekty_rozwoju_spolecznosci_lokalnych.pdf [dostęp: 20.03.2015].

[5] J. Brdulak, Cechy rozwoju lokalnego. Kolegium nauk o przedsiębiorstwie. SGH. 2011 www.praktyczna teoria.pl/cechy-rozwoju-lokalnego/ [dostęp: 20.03.2015]

[6] Ślusarz G., 2013: Wyzwania rozwojowe regionów rozdrobnionego rolnictwa, Roczniki Naukowe SERiA, t. XV, z. 6, s. 303-307.

z zewnętrznymi sieciami usług infrastruktury energetycznej i ciepłowniczej, kapitał ludzki i jego zróżnicowanie, istniejące podmioty gospodarcze, czy jakość środowiska naturalnego).

Jednym czynników wpływających w coraz większym stopniu na rozwój lokalny jest turystyka wiejska i agroturystyka. Jak wskazują Dorocki i in. gospodarstwa agroturystyczne stanowią ważną gałąź aktywności gospodarczej zarówno w skali lokalnej, krajowej, jak i międzynarodowej[7]. W wielu programach rozwojowych na poziomie lokalnym czy też krajowym wskazuje się na możliwości prowadzenia działalności turystycznej na wsi, która może przyczynia się do wzrostu liczby miejsc pracy na terenach wiejskich i pozyskiwania nowych źródeł dochodu. Podkreśla to także Sawicki[8] wskazując wśród korzyści z podejmowania działań agroturystycznych wzrost dochodów ludności wiejskiej oraz powstawanie nowych miejsc pracy. Mogą na to wskazywać znacznie niższe dochody gospodarstw domowych rolników w porównaniu do innych grup społecznych (rysunek 1).

Jednak nie wszyscy dochodzą do takich wniosków. Jak stwierdziła Bednarek-Szczepańska typowa agroturystyka nie ma szans stać się czynnikiem rozwoju ekonomicznego wsi, a na obszarach mało atrakcyjnych turystycznie pozostaje zjawiskiem marginalnym (ograniczony popyt na atrakcje „rolnicze")[9].

Ze względu na zróżnicowanie poglądów i badań w tym zakresie w opracowaniu podjęto próbę oceny wybranych czynników kształtujących możliwości rozwoju turystyki wiejskiej i agroturystyki w warunkach lokalnych. Podjęto próbę zweryfikowania hipotezy mówiącej, iż działalność agroturystyczna w rozwoju lokalnym na obszarach wiejskich jest uwarunkowana nie tylko walorami przyrodniczo-kulturowymi.

Rysunek 1. Przeciętny dochód na 1 osobę w gospodarstwach domowych wybranych grup [zł] w latach 1995-2013

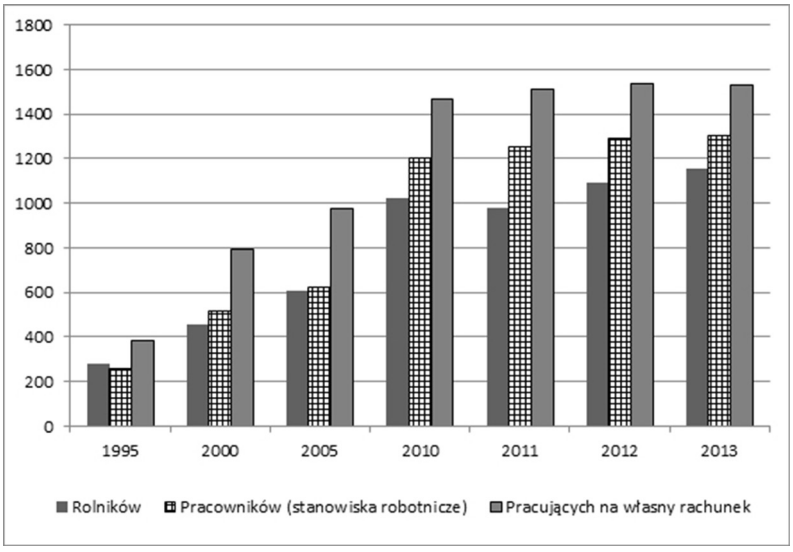

Źródło: Roczniki Statystyczne dla odpowiednich lat i Mały Rocznik Statystyczny 2014.

[7] S. Dorocki, A. Szymańska, M. Zdon-Korzeniowska: Przedsiębiorstwa agroturystyczne w gospodarce opartej na wiedzy. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego.,2013 http://www.academia.edu/6737974/Przedsi%C4%99biorstwa_agroturystyczne_w_gospodarce_opartej_na_wiedzy [dostęp: 12.04.2015].

[8] B. Sawicki: Rola agroturystyki w rozwoju wielofunkcyjnym wsi i dywersyfikacja źródeł dochodu gospodarstw rolnych. http://www.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/Rolnictwo/2013/male_ gospodarstwarolne/ROLA_AGROTURYSTYKI_W_ROZWOJU_WIELOFUNKCJYJNYM_WSI__I_DYWERSYFIKACJA.pdf, 2013.

[9] M. Bednarek-Szczepańska Kwatery prywatne w przestrzeni turystycznej Polski. http://www.igipz.pan.pl/ en/zpz/zbtow/prezentacje/Kwatery_prywatne_w_przestrzeni.pdf, 2014 [dostęp: 19.04.2015].

Celem opracowania jest określenie istoty i uwarunkowań funkcjonowania agroturystyki oraz wskazanie, że może być ona narzędziem rozwoju lokalnego. Do badań celowo wybrano obszar powiatu i gminy Ciechanów (gmina wiejska) o charakterze typowo rolniczym, gdzie rolnictwo stanowi podstawę utrzymania większej części mieszkańców. Materiał źródłowy stanowiła literatura przedmiotu, a także materiały z Urzędu Powiatowego i Urzędu Gminy Ciechanów. Uzupełnieniem analizy był wywiad przeprowadzony w 2013 r. z właścicielem celowo wybranego obiektu agroturystycznego w powiecie ciechanowskim.

GOSPODARSTWA AGROTURYSTYCZNE W POLSCE

Rozwój turystyki wiejskiej i agroturystyki w Polsce w ostatnich latach stał się coraz bardziej zauważalny. Z danych GUS wynika, że liczba kwater agroturystycznych w latach 2011-2013[10] zwiększyła się odpowiednio z 582 w 2011 do 800 w 2013 r., natomiast liczba miejsc noclegowych odpowiednio z 9281 do 12771. Można więc stwierdzić, iż nastąpił przyrost o ponad 37%. Udział kwater agroturystycznych w strukturze turystycznych obiektów noclegowych w 2012 roku wynosił 7,2%, natomiast w 2013 roku wzrósł do 8,2%. W przypadku miejsc noclegowych kwatery agroturystyczne stanowiły 1,9% w 2013 r.[11]. Według danych GUS w 2014 r. wzrastała także liczba agroturystów. W I połowie 2014 roku liczba ta zwiększyła się o 7,6% w stosunku do roku poprzedniego (I półrocze 2013)[12]. Na rysunku 1 zaprezentowano liczbę gospodarstw agroturystycznych w Polsce w latach 1993-2011[13].

Rysunek 2. Liczba gospodarstw agroturystycznych i miejsc noclegowych w tych gospodarstwach w Polsce w latach 1993-2011

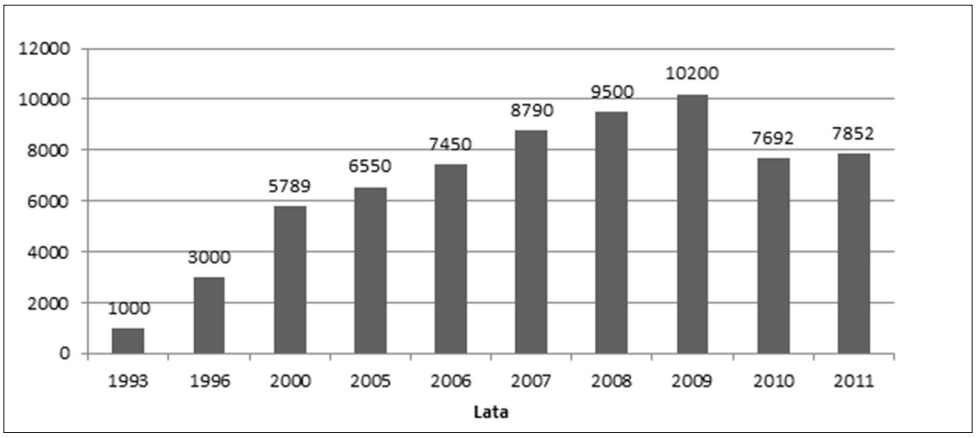

Źródło: L. Przezbórska-Skobiej: Agroturystyka w Polsce na tle pozostałych krajów Unii Europejskiej. Materiały z konferencji naukowej – Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w UE, 2014.

[10] Kwatery agroturystyczne jak i liczba miejsc noclegowych w gospodarstwach agroturystycznych w statystyce GUS jest podawana od 2011 roku.

[11] Baza noclegowa wg stanu w dniu 31 lipca 2013 r. oraz wykorzystanie turystycznych obiektów noclegowych w okresie lipiec i sierpień 2013. stat.gov.pl.

[12] Baza noclegowa według stanu w dniu 31 lipca 2014 r. i jej wykorzystanie w I półroczu 2014 roku.

[13] W 2010 roku po raz pierwszy sprawozdawczością miesięczną na formularzu KT-1 objęto pokoje gościnne i kwatery agroturystyczne posiadające 10 i więcej miejsc noclegowych oraz przeprowadzono pilotażowe, roczne badanie reprezentacyjne pokoi gościnnych i kwater agroturystycznych – posiadających mniej niż 10 miejsc noclegowych (Turystyka 2011. stat.gov.pl).

Z danych zaprezentowanych na rysunku 1 wynika, iż do roku 2009 następował znaczny wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych. W kolejnych dwóch latach nastąpił spadek. Według danych GUS[14] w okresie 2010-2011 r., wystąpił spadek liczby obiektów zbiorowego zakwaterowania o 167 tj. o 2,3% obiektów i 0,6% miejsc noclegowych.

Nieścisłości mogą wynikać ze zmiany ewidencji obiektów turystycznych. Do 2007 r. informacje o obiektach indywidualnego zakwaterowania pochodziły z badania ankietowego wszystkich gmin w Polsce, prowadzonego przez Instytut Turystyki. Źródłem tych danych były głównie informacje z gminnych kart ewidencyjnych obiektów indywidualnego zakwaterowania oraz inne informacje dostępne na szczeblu lokalnym. Od 2009 r. urzędy miast i gmin zobowiązane zostały do przekazywania informacji o obiektach noclegowych niepodlegających kategoryzacji w formie elektronicznej za pomocą aplikacji pod nazwą Ewidencja Obiektów Turystycznych (EOT). Wśród obiektów wykazanych we wspomnianej ewidencji ponad 85% stanowiły obiekty indywidualnego zakwaterowania. W roku 2011, baza kwater agroturystycznych i pokoi gościnnych liczyła 22,8 tys. podmiotów, które dysponowały łącznie 309,1 tys. miejsc noclegowych, w tym 7852 kwater agroturystycznych. Średnio jedna kwatera agroturystyczna liczyła 11 miejsc noclegowych. Niemal 80% kwater agroturystycznych miało charakter całoroczny[15]. W 2011 r. zgromadzono także informacje o 582 kwaterach agroturystycznych (posiadających 10 i więcej miejsc noclegowych). W 2011 r. dysponowały one 82694 miejscami. W kolejnych latach następował wzrost liczby takich kwater (rysunek 2).

Rysunek 3. Liczba kwater agroturystycznych (1) i miejsc noclegowych (2) w kwaterach powyżej 10 miejsc noclegowych w latach 2011-2013

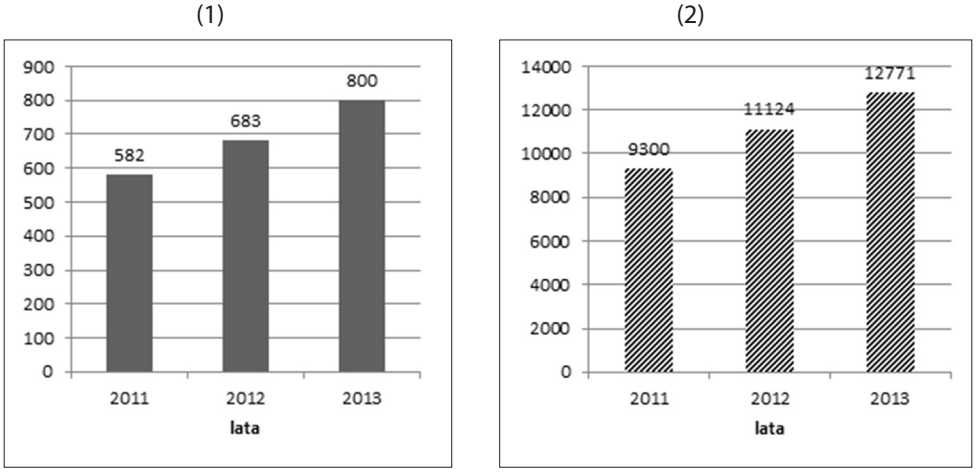

Źródło: Turystyka w 2011, 2013. http://stat.gov.pl/ [dostęp: 16.04.2015].

W danych zaprezentowanych na rysunku 2, jak również z informacji GUS dotyczących oceny I kwartału 2014 roku można zauważyć, iż zarówno liczba gospodarstw agroturystycznych oferujących powyżej 10 miejsc noclegowych, jak i liczba tych miejsc wzrastała. Świadczy to o wzroście zainteresowania turystów większymi ośrodkami, gdyż wiąże się to z większą liczbą atrakcji w takich obiektach. Jak wskazuje Marcinkiewicz, rosnące zainteresowanie agroturystyką jest związane z obowiązującymi przepisami prawa, które

[14] Turystyka w 2011. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/kts_turystyka_w_2011.pdf.
[15] Turystyka op. cit. s. 50.

traktują działalność agroturystyczną jako świadczenie usług turystycznych w gospodarstwie rolnym oraz w jego najbliższym otoczeniu[16]. Dane statystyczne pozwalają stwierdzić, że we wszystkich województwach w co najmniej 30% gmin znajdują się gospodarstwa agroturystyczne. Przy czym kwatery agroturystyczne występują w dużym rozproszeniu. Na mapie 1 zaprezentowano rozmieszczenie kwater agroturystycznych w Polsce.

Mapa 1. Kwatery agroturystyczne w przestrzeni turystycznej Polski

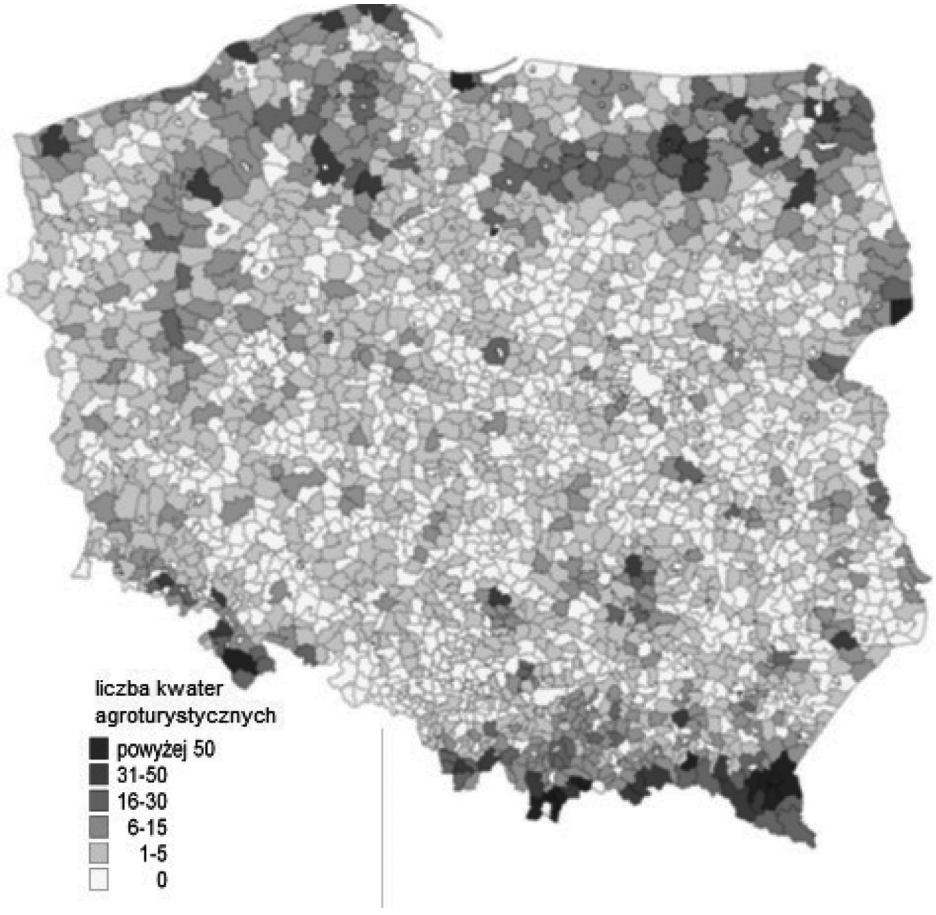

Źródło: M. Bednarek-Szczepańska Kwatery prywatne w przestrzeni turystycznej Polski. IGiPZ PAN http://www.igipz.pan.pl/en/zpz/zbtow/prezentacje/Kwatery_prywatne_w_przestrzeni.pdf [dostęp: 15.04.2015].

Z mapy 1 wynika, iż występuje znaczne zróżnicowanie liczebności kwater agroturystycznych w skali lokalnej. Największą liczbą kwater agroturystycznych charakteryzowały się rejony Polski północnej oraz tereny górskie. Jak wynika z danych statystycznych GUS wiele gmin o najwyższej aktywności agroturystycznej nie ma tradycji i wybitnych w skali kraju walorów turystycznych[17]. Można wiec stwierdzić, iż rozwój agroturystyki zależy nie tylko od występujących na danym terenie walorów turystycznych, ale także innych czynników.

[16] C. Marcinkiewicz, 2013: Rozwój i stan polskiej agroturystyki. http://www.sbc.org.pl/ Content/80828/Zarz%C4%85dzanie1.2013%20Marcinkiewicz.pdf [dostęp: 18.04.2015].
[17] Turystyka w 2012 r. GUS, Warszawa 2013, stat.gov.pl/turystyka_w_2012.pdf [dostęp: 3.07.2014].

AGROTURYSTYKA W ROZWOJU LOKALNYM NA PRZYKŁADZIE GMINY WIEJSKIEJ CIECHANÓW

Głównymi czynnikami rozwoju turystyki wiejskiej w tym agroturystyki jest atrakcyjność krajobrazowa danego rejonu i mające duże znaczenie dla turystów walory kulturowe, jak np. interesujące obiekty, tradycyjne rzemiosło itp. Badania wskazują jednak, iż coraz częściej turyści poszukują dodatkowych atrakcji, które są efektem działań jednostek oferujących te produkty. Liczy się standard bazy noclegowej, jakość usług agroturystycznych, czy innowacyjność oferty turystycznej[18]. Z badań przeprowadzonych przez Zawadkę wynika, że preferencje turystów mogą być zróżnicowane w zależności od wykształcenia. W badanej populacji wraz ze wzrostem wykształcenia rosła chęć poznania lokalnej kultury, jej spuścizny kulinarnej oraz uczestnictwa w festynach, dożynkach i jarmarkach. Malało natomiast zainteresowanie spaniem na sianie, przejażdżkami bryczką i kuligami[19]. Do podobnych wniosków w badaniach doszedł Roman[20]. Autor zbadał motywy skłaniające turystów do skorzystania z usług w gospodarstwach agroturystycznych. Podstawowym, jak stwierdza, jest chęć wypoczynku w cichym i spokojnym miejscu, atrakcyjnym pod względem przyrodniczym i kulturowym. Jednak tylko osoby z niższym wykształceniem przy wyborze miejsca wypoczynku kierowały się niższą ceną. Marcinkiewicz podkreśla, iż aby działalność agroturystyczna była dochodowa, musi zawierać w swojej ofercie jakąś ofertę, odróżniającą ją od innych ofert tego typu. Owa specjalność powinna być związana z określonym regionem oraz z potencjalnymi możliwościami danego gospodarstwa. Autor wskazuje także, iż turystyka uwolniła się obecnie od wielkich i wyspecjalizowanych miejscowości turystycznych na rzecz małych wsi i miasteczek, zyskując prawdziwie wiejski charakter[21].

Mając to na uwadze dokonano charakterystyki celowo wybranego do badań terenu (powiat i gmina Ciechanów). Podjęto próbę potwierdzenia wskazanych powyżej prawidłowości. Ponieważ jest to rejon typowo rolniczy, w którym dodatkowo można było zastosować metodę obserwacji własnej, wydaje się, iż był to właściwy wybór.

Gmina wiejska Ciechanów zajmuje obszar 14023 ha, który należy do dwóch mezoregionów. Linią graniczną jest przepływająca przez teren gminy rzeka Łydynia. Tereny leżące na południe od tej rzeki znajdują się w mezoregionie Wysoczyzny Ciechanowskiej, tereny położone na północ od rzeki należą do mezoregionu Wzniesień Mławskich. Strukturę przestrzenną gminy tworzą m.in.: dolina rzeki Łydyni, doliny rzek Pławnicy, Rosicy, Sony Zachodniej i mniejszych cieków przebiegających z północy na południowy zachód i wschód, (w tym również cieków włączonych w system rowów melioracyjnych wraz z ich dolinami, tworzących dopływy Łydyni), rolnicza przestrzeń produkcyjna oraz kompleksy leśne rozsiane wyspowo na terenie całej gminy. Przez teren gminy przebiega ważna droga krajowa Kutno-Ciechanów-Ostrów Mazowiecka. Powiązania komunikacyjne z innymi gminami oraz miastem Ciechanów są dobre. Korzystne są również warunki klimatyczne (Kraina Wielkich Dolin dzielnicy środkowej). Typową roślinnością tego terenu są lasy mieszane.

Środowisko przyrodnicze gminy jest mało zdegradowane, a tereny są zaliczane do obszaru „Zielone Płuca Polski". 42% obszaru stanowią tereny chronione[22]. Z punktu widzenia działalności gminy ochrona tych gruntów polega głównie na ograniczeniu ich przeznaczenia na cele nierolnicze, zapobieganiu procesom degradacji i dewastacji. Ze względu na to, że na

[18] m.in. M. Roman, 2014; Zawadka J., 2013; Sikorska-Wolak I. (red.) 2008.

[19] J. Zawadka: Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie(na przykładzie wybranych gmin wiejskich). Wyd. SGGW. 2013, s. 137.

[20] M. Roman: Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania rozwoju agroturystyki w gminach wiejskich województwa podlaskiego. Wyd. Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego, Golądkowo 2014.

[21] Marcinkiewicz: … op. cit. s. 26.

[22] Program Ochrony Środowiska dla Gminy Ciechanów na lata 2009-2012 z uwzględnieniem perspektywy do roku 2016. Urząd Gminy Ciechanów, s. 9.

terenie gminy nie mas zaopatrzenia w gaz sieciowy, występuje niski udział wykorzystania paliw ekologicznych. Na obszarze gminy nie ma wielu obiektów o znaczących wartościach kulturowych. Są to głównie obiekty sakralne i zespoły parkowo-dworskie, krzyże, figurki i kapliczki.

Analizując zasoby siły roboczej w gminie oraz udział bezrobotnych, dla których rozwój działalności turystycznej i agroturystycznej mógłby stanowić miejsce zatrudnienia należy wskazać, iż w latach 2008-2013 nieznacznie, ale jednak wzrasta liczba bezrobotnych (rysunek 3).

Rysunek 3. Zmiany udziału bezrobotnych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym w gminie wiejskiej Ciechanów

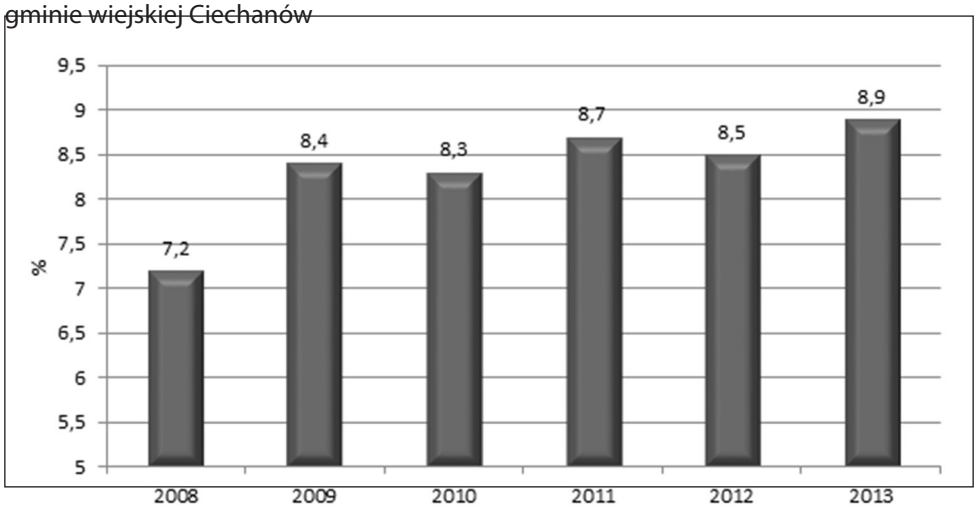

Źródło: Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Ciechanów w latach 2014-2020.

Ogółem w powiecie w 2013 r. było 5912 osób bezrobotnych, w tym mieszkańcy wsi to 2721 osoby. W gminie w latach 2008-2013 liczba bezrobotnych wzrosła o ponad 40% (z 275 do 389 osób). Typowe gospodarstwa agroturystyczne nie zatrudniały dodatkowych osób, Wskazują na to także badania przeprowadzone wśród 42 gospodarstw agroturystycznych z powiatu ostrołęckiego, gminy Tuchola oraz gminy Stanisławów[23]. Żaden z właścicieli nie zatrudniał dodatkowych osób do prowadzenia działalności agroturystycznej. Prowadzono ją jedynie w oparciu o zasoby pracy własnej. Z tego względu wzrost liczby gospodarstw agroturystycznych nie stwarza możliwości dodatkowego zatrudnienia. Można je natomiast wiązać, jak wynika z informacji UP oraz UG ze wspieraniem rozwoju aktywności lokalnych przedsiębiorców w kierunku rozwoju turystyki wiejskiej jak i agroturystyki.

Z danych dotyczących rozkładu wskaźnika syntetycznego potencjału turystycznego powiatów województwa mazowieckiego[24] wynika, iż powiat charakteryzuje się przeciętnymi atrakcyjnie warunkami pod względem potencjału turystycznego. Czyli ten czynnik można by uznać jako mniej istotny przy powstawaniu gospodarstw. Mimo to pod względem turystycznych obiektów noclegowych w 2013 r. gmina zajmowała 3 miejsce w powiecie (na

[23] Badania prowadzone potrzeby prac dyplomowych pisanych w Zakładzie Ekonomiki Produkcji i Usług na Wydziale Nauk Ekonomicznych SGGW w latach 2008-2010.

[24] Zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej powiatów województwa mazowieckiego, Mazowiecki Ośrodek Badań Regionalnych 2014, http://old.stat.gov.pl/cps/warsz/ASSETS_zroznicowanie_atrakcyjności_turystycznej_powiatow.pdf [dostęp: 19.04.2015].

9 gmin). Ogółem w powiecie funkcjonowało 19 gospodarstw agroturystycznych, w tym na terenie gminy 8, a więc prawie połowa. W 2004 roku było ich tylko 4[25].. Wskazuje to na znaczenie innych czynników w rozwoju działalności agroturystycznej i turystyki wiejskiej. Można tu wskazać przykład innowacyjnego pomysłu na prowadzenie takiej działalności. W powiecie ciechanowskim funkcjonuje, można to już teraz nazwać „przedsiębiorstwo agroturystyczne" funkcjonujące od 2003 r. i oferujące oryginalne usługi turystyczne (Kraina Westernu). Należy stwierdzić, iż ważny był sam pomysł nawiązujący do stylistyki Dzikiego Zachodu. Właściciele gospodarstwa decydując się na działalność w zakresie agroturystyki odstąpili od tradycyjnego podejścia do tego typu działalności. Wykorzystując walory przyrodnicze terenu stworzyli miasteczko kowboi i szeryfa, które znacznie odbiega od standardowej oferty agroturystycznej w gospodarstwie rolnym.

ZNACZENIE DZIAŁALNOŚCI AGROTURYSTYCZNEJ DLA SPOŁECZNOŚCI LOKALNYCH

Ze względu na to, iż agroturystykę z definicji określa się jako „rodzaj turystyki alternatywnej na terenach wiejskich organizowany przez rodziny rolnicze z wykorzystaniem zasobów gospodarstwa rolnego oraz zasobów przyrodniczych, kulturowych i infrastrukturalnych wsi i regionu". Turystyka alternatywna akcentuje ścisły związek ze społecznością miejscową. Wiąże się to m.in. z poszukiwaniem kontaktu z jednostkami etnicznymi, troską o interesy mieszkańców odwiedzanych terenów, czy ochroną wartości rodzinnych oraz kulturowych odwiedzanych miejsc[26]. Wskazuje to na rolę i znaczenie tego typu działalności dla społeczności lokalnych. Jak podkreśla Sawicki przyczynia się ona do hamowania deprecjacji ekonomicznej i kulturowej wsi, rozwoju infrastruktury technicznej i społecznej, sprzedaż bezpośrednia produktów rolniczych, w tym także produktów rolnictwa ekologicznego, rozwoju innych rodzajów usług na danym terenie.

W tym kontekście należałoby się zgodzić z wnioskami Bednarek-Szczepańskiej, że w niektórych gminach w Polsce występuje relatywnie wysoki poziom rozwoju agroturystyki mimo umiarkowanych walorów i braku tradycji turystycznych[27]. Chociaż, jak autorka wskazuje także „istnieje konieczność weryfikacji dokumentów planistycznych i strategicznych na poziomie regionalnym i lokalnym, gdzie przecenia się ekonomiczną rolę turystyki wiejskiej, zwłaszcza agroturystyki na obszarach położonych poza tradycyjnymi terenami turystycznymi". Taka sytuacja może dotyczyć wielu rejonów w Polsce, jednak uważam to stwierdzenie za dyskusyjne. Rzeczywiście oceniając problem z punktu widzenia ekonomicznego jest to niekorzystne, jednak w tej kwestii należałoby rozważyć także znaczenie tej formy działalności w aspekcie społecznym. Niezaprzeczalnym jest, iż rolą władz samorządowych jest identyfikacja szans, możliwości, czy zagrożeń dla rozwoju lokalnego, ale także oddziaływanie władzy samorządowej na społeczność, przestrzeń i środowisko.

Jak wynika z badań Kielesińskiej przebywanie turystów na terenach wiejskich zwiększa popyt na różnego typu dobra i usługi o charakterze nieturystycznym – stymulując przez to rozwój wiejskiej infrastruktury. Obiekty handlowe i gastronomiczne, komunikacji, usługi bankowe i pocztowe, apteki i ośrodki zdrowia, stacje benzynowe i obsługi samochodów służyć będą nie tylko turystom, lecz także stałym mieszkańcom, przyczyniając się do zwiększenia zakresu dostępnych usług i zapewniając równocześnie większą rentowność całej sieci usługowej. W konsekwencji rozwój agroturystyki oznacza kolejne miejsca pracy i źródła zarobkowania[28]. W gminie Ciechanów może wskazywać na to znaczny udział w działalności

[25] Dane z marca 2015 r.

[26] W. Gaworecki, Turystyka. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczna, Warszawa. Kurek, W.2007.Turystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa, 2003.

[27] Bednarek-Szczepańska M. Kwatery prywatne w przestrzeni turystycznej Polski. http://www.igipz.pan.pl/ en/zpz/zbtow/prezentacje/Kwatery_prywatne_w_przestrzeni.pdf [dostęp: 19.04.2015].

[28] A. Kielesińska: Wybrane aspekty synergii agroturystyki i rozwoju lokalnego. Zeszyty Naukowe Politechniki

gospodarczej w sektorze prywatnym handlu hurtowego i detalicznego, budownictwa oraz przetwórstwa przemysłowego[29].

PODSUMOWANIE

Na podstawie przeprowadzonych rozważań można stwierdzić, iż rozpatrując znaczenie rozwoju agroturystyki dla społeczności lokalnych wskazuje się, że może generować ona miejsca pracy i nowe źródła zarobkowania, jednak nie w samych gospodarstwach agroturystycznych, ale w ich otoczeniu. Wykorzystanie zasobów lokalnych walorów turystycznych wymaga nie tylko kapitału, ale przede wszystkim pomysłów i wiedzy, jak je zrealizować. Świadczy to o tym, iż walory przyrodniczo-kulturowe regionu nie są jedynym i wystarczającym czynnikiem lokalnego sukcesu. Liczy się oryginalny pomysł.

Bibliografia

1. Baza noclegowa według stanu w dniu 31 lipca 2014 r. i jej wykorzystanie w I półroczu 2014 roku. stat.gov.pl.
2. Baza noclegowa wg stanu w dniu 31 lipca 2013 r. oraz wykorzystanie turystycznych obiektów noclegowych w okresie lipiec i sierpień 2013. stat.gov.pl.
3. Bednarek-Szczepańska M., Kwatery prywatne w przestrzeni turystycznej Polski. http://www.igipz.pan.pl/en/zpz/zbtow/prezentacje/Kwatery_prywatne_w_przestrzeni.pdf [dostęp: 19.04.2015].
4. Brdulak J: Cechy rozwoju lokalnego. Kolegium nauk o przedsiębiorstwie. SGH. www.praktycznateoria.pl/cechy-rozwoju-lokalnego/, 2011 [dostęp: 20.03.2015).
5. Dorocki S., Szymańska A., Zdon-Korzeniowska M., Przedsiębiorstwa agroturystyczne w gospodarce opartej na wiedzy. Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego. http://www.academia.edu/6737974/Przedsiebiorstwa_agroturystyczne_w_gospodarce_opartej_na_wiedzy, 2013 [dostęp: 19.04.2015].
6. Gaworecki, W. Turystyka. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczna, Warszawa. Kurek, W.2007.Turystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
7. Gołębiewska B., Pajewski T.: Znaczenie innowacji w turystyce wiejskiej na przykładzie ośrodka „Kraina Westernu". W: K. Nuszkiewicz, M. Roman (red.). Innowacje w rozwoju turystyki. Golądkowo: Wydawnictwo Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego, im. Jadwigi Dziubińskiej w Golądkowie, 2014.
8. Kielesińska A.: Wybrane aspekty synergii agroturystyki i rozwoju lokalnego. Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria: Organizacja i Zarządzanie, 2014.
9. Kiełczewski D.: Rozwój zrównoważony w skali regionalnej. środowisko przyrodnicze - czynnik czy bariera rozwoju? W: Zrównoważony rozwój -aspekty rozwoju społeczności lokalnych. Fundacja Forum Inicjatyw Rozwojowych, Białystok. http://www.fir.org.pl /doc/zrownowazony_rozwoj_aspekty_rozwoju_spolecznosci_lokalnych.pdf, 2009[dostęp: 20.03.2015].
10. Mały Rocznik Statystyczny 2014. GUS Warszawa. stat.gov.pl.
11. Marcinkiewicz C., 2013: Rozwój i stan polskiej agroturystyki. http://www.sbc.org.pl Content/80828/Zarz%C4%85dzanie1.2013%20Marcinkiewicz.pdf, 2013 [dostęp: 18.04.2015].
12. Olesiński Z., Predygier A., Leśniewski M., Rzepka A.: Rola gmin w kreowaniu innowacyjności regionu, WSEiP, Kielce, https://www.efs.2007-2013.gov.pl/ analizyraportypodsumowania/baza_projektow_badawczych_efs 2009 [dostęp: 14.04.2015].
13. Parysek J. J., Podstawy gospodarki lokalnej, Wyd. Nauk. UAM, Poznań 2001.
14. Plan rozwoju lokalnego na lata 2005-2013. Gmina Ciechanów. http://bip.gminaciechanow.pl files/sites/46522/wiadomosci/134455/files/51.pdf [dostęp: 10.04.2015].
15. Przezbórska-Skobiej L.: Agroturystyka w Polsce na tle pozostałych krajów Unii Europejskiej. Materiały z konferencji naukowej – Rolnictwo, gospodarka żywnościowa, obszary wiejskie – 10 lat w UE, 2014.
16. Roczniki Statystyczne 199 – 2014. GUS Warszawa.
17. Roman M.: Ekonomiczno-społeczne uwarunkowania rozwoju agroturystyki w gminach wiejskich województwa podlaskiego. Wyd. Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. Jadwigi Dziubińskiej w Golądkowie, Golądkowo 2014.
18. Sawicki B., 2013: Rola agroturystyki w rozwoju wielofunkcyjnym wsi i dywersyfikacja źródeł dochodu gospodarstw rolnych. http://www.lubelskie.pl/img/userfiles/files/PDF/Rolnictwo/2013/male_gospodarstwa_rolne/rola_agroturystyki_w_rozwoju_wielofunkcjyjnym_wsi__i_dywersyfikacja.pdf, 2013.

Śląskiej. Seria: Organizacja I Zarządzanie, 2014.

[29] Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla gminy Ciechanów w latach 2014-2020.

19. Sikora, J.: Agroturystyka. Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich. Wyd. CH Beck.
20. Sikorska-Wolak I. (red.): Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej. Warszawa: Wydawnictwo SGGW, 2012.
21. Sikorska-Wolak I. (red.): Ekonomiczne i społeczne aspekty rozwoju turystyki wiejskiej. Wydawnictwo SGGW. Warszawa, 2008.
22. Stanisław Paniczko,: Przedsiębiorstwo a środowisko - wdrożenie zasad zrównoważonego rozwoju, 2009.
23. Strategia przewidywania i zarządzania zmianą gospodarczą dla powiatu bialskiego, chełmskiego, hrubieszowskiego, tomaszowskiego i włodawskiego. Chełm 2012.
24. Strategia Rozwiązywania Problemów Społecznych dla Gminy Ciechanów w latach 2014-2020.
25. Strategia rozwiązywania problemów społecznych dla gminy Ciechanów w latach 2014-2020.
26. Szewczuk A., Kogut-Jaworska M., Zioło M.: Rozwój lokalny i regionalny. Teoria i praktyka. Wyd. H.C. Beck. Warszawa, 2011
27. Ślusarz G.: Wyzwania rozwojowe regionów rozdrobnionego rolnictwa, Roczniki Naukowe SERiA, t. XV, z. 6, 2013
28. Turystyka w 2011 r.. http://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/kts_turystyka_w_2011.pdf,
29. Turystyka w 2012 r. GUS, Warszawa 2013, stat.gov.pl/turystyka_w_2012.pdf [dostęp: 3.07.2014].
30. Zawadka: Ekonomiczno-społeczne determinanty rozwoju agroturystyki na Lubelszczyźnie(na przykładzie wybranych gmin wiejskich). Wyd. SGGW, Warszawa 2013.
31. Zróżnicowanie atrakcyjności turystycznej powiatów województwa mazowieckiego, Mazowiecki Ośrodek Badań Regionalnych 2014, http://old.stat.gov.pl/cps/warsz/ASSETS_ zroznicowanie_atrakcyjności_turystycznej_powiatow.pdf [dostęp: 19.04.2015].

Dr Michał Roman
Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie
Wydział Nauk Ekonomicznych

Dr Antoni Roman
Wiejskie Domy Pracy Twórczej „Uroczanka" w Okopach

AGROTURYSTYKA A TEORIA ZMIAN STRUKTURALNYCH W GOSPODARCE

AGRITOURISM AND THE THEORY OF STRUCTURAL CHANGES IN THE ECONOMY

STRESZCZENIE

Celem artykułu było przedstawienie istoty agroturystyki jako formy działalności pozarolniczej w teorii ekonomii. W opracowaniu zaprezentowano m.in. model Fischera-Clarka-Fourastiego, który dotyczy zmian zatrudnienia dokonującego się w 3 układach tworzących działy gospodarki narodowej: sektor I (pierwotny z dominującym rolnictwem), sektor II (przemysłowy, przetwórczy), sektor III (usługowy). Zgodnie z tą teorią kraje znajdujące się na wyższym poziomie rozwoju charakteryzują się relatywnie wysokim udziałem sektora usługowego, umiarkowanym udziałem sektora przemysłowego (przetwórczego) i bardzo niskim udziałem rolnictwa tradycyjnego w strukturze zatrudnienia. W świetle wywodów naukowych istnieje potrzeba restrukturyzacji polskiego rolnictwa w kierunku tworzenia działalności pozarolniczej, w tym agroturystyki, a ponadto przetwórstwa surowców wytworzonych w sektorze rolnym. W prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych należy wrócić do korzeni, do realizacji założeń turystyki sentymentalnej. Do prawidłowego funkcjonowania turystyki na obszarach wiejskich i zalesionych niezbędna jest dobrze rozwinięta oraz skutecznie funkcjonująca infrastruktura techniczna, społeczna i instytucjonalna.
Słowa kluczowe: agroturystyka, zrównoważony rozwój gospodarczy, struktura gospodarki, struktura rynku, przedsiębiorczość, innowacyjność.

ABSTRACT

The purpose of the article is to present the essence of agritourism as a form of non-agricultural activities in theory of economics. The paper presents Fischer-Clark-Fourastiego model, which refers to making changes in employment in the three systems forming sections of the national economy: sector I (the original with a dominant agricultural), sector II (industrial processing), sector III (services). According to this theory, countries at a higher level of development characterize by a relatively high share of the service sector, a moderate share of the industrial sector (manufacturing) and a very low share of traditional agriculture in the employment structure. In the light of scientific reasoning, there is a need to restructure Polish agriculture by creation of non-agricultural activities, including tourism, and further processing of raw materials produced in the agricultural sector. When conducting tourist farms, one should go back to the roots, to the objectives of tourism sentimentals. For the proper functioning of tourism in rural areas and forests well-developed and effective

functioning, technical infrastructure, social and institutional is essential.
Keywords: agritourism, sustainable economic development, the structure of the economy, the structure of the market, entrepreneurship, innovation.

WSTĘP

W ostatnich latach świadczenie usług agroturystycznych stało się możliwością do dywersyfikacji źródeł utrzymania dla wielu rodzin rolniczych. Prowadzenie tradycyjnego gospodarstwa rolnego, bardzo często nie zapewnia już jego właścicielom satysfakcjonującego poziomu dochodu. Wielu rolników decyduje się na rozpoczęcie takiej działalności na obszarach wiejskich.

W prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych należy wrócić do korzeni, do realizacji założeń turystyki sentymentalnej. Do prawidłowego funkcjonowania turystyki na obszarach wiejskich i zalesionych niezbędna jest dobrze rozwinięta oraz skutecznie funkcjonująca infrastruktura techniczna, społeczna i instytucjonalna. Wzrost zapotrzebowania na kwalifikowaną siłę roboczą w agroturystyce powinna dokonywać się przy jednoczesnym zmniejszeniu popytu na zatrudnienie w innych dziedzinach na poziomie gospodarki (lub regionu). Musi też następować realokacja kapitału ludzkiego między poszczególnymi sektorami gospodarki.

Celem artykułu było przedstawienie istoty agroturystyki jako formy działalności pozarolniczej w teorii ekonomii. Materiały wykorzystane w opracowaniu pochodzą m.in. z raportów publikowanych przez Główny Urząd Statystyczny i Eurostatu.

OGÓLNE ZAGADNIENIA DOTYCZĄCE AGROTURYSTYKI

W ostatnim ćwierćwieczu XX wieku w literaturze polskiej i zagranicznej pojawiło się pojęcie agroturystyka. Składa się ona z dwóch członów: agro i turystyka. Przedrostek agro wywodzi się z terminu greckiego agros, co oznacza rolę, i agronomos, odnoszącego się do zarządzającego majątkiem rolnym[1]. Z kolei turystyka jest formą czynnego wypoczynku poza miejscem zamieszkania, która inspirowana jest przede wszystkim potrzebami wypoczynkowymi, poznawczymi, a także sportowymi[2].

Można ją definiować z dwóch punktów widzenia: od strony popytu i podaży"[3]. Jak podaje M. Drzewiecki dla turystów będzie to forma odpoczynku „odbywającego się na terenach wiejskich o charakterze rolniczym, oparta o bazę noclegową i aktywności rekreacyjne związane z gospodarstwem rolnym (…) i jego otoczeniem (przyrodniczym, produkcyjnym, usługowym)"[4]. Natomiast podmioty oferujące usługi agroturystyczne w zakres pojęcia agroturystyka „włączają różne formy hotelarstwa – agrohotelarstwo, gastronomii – agrogastronomię, rekreacji – agrorekreację, wypoczynku – agrowypoczynek, sportu – agrosport, a nawet lecznictwa i rehabilitacji – agroterapię"[5].

Agroturystyka jest formą wypoczynku na terenach wiejskich o charakterze rolniczym[6], oparta na bazie noclegowej, najczęściej również żywieniowej oraz formą aktywności rekreacyjnej związaną z gospodarstwem rolnym i jego otoczeniem – przyrodniczym, produkcyjnym oraz usługowym[7].

[1] M. Sznajder, L. Przezbórska: Agroturystyka. PWN, Warszawa 2006, s. 15.
[2] M.W. Kozak: Rola agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich. Stan i rekomendacje, Ekspertyza dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2006, s. 6.
[3] J. Kosmaczewska: Wpływ agroturystyki na rozwój ekonomiczno-społeczny gminy, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań 2007, s. 32.
[4] M. Drzewiecki: Agroturystyka: założenia, uwarunkowania, działania, Instytut Wydawniczy „Świadectwo", Bydgoszcz 1995, s. 23.
[5] M. Sznajder, L. Przezbórska: Agroturystyka … op. cit., s. 15.
[6] K. Młynarczyk: Agroturystyka. Wydawnictwo Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2002, s. 117.
[7] M. Drzewiecki: Agroturystyka … op. cit., s. 27.

Agroturystyka często utożsamiana jest z turystyką wiejską. Pomimo, iż pojęcia te mocno się zazębiają nie należy traktować ich jak synonimów. Według J. Majewskiego „turystyka wiejska to każda forma turystyki odbywająca się w środowisku wiejskim i wykorzystująca jego walory wiejskości (przyroda, krajobraz, kultura, zabudowa, itp.), które są tu główną atrakcją"[8]. Z kolei agroturystka jest pojęciem węższym, które obejmuje różne formy turystyki związane z funkcjonującym gospodarstwem rolnym, gdzie produkcja zwierzęca i roślinna stanowią jedne z głównych atrakcji.

Zdaniem autorów artykułu agroturystyka jest to część turystyki wiejskiej dotycząca wypoczynku (w tym aktywnego) osób w czynnym gospodarstwie rolnym, które oferuje różnego rodzaju usługi rekreacyjno-turystyczne na swoim obszarze i poza nim w sezonie turystycznym lub w ciągu całego roku kalendarzowego.

Wzrost zainteresowania wypoczynkiem na terenach wiejskich, w otoczeniu nieskażonych zasobów przyrodniczo – krajoznawczych i kulturowych, życzliwych ludzi, roślin i zwierząt, w ciszy i spokoju, przy równoczesnej możliwości aktywnej rekreacji – jest charakterystyczny od lat siedemdziesiątych w Europie, w tym również w Polsce[9].

Rozwój działalności agroturystycznej stwarza miejscowej ludności dodatkowe możliwości pracy[10], wykorzystanie istniejących zasobów mieszkaniowych, zagospodarowanie bezpośrednio w gospodarstwie produkowanej żywności (jakościowo z reguły znacznie lepszej) przy równoczesnym podnoszeniu ogólnego poziomu kultury, infrastruktury otoczenia, ochronę zabytków i środowiska oraz walorów przyrodniczo – krajobrazowych, które w przypadku agroturystyki stają się integralnymi elementami produktu rynkowego[11].

ZMIANY STRUKTURALNE W GOSPODARCE, MAJĄCE WPŁYW NA AGROTURYSTYKĘ

Rozwój agroturystyki jako jednej z form aktywności pozarolniczej (m.in. usług agroturystycznych), realizowana przez gospodarstwa wiejskie wytwarzające lub przetwarzające surowiec, determinuje zrównoważony rozwój gospodarczy kraju w warunkach odpowiednio dostosowanej i efektywnej struktury gospodarczej, w tym właściwej jej efektywnej struktury rynku (otoczenia produkcji, a jednocześnie systemu przygotowania i realizacji działalności społeczno-gospodarczej). Poziom, dynamika i struktura zrównoważonego rozwoju gospodarczego wpływa na poziom i jakość, w tym strukturę dobrobytu oraz dynamikę (tempo zmian) podnoszenia stopy życiowej społeczeństwa (w środowisku wiejskim). Stanowi to główny cel funkcjonowania każdej gospodarki. Aby to osiągnąć dąży się do tworzenia, pomnażania i sprawiedliwego podziału bogactwa narodowego na bazie racjonalnego wykorzystania i sprawnej oraz skutecznej alokacji mocy wytwórczych.

Przez rozwój gospodarczy należy rozumieć długofalowe i dynamiczne zmiany w gospodarce o charakterze ilościowym (wzrost produkcji, rozmiarów zatrudnienia, oszczędności, inwestycji, wielkości zaangażowanego kapitału, dochodów, konsumpcji i innych parametrów charakteryzujących organizm gospodarczy), a także przeobrażenia o znaczeniu jakościowym, w tym strukturalnym (zmiany w organizacji i zarządzaniu gospodarką, zmiany w strukturze gospodarczej, strukturze rynku, strukturze tworzenia i podziału PKB, strukturze zatrudnienia, oszczędności i inwestycji)[12]. Dzięki rozwojowi

[8] J. Majewski: Agroturystyka to też biznes, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2004, s. 7.

[9] A.P. Wiatrak: Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie terenów wiejskich. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego" 1996, nr 1, s. 34-45 oraz Por. A.P. Wiatrak: Fundusze strukturalne w Unii Europejskiej a rozwój obszarów wiejskich. „Optimum. Studia Ekonomiczne" 2000, nr 2 (6), s. 31–47.

[10] J. Wojciechowska: Geneza oraz ewolucja turystyki na obszarach wiejskich w Polsce. „Folia Touristica" 2006 nr 17, s. 113.

[11] A. Gannon: What is agro-tourism-developing the product. [w:] Rural development through agro-tourism. FAO Regional Office For Europe, 1990, s. 80.

[12] Ł. Tomaszewicz, I. Świeczewska: Czynniki wzrostu efektywności sektorów polskiej gospodarki. „Optimum. Studia Ekonomiczne" 2011, nr 2 (50), s. 36-47.

gospodarczemu można podnieść gospodarkę na wyższy poziom jej funkcjonowania przez realizację postępu technicznego inaczej przez wzrost efektywności gospodarowania, dającego nieograniczone możliwości rozwoju.

Proces rozwoju gospodarczego powinien być:

- trwały (ciągły, nieprzerwany), oparty na solidnych podstawach,
- podnoszący standard egzystencji człowieka, stopę życiową społeczeństwa,
- poszerzać niezależność i zwiększać bezpieczeństwo publiczne,
- zrównoważony w sensie gospodarczym, społecznym, ekologicznym i kulturowym,
- dynamiczny w miarę potrzeb i możliwości rozwojowych,
- harmonijny, wewnętrznie spójny,
- realizowany wspólnie na zasadach uczciwości i odpowiedzialności.

Rozwój gospodarczy zależy od czynników:

- wewnętrznych (racjonalnego wykorzystania czynników wytwórczych, twórczych postaw i działań przedsiębiorców, wdrażających nowości w postaci innowacji produktowych i procesowych, często reformujących całą gospodarkę),
- zewnętrznych (proefektywnościowej struktury gospodarczej i rynku, aktywnej polityki innowacyjnej państwa, mobilizującej do tworzenia na bazie osiągnięć nauki i praktyki nowości w postaci pomysłów racjonalizatorskich, wynalazków lub wzorów użytkowych, a także integracji gospodarczej oraz rozwiniętej i sprawnie funkcjonującej infrastruktury o charakterze technicznym.

Dynamicznie rozwijająca się gospodarka nie jest jednak wolna od wahań w procesie rozwojowym. Świadczą o tym krótko- i długookresowe cykle gospodarcze o różnej intensywności, rozmiarach i strukturze. Kumulacja innowacji lub imitacji wdrażanych w przedsiębiorstwach, instytucjach, na poziomie lokalnym, regionu lub gospodarki rodzi optymizm społeczny i naruszenie równowagi, którą przywraca dopiero kryzys. Przeobrażenia rozwojowe w gospodarce należy traktować integralnie, całościowo mając na uwadze wszystkie dziedziny aktywności gospodarczej i społecznej, w tym sektory względnie zacofane, do których należy rolnictwo. Trzeba przy tym uwzględnić takie problemy, jak starzenie się wsi, migrację ludności wiejskiej i narastającą tendencje zmniejszania się zasobów ziemi rolnej. W polskim rolnictwie, jako sektorze pierwotnym można odnotować rozwój dzięki[13]:

- funkcjonowaniu krajowego rolnictwa w ramach Wspólnej Polityki Rolnej Unii Europejskiej, w tym jego subwencjonowania,
- dostępowi w ramach członkostwa w Unii Europejskiej do dużego i dynamicznie rozwijającego się rynku zaopatrzenia i zbytu produktów rolno-spożywczych, narzędzi, maszyn i urządzeń stosowanych w rolnictwie, korzystanie z myśli naukowo–technicznej. Daje to realne możliwości podnoszenia dochodów z tytułu prowadzenia działalności gospodarczej w rolnictwie i poza nim.

Pomimo takich szans rozwojowych średnia dochodowość pracy w rolnictwie polskim pozostaje na niskim poziomie wśród państw Unii Europejskiej (tabela 1).

[13] Z. Gołaś: Dochodowość pracy w rolnictwie krajów Unii Europejskiej, „Wieś i Rolnictwo" 2014, nr 3 (164), s. 7-22, W. Dzun: Produkcyjne wykorzystanie zasobów ziemi rolnej w gospodarstwach rolnych z uwzględnieniem ich form prawno-organizacyjnych. „Wieś i Rolnictwo" 2014 nr 4 (165), s. 61-80 oraz J. Bański: Perspektywy rozwoju polskiej wsi – wybrane zagadnienia. „Wieś i Rolnictwo" 2014, nr 4 (165), s. 22.

TABELA 1. Średnia dochodowość pracy w rolnictwie (w tys. euro) i średnia dynamika jej zmian (w %) w krajach Unii Europejskiej w latach 2005-2012

Kraj	Średnia dochodowość pracy w rolnictwie	Średnia dynamika zmian dochodowości pracy w rolnictwie
Wielka Brytania	32,7	6,6
Hiszpania	27,4	-1,2
Belgia	24,7	0,5
Francja	21,9	4,7
Niemcy	19,1	5,1
Szwecja	17,8	7,2
Holandia	16,1	0,5
Austria	15,3	2,9
Luksemburg	14,8	-6,9
Finlandia	14,7	4,1
Malta	13,7	-2,3
Irlandia	11,7	-1,2
Grecja	11,5	0,9
Czechy	11,4	6,9
Cypr	10,8	0,1
Estonia	8,9	13,4
Włochy	8,6	-7,3
Węgry	4,0	9,2
Słowenia	4,0	-1,1
Portugalia	3,9	-2,1
Polska	3,0	6,1
Litwa	2,9	11,3
Łotwa	2,7	5,4
Bułgaria	2,6	2,2
Słowacja	1,8	-
Rumunia	1,4	-13,6
Dania	-1,8	-
Średnia UE (27 państw)	8,6	1,7

Źródło: Z. Gołaś: Dochodowość pracy w rolnictwie krajów Unii Europejskiej. „Wieś i Rolnictwo" 2014, nr 3 (164), s. 12.

Poziom dochodowości pracy w rolnictwie polskim determinuje między innymi powierzchnia obszarowa gospodarstwa rolnego i ilość osób zaangażowanych w produkcji rolnej. Ilustruje to tabela 2 i 3.

TABELA 2. Stale zatrudnieni w polskim gospodarstwie rolnym (w %) w 2011 roku

Gospodarstwo rolne (w ha)	Gospodarz	Współmałżonek
1-2	10,9	7,8
2-5	21,8	17,2
5-10	42,4	29,2
10-15	59,1	46,4
15-30	71,4	50,3
30-50	74,6	56,4
50 i więcej	83,0	51,2

Źródło: A. Sikorska: Dylematy w definiowaniu rodzinnych gospodarstw rolnych (na przykładzie Polski). „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 2014, nr 4, s. 41.

Z danych zawartych w tabeli 2 wynika, że oboje małżonkowie podejmujący pracę we własnym gospodarstwie rolnym, ich zaangażowanie wzrasta wraz ze wzrostem gruntów rolnych, które posiadają we własnej dyspozycji. Jest zrozumiałe, że mężczyzna więcej pracuje w wytwarzaniu płodów rolnych, zaś kobieta zajmuje się gospodarstwem domowym, wychowaniem dzieci, ewentualnie podejmuje się prac związanych z prowadzeniem gospodarstwa agroturystycznego.

TABELA 3. Członkowie rodzin nie pracujący w polskim gospodarstwie rolnym (w %) w 2011 roku

Gospodarstwo rolne (w ha)	Gospodarza	Współmałżonka
1-2	11,1	45,0
2-5	11,0	26,9
5-10	13,0	22,0
10-15	9,3	16,5
15-30	6,9	15,0
30-50	7,9	17,0
50 i więcej	5,7	16,3

Źródło: A. Sikorska: Dylematy w definiowaniu rodzinnych gospodarstw rolnych (na przykładzie Polski). „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 2014, nr 4, s. 43.

Dane statystyczne zawarte w tabeli 3 świadczą o rosnącym zaangażowaniu w pracach rolnych członków rodzin obojga małżonków wraz ze wzrostem powierzchni gruntów rolnych gospodarstwa wiejskiego. Interesujące jest też, że ze strony męża pracowało więcej członków rodziny.

Z przeprowadzonych badań w 3310 polskich gospodarstwach rolnych wynika, że rolnicy mają różne źródła utrzymania (w dochodzie uwzględniono dopłaty bezpośrednie), takie, jak[14]:

Z rolnictwa 34,1%, w tym: dochód z rolnictwa na poziomie większym niż 50,0% i więcej w strukturze dochodu ogólnego stanowi 32,0%,

Ze źródeł zarobkowania pozarolniczego 45,9%, w tym:
- własny biznes 4,5%,
- praca najemna 41,4%,

Ze źródeł niezarobkowych 20,0%, w tym:
- renty, emerytury 19,4%,
- inne 0,6%.

Można wyodrębnić następujące makroregiony w Polsce, odpowiadające odpowiednim województwom, w których w 2011 roku określony procent gospodarstw pozwalał użytkownikom utrzymywać się głównie z rolnictwa[15]:
- środkowo-zachodni (kujawsko-pomorskie, wielkopolskie) 57,2%,
- środkowo-wschodni (łódzkie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie) 38,4%,
- południowo-wschodni (świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie) 17,4%,
- południowo-zachodni (opolskie, lubuskie, dolnośląskie) 34,9%,
- północny (zachodnio-pomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie) 47,2%.

W procesie zrównoważonego rozwoju gospodarczego polskich obszarów wiejskich następują zmiany strukturalne, zarówno w strukturze gospodarczej, jak też w strukturze

[14] A. Sikorska: Dylematy w definiowaniu rodzinnych gospodarstw rolnych (na przykładzie Polski). „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 2014, nr 4, s. 44.
[15] A. Sikorska: op. cit., s. 46.

rynku. Tylko 1/3 wiejskich gospodarstw posiada użytki rolne, a połowa mieszkańców wsi uzyskuje dochody z pracy poza rolnictwem. W niektórych częściach kraju obszary wiejskie są atrakcyjnym miejscem zamieszkania, „sypialnią" niedaleko dużej aglomeracji miejskiej lub prowadzenia działalności gospodarczej niekoniecznie związanej z produkcją rolną. Na wsi stopniowo zanika tradycyjne rolnictwo na rzecz powstawania wyspecjalizowanych podmiotów wytwarzających miastu nowalijki i owoce trudne w transporcie i przechowywaniu. W środowisku wiejskim występują takie problemy, jak:

- podnoszenie stopy życiowej mieszkańców wsi,
- ochrona środowiska przyrodniczego i kulturowego na wsi,
- pogodzenie osiągnięć postępu technicznego, technologicznego i organizacyjnego z tradycją,
- stymulowanie wielofunkcyjnego rozwoju gospodarczego obszarów wiejskich,
- niedorozwój i dostępność do infrastruktury technicznej, społecznej i instytucjonalnej na wsi w celu zapobiegania zjawiskom biedy i wykluczenia społecznego, a także pobudzania kreatywności, przedsiębiorczości i społecznego zaangażowania oraz poprawy jakości życia i pracy na obszarach wiejskich.

Infrastruktura na wsi musi służyć przedsiębiorcom, mieszkańcom i turystom, a także chronić i promować wartości środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego, zapewniając przy tym ład przestrzenny w kształtowaniu krajobrazu wiejskiego. Przekształcając strukturę gospodarczą polskiego rolnictwa dąży się do aktywizacji środowiska lokalnego w kierunku rozwijania innych rodzajów działalności i w rezultacie tworzenia nowych miejsc pracy w zawodach pozarolniczych, ale związanych z rolnictwem lub jego otoczeniem. Zmienia się przy tym struktura zawodowa na wsi. Przedstawiciele gospodarstw rolnych podejmują dodatkową działalność gospodarczą w agroturystyce, ekoturystyce i etnoturystyce w celu pozyskania nowych, dodatkowych dochodów. Rozwój tych form aktywności turystycznej na wsi, w tym przede wszystkim agroturystyki zależy od[16]:

- potencjału ludzkiego, jego kreatywności (pomysłowości) i przedsiębiorczości,
- zasobów kulturowych,
- zasobów przyrodniczych,
- zasobów finansowych,
- infrastruktury w środowisku wiejskim o charakterze społecznym, technicznym i instytucjonalnym.

Infrastruktura techniczna to urządzenia techniczne z zakresu transportu, telekomunikacji, łączności, gospodarki wodnej (wodociągów i kanalizacji), energetyki i ochrony środowiska naturalnego. Z kolei infrastrukturę społeczną stanowią obiekty i urządzenia oświaty i nauki, kultury, ochrony zdrowia, opieki socjalnej, wypoczynku i kultury fizycznej. Natomiast do infrastruktury instytucjonalnej należy zaliczyć spółdzielnie socjalne, związki branżowe, grupy producenckie, tradycyjne wiejskie organizacje wspomagające rozwój kapitału społecznego. Niski poziom rozwoju infrastruktury wiejskiej nie tylko obniża standard życia i gospodarowania, lecz decyduje też o słabej atrakcyjności obszarów wiejskich dla inwestorów.

AGROTURYSTYKA W TEORII EKONOMII (MODEL FISCHERA-CLARKA-FOURASTIEGO)

Kwestię dynamizowania zrównoważonego rozwoju gospodarczego przez zmianę struktury gospodarczej, w tym zmian strukturalnych w rolnictwie i jego otoczeniu wyjaśnia model Fischera-Clarka-Fourastiego (teoria trzech sektorów) stworzony w latach 30-tych

[16] M.A. Król: Infrastruktura wiejska w zgodzie z naturą, kulturą i prawem. [w:] Przyjazna wieś 2010 – infrastruktura wiejska drogą do sukcesu gospodarczego regionów. Wydawnictwo Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Warszawa 2010 s. 1-9 oraz A. Ławniczak: Stawiajmy na agroturystykę „Biuletyn KSOW" 2010, nr 3, s. 23.

XX wieku przez Allana G. B. Fischera, Colina Clarka Granta i Jeana Fourastiego. Zgodnie z teorią Fischera-Clarka-Fourastiego rozwój gospodarczy kraju, regionu następuje według trzech etapów produkcji:

- dominuje produkcja rolna, rybołówstwo, leśnictwo, zbieractwo, wydobycie surowców naturalnych, tzw. sektor pierwotny (charakteryzuje to kraje o niskim dochodzie),
- wzrasta znaczenie przetwórstwa surowców naturalnych tzn. przemysłu, budownictwa (dotyczy to krajów o średnim dochodzie),
- w gospodarce przeważają usługi, w tym edukacyjne (są to kraje o wysokim dochodzie).

Gospodarki krajowe lub regiony przechodzą kolejne etapy rozwoju. Zdobycie przewagi trzeciego sektora w gospodarce oznacza osiągnięcie przez kraj dojrzałości pod względem rozwoju gospodarczego, konkurencyjności produkcji. Teoria Fischera-Clarka-Fourastiego dotyczy zmian zatrudnienia dokonującego się w 3 układach tworzących działy gospodarki narodowej, inaczej trójsektorową strukturę gospodarki[17]:

- sektor I (pierwotny z dominującym rolnictwem),
- sektor II (przemysłowy, przetwórczy),
- sektor III (usługowy).

Zgodnie z tą teorią kraje znajdujące się na wyższym poziomie rozwoju charakteryzują się relatywnie wysokim udziałem sektora usługowego, umiarkowanym udziałem sektora przemysłowego (przetwórczego) i bardzo niskim udziałem rolnictwa tradycyjnego w strukturze zatrudnienia.

Długofalowe zmiany w zatrudnieniu w układzie trzech sektorów gospodarczych według J. Fourastiego przedstawia wykres 1.

WYKRES 1. Model długofalowych zmian strukturalnych w zatrudnieniu w poszczególnych sektorach gospodarki (na przykładzie Wielkiej Brytanii)

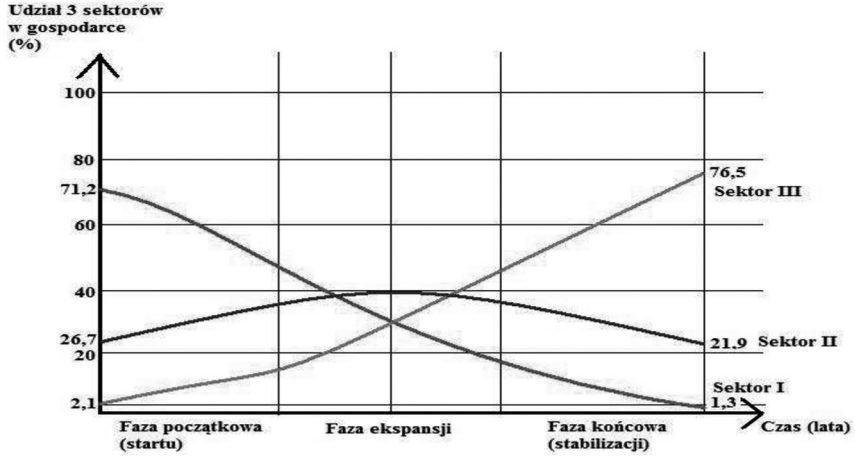

Źródło: opracowanie własne na podstawie K. Rogoziński: Usługi rynkowe. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2000, s. 93.

Z danych na wykresie 1 wynika, że wraz z długofalowymi przeobrażeniami gospodarczymi typu strukturalnego zmienia się struktura zatrudnienia w kierunku dominacji społeczeństwa poprzemysłowego zwanego inaczej społeczeństwem informacyjnym, funkcjonującego głównie w sferze usługowej.

[17] K. Rogoziński: Usługi rynkowe. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2000, s. 93.

Strukturę zatrudnienia przy uwzględnieniu trzech sektorów w wybranych krajach w 1987 roku przedstawia tabela 4.

TABELA 4. Struktura zatrudnienia w 3 sektorach gospodarki w poszczególnych krajach w 1987 roku [w %]

Kraj	Sektor I	Sektor II	Sektor III
Wielka Brytania	2,1	26,7	71,2
Holandia	4,5	23,6	71,9
Francja	6,7	27,2	66,1
Finlandia	10,2	31,0	68,5
Węgry	20,9	38,3	40,8
Polska	27,8	36,1	36,1
Rumunia	28,5	44,5	26,7

Źródło: R. Milewski (red.): Podstawy ekonomii. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.

Z kolei ukształtowaną strukturę zatrudnienia w trzech sektorach w wybranych gospodarkach w 2006 roku przedstawiono w tabeli 5.

TABELA 5. Struktura zatrudnienia w 3 sektorach gospodarki w poszczególnych krajach w 2006 roku [w %]

Kraj	Sektor I	Sektor II	Sektor III
Wielka Brytania	1,3	21,9	76,5
Holandia	3,2	19,3	73,1
Francja	3,9	24,3	71,6
Finlandia	4,8	25,7	69,3
Węgry	8,7	33,7	57,5
Polska	16,0	29,9	54,1
Rumunia	30,9	30,8	38,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Eurostatu.

Z danych zawartych w tabeli 4 i 5 wynika, że rozwój na poziomie gospodarki lub regionu wiąże się ze zmianami strukturalnymi na rynku pracy. W tym celu należy rozwijać dziedziny nowoczesne, produktywne, uwzględniające współczesne osiągnięcia w technice, technologii i organizacji, a przy tym wiążące nowoczesność z tradycją. Te wymagania może spełnić agroturystyka. Potrzebny jest zatem rozwój bazy turystycznej, ukazującej wiejskość w „nowoczesnym opakowaniu", a nie jak można zaobserwować turystykę miejską na wsi lub często nazywaną turystyką małomiasteczkową. W prowadzeniu gospodarstw agroturystycznych należy wrócić do korzeni, do realizacji założeń turystyki sentymentalnej. Do prawidłowego funkcjonowania turystyki na obszarach wiejskich i zalesionych niezbędna jest dobrze rozwinięta oraz skutecznie funkcjonująca infrastruktura techniczna, społeczna i instytucjonalna. Wzrost zapotrzebowania na kwalifikowaną siłę roboczą w agroturystyce musi dokonywać się przy jednoczesnym zmniejszeniu popytu na zatrudnienie w innych dziedzinach na poziomie gospodarki (lub regionu). Musi też następować realokacja kapitału ludzkiego między poszczególnymi sektorami gospodarki.

W Polsce przekształcenia strukturalne w zatrudnieniu w latach 1987 – 2006 dokonały się w kierunku wzmocnienia sektora usługowego. Wiązało się to między innymi

z przekształceniami (transformacją) systemu społecznego (świadomościowego), politycznego i gospodarczego, w tym własnościowego, od gospodarki centralnie planowanej (centralnie kierowanej, sterowanej) w kierunku tworzenia i rozwoju struktur społecznych, politycznych i gospodarczych odpowiadających gospodarce rynkowej typu demokratycznego. Jednocześnie dotyczyło to eliminacji nieefektywnych struktur i działań w gospodarce. Trzeba przy tym zauważyć, że przekształcenia strukturalne na poziomie regionalnym były i są zróżnicowane. Wiązało się to ze:

- zróżnicowanym stopniem dotychczasowego zagospodarowania istniejących mocy (sił) wytwórczych, zwłaszcza w dziedzinie infrastruktury, będącym konsekwencją rozbiorów państwa polskiego i trwałego ukształtowania podziału obszaru Polski na A i B,
- zróżnicowanym poziomem świadomości społecznej, kultury społeczeństwa polskiego, aktywności w dziedzinie kreatywności (pomysłowości) i przedsiębiorczości w poszczególnych częściach Polski,
- zróżnicowanym stopniem zasobności kapitałowej społeczeństwa,
- zróżnicowaniem warunków środowiska geograficznego, w tym krajobrazowego i klimatycznego.

Różnice w warunkach środowiska geograficznego oraz zróżnicowane czynniki rozwoju gospodarczego i społecznego powodują, że poszczególne regiony wykazują różną dynamikę rozwoju, a w rezultacie różny poziom życia ludności w poszczególnym obszarze kraju. PKB na 1 mieszkańca w roku 2007 w wybranych regionach Polski przedstawia tabela 6.

TABELA 6. PKB per capita w 2007 roku w danych województwach Polski (w tys. zł)

Województwo	PKB na 1 mieszkańca
Lubelskie	21,0
Podlaskie	23,0
Łódzkie	28,6
Wielkopolskie	32,0
Mazowieckie	49,0
Śląskie	32,9

Źródło: dane GUS za 2007 rok.

Na podstawie danych Międzynarodowego Funduszu Walutowego, World Economic Outlook Database (07.10.2014) PKB per capita w Polsce w 2013 roku wzrósł do poziomu 23273 USD, podczas gdy w analizowanych w artykule krajach wynosił: w Wielkiej Brytanii 36208 USD, w Holandii 46440 USD, we Francji 39813 USD, w Finlandii 40045 USD, na Węgrzech 23236 USD i w Rumunii 17440 USD. Jest to zapewne efektem zmian strukturalnych w gospodarce i w strukturze rynku, dających większą sprawność gospodarczą.

Udział zatrudnionych w poszczególnych sektorach gospodarki polskiej w wybranych regionach w 2005 roku obrazuje tabela 7.

TABELA 7. Udział zatrudnionych w ujęciu sektorowym w gospodarce wybranych województw w Polsce [w %]

Województwo	Sektor I	Sektor II	Sektor III
Lubelskie	35	20	45
Podlaskie	33	22	45
Łódzkie	15	34	51
Wielkopolskie	15	35	50
Mazowieckie	15	24	61
Śląskie	3	40	57

Źródło: www.stat.gov.pl.

Z danych w tabeli 7 wynika, że najlepiej ukształtowaną strukturę gospodarczą posiada województwo śląskie, chociaż odbiega to od modelowych rozwiązań strukturalnych w gospodarce europejskiej i światowej. Przykładem tego może być gospodarka Wielkiej Brytanii i Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Uzupełnieniem teorii Fischera-Clarka-Fourastiego, przedstawiającej zależności i prawidłowości w strukturze na poziomie gospodarki, w tym miejscu rolnictwa i działalności pozarolniczej we współczesnym, dynamicznie rozwijającym się organizmie gospodarczym są teoria szkoły harwardzkiej, stworzona w końcu lat 50-tych XX wieku (J. Bain, W. Baumol) i teoria szkoły chicagowskiej, stworzona w latach 70-tych XX wieku (R. Posner, G.J. Stigler, G.S. Becker, M. Friedman), dotyczące prawidłowo ukształtowanej struktury rynku i jej znaczenia w zrównoważonym rozwoju gospodarczym, a przy tym efektywnej alokacji zasobów[18]. Przedstawiciele pierwszej szkoły naukowej twierdzili, że najkorzystniejszą sytuacją dla gospodarki rynkowej jest ukształtowanie struktury rynku zbliżonego do modelu konkurencji doskonałej, a w tym dużej ilości autonomicznie funkcjonujących i rywalizujących ze sobą podmiotów, przez co żaden z nich nie może wpłynąć na ceny. W tej sytuacji, aby utrzymać się na powierzchni życia gospodarczego i podnosić efektywność muszą obniżać koszty. J. Bain stworzył paradygmat, tj. zbiór pojęć i teorii tworzących podstawy zagadnień *„struktura – zachowanie się – efektywność (wynik)"*[19]. Ujmuje on na poziomie branży (grupy podmiotów gospodarczych konkurujących ze sobą) funkcjonalną zależność między cechami struktury rynku branżowego, zachowaniami podmiotów działających na tym rynku oraz efektywnością jego uczestników. Struktura rynku zbliżonego do wolnej konkurencji determinuje zachowanie rywalizujących ze sobą jednostek, a zachowanie wpływa na wyniki rynkowe.

Z kolei szkoła chicagowska, przedstawiająca również teorię dotyczącą modeli strukturalnych (model efektywnej struktury gospodarki rynkowej), zaproponowała inne podejście do wyjaśnienia racjonalnej zależności między strukturą rynku, a wynikami konkurujących ze sobą podmiotów gospodarczych. Również uznają pozytywny wpływ koncentracji produkcji i kapitału na wyniki gospodarowania. Ich wywody naukowe są oparte na teorii kosztów krańcowych (kosztów marginalnych, a więc kosztów jaki ponosi wytwórca dóbr materialnych lub niematerialnych (usług) w związku ze zwiększeniem ilości produkcji danego dobra o jednostkę. Podmiot ponosi dodatkowe koszty, gdy zwiększy produkcję o kolejną jednostkę. Stąd też koszt krańcowy, to koszt wyprodukowania dodatkowej jednostki dobra. Podmioty bardziej efektywne (o niższych kosztach krańcowych) mają większą siłę oraz zdolność do konkurowania i przez to osiągają większe zyski oraz pozycję konkurencyjną. Ponadto w teorii szkoły chicagowskiej zakłada się, że podmioty bardziej efektywne niż konkurenci, aby utrzymać wysoką pozycję konkurencyjną muszą realizować jedną z przeciwstawnych sobie strategii działania. W pierwszej sytuacji maksymalizuje się zyski dla współudziałowców dzięki utrzymaniu na dotychczasowym poziomie cen i rozmiarów przedsięwzięcia gospodarczego. Druga strategia działania polega na maksymalizacji zysków przez obniżkę cen, co umożliwia zwiększenie udziału danego podmiotu na rynku. W obu przypadkach zwiększająca się efektywność jednostki gospodarczej prowadzi do wzrostu koncentracji mocy wytwórczych na rynku.

[18] J. Kraciuk: Koncentracja produkcji w polskim przemyśle spożywczym. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie „Problemy Rolnictwa Światowego" 2008, t. 5 (XX), s. 34-35.

[19] M. Gorynia: Teoria i polityka regulacji megasystemów gospodarczych a transformacja postsocjalistycznej gospodarki polskiej. „Zeszyty Naukowe – Seria II Akademii Ekonomicznej w Poznaniu" 1995, nr 141, s. 86-89.

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Współczesna gospodarka rynkowa musi osiągać wysoką efektywność działania, w tym sprawną alokację zasobów i podział wyników gospodarowania, aby móc realizować cele społeczne i gospodarcze. Ten stan zapewnia sprawna i skuteczna struktura gospodarcza i struktura rynku. Kwestie te wyjaśnia teoria Fischera-Clarka-Fourastiego, teoria szkoły harwardzkiej i szkoły chicagowskiej. Teoria Fischera- Clarka-Fourastiego wykazuje, że kraje lub regiony znajdujące się na wysokim poziomie rozwoju sił wytwórczych charakteryzują się wysokim udziałem sektora usługowego, w tym usług agroturystycznych, umiarkowanym-sektora przemysłowego (przetwórstwa) o wysoko zaawansowanych technologiach i niewielkim udziałem sektora rolniczego, który z natury jest sektorem stagnacyjnym, względnie zacofanym. W świetle wywodów naukowych istnieje potrzeba restrukturyzacji polskiego rolnictwa w kierunku tworzenia działalności pozarolniczej, w tym agroturystyki, a ponadto przetwórstwa surowców wytworzonych w sektorze rolnym.

Należy zauważyć, że dokonują się obecnie istotne zmiany w gospodarce wysoko rozwiniętej, które są odzwierciedleniem teorii Fischera-Clarka-Fourastiego. Te zmiany dotyczą również działalności agroturystycznej, gdyż ona jest elementem gospodarki. W tym względzie właściciele gospodarstw rolnych powinni świadczyć wysokiej jakości usługi turystyczne i adekwatne do specyfiki turystyki wiejskiej. „Nowa agroturystyka" nie może dalej funkcjonować w sektorze pierwotnym, natomiast powinna zaistnieć w sektorze usług i przetwórstwa. Do tego potrzebne są specjalistyczne kadry turystyczne i rozwinięta baza materialno-finansowa w środowisku wiejskim. Nie może to w dalszym ciągu prowadzić rolnik uzyskujący niskie dochody z rolnictwa, a tradycyjna agroturystyka powinna stać się uzupełnieniem jego budżetu rodzinnego.

Bibliografia

1. Bański J.: Perspektywy rozwoju polskiej wsi – wybrane zagadnienia. „Wieś i Rolnictwo" 2014, nr 4 (165).
2. Drzewiecki M.: Agroturystyka: założenia, uwarunkowania, działania, Instytut Wydawniczy „Świadectwo", Bydgoszcz 1995.
3. Dzun W.: Produkcyjne wykorzystanie zasobów ziemi rolnej w gospodarstwach rolnych z uwzględnieniem ich form prawno-organizacyjnych. „Wieś i Rolnictwo" 2014 nr 4 (165).
4. Eurostat (2007).
5. Gannon A.: What is agro-tourism-developing the product. [w:] Rural development through agro-tourism. FAO Regional Office For Europe, 1990.
6. Gołaś Z.: Dochodowość pracy w rolnictwie krajów Unii Europejskiej, „Wieś i Rolnictwo" 2014, nr 3 (164).
7. Gorynia M.: Teoria i polityka regulacji megasystemów gospodarczych a transformacja postsocjalistycznej gospodarki polskiej. „Zeszyty Naukowe – Seria II Akademii Ekonomicznej w Poznaniu" 1995, nr 141.
8. GUS za 2007 rok.
9. Kosmaczewska J.: Wpływ agroturystyki na rozwój ekonomiczno-społeczny gminy, Wydawnictwo Naukowe Bogucki, Poznań 2007.
10. Kraciuk J.: Koncentracja produkcji w polskim przemyśle spożywczym. Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego w Warszawie „Problemy Rolnictwa Światowego" 2008, t. 5 (XX).
11. Król M.A.: Infrastruktura wiejska w zgodzie z naturą, kulturą i prawem. [w:] Przyjazna wieś 2010 – infrastruktura wiejska drogą do sukcesu gospodarczego regionów. Wydawnictwo Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich, Warszawa 2010.
12. Ławniczak A.: Stawiajmy na agroturystykę „Biuletyn KSOW" 2010, nr 3.
13. Majewski J.: Agroturystyka to też biznes, Fundacja Wspomagania Wsi, Warszawa 2004.
14. Milewski R. (red.): Podstawy ekonomii. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2002.
15. Młynarczyk K.: Agroturystyka. Wydawnictwo Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, Olsztyn 2002.
16. Kozak M.W.: Rola agroturystyki w rozwoju obszarów wiejskich. Stan i rekomendacje, Ekspertyza dla Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2006.
17. Rogoziński K.: Usługi rynkowe. Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2000.
18. Sikorska A.: Dylematy w definiowaniu rodzinnych gospodarstw rolnych (na przykładzie Polski). „Zagadnienia Ekonomiki Rolnej" 2014, nr 4.
19. Sznajder M., Przezbórska L.: Agroturystyka. PWN, Warszawa 2006.

20. Tomaszewicz Ł., Świeczewska I.: Czynniki wzrostu efektywności sektorów polskiej gospodarki. „Optimum. Studia Ekonomiczne" 2011, nr 2 (50).
21. Wiatrak A.P.: Fundusze strukturalne w Unii Europejskiej a rozwój obszarów wiejskich. „Optimum. Studia Ekonomiczne" 2000, nr 2 (6).
22. Wiatrak A.P.: Wpływ agroturystyki na zagospodarowanie terenów wiejskich. „Zagadnienia Doradztwa Rolniczego" 1996, nr 1.
23. Wojciechowska J.: Geneza oraz ewolucja turystyki na obszarach wiejskich w Polsce. „Folia Touristica" 2006 nr 17.
24. www.stat.gov.pl.

Dawid Bródka

Studenckie Koło Naukowe „Public Relations" SGGW w Warszawie

DZIAŁALNOŚĆ AGROTURYSTYCZNA ELEMENTEM ROZWOJU REGIONALNEGO SUWALSZCZYZNY

AGRITOURISM AS AN ELEMENT OF REGIONAL DEVELOPMENT OF SUWALSZCZYZNA

STRESZCZENIE

W opracowaniu przedstawiono wyniki badań zrealizowanych wśród mieszkańców wybranych gmin regionu Suwalszczyzny. Zbadano postawy mieszkańców dotyczące m. in. oceny atrakcyjności turystycznej gminy, stosunku do turystów oraz sąsiadów już prowadzących działalność agroturystyczną. Z przeprowadzonych badań wynika, że działalność turystyczna ma duże znaczenie w rozwoju terenów gmin wiejskich na Suwalszczyźnie.

Słowa kluczowe: agroturystyka, Suwalszczyzna, opinia publiczna, rozwój regionalny.

ABSTRACT

This study presents results of public opinion polling carried out in arbitrally chosen subdivisions of Suwalszczyzna region. Research concerned attitude of locals towards development of rural tourism in their region. The article points out to a big role which tourism plays in regional development of rural areas of Suwalszczyzna region.

Keywords: agritourism, Suwalszczyzna, public opinion, regional development

WSTĘP

Rozwój regionalny nieodłącznie związany jest ze społecznością zamieszkującą dany region. Wszelkie strategie przygotowywane przez jednostki samorządu terytorialnego muszą brać pod uwagę szereg czynników, w tym oczywiście czynnik społeczny. Czynnik ten stanowi jeden z filarów dominującej w dzisiejszych strategiach rozwoju koncepcji rozwoju zrównoważonego[1]. W sposób harmonijny łączy ona działalność człowieka w trzech sferach- ekonomicznej, przyrodniczej oraz społecznej właśnie. Jednym z przejawów rozwoju regionalnego jest rozwój przedsiębiorczości wśród mieszkańców, w tym rozwój działalności turystycznej. W gminach typowo wiejskich, a takie są przedmiotem niniejszego opracowania, będzie to działalność agroturystyczna.

Gospodarstwa agroturystyczne, jak wszystkie organizacje, działają w warunkach pewnego otoczenia, w tym otoczenia ogólnego[2]. Niewątpliwie uwarunkowania społeczno-kulturowe, przejawiające się w opiniach społeczności lokalnej, są jednym z elementów tego otoczenia. Ponieważ agroturystyka zajmuje często znaczącą pozycję w procesach aktywizacji społeczności lokalnej obszarów wiejskich[3] (a także – w rozwoju lokalnym i regionalnym), konieczne jest poznanie wyżej wspomnianych uwarunkowań, celem opracowywania

[1] A. P. Wiatrak: Rozwój zrównoważony w strategii rozwoju gminy. [w:] Strategie rozwoju lokalnego. T.1 Aspekty instytucjonalne. Red. naukowa M. Adamowicz. Wydaw. SGGW, Warszawa 2003, s. 25.

[2] R. W. Griffin: Podstawy zarządzania organizacjami. Wydaw. naukowe PWN, Warszawa 1998, s. 107.

[3] B. Kutkowska: Rola kapitału społecznego w rozwoju obszarów wiejskich. [w:] Budowanie konkurencyjności obszarów wiejskich. Red. naukowa K. Krzyżanowska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2013, s. 19.

skutecznych strategii i dokonywania bardziej kompleksowych analiz rozwoju.

Strategie rozwoju regionalnego powinny uwzględniać potencjał danego regionu. Jeśli chodzi zaś o Suwalszczyznę, to mamy do czynienia z ogromnym potencjałem związanym z warunkami przyrodniczymi, które stanowią jeden z głównych walorów w turystyce w ogóle[4]. Naturalną rzeczą jest zatem rozwijanie przez społeczności lokalne działalności pozarolniczych, związanych z turystyką. Jednak nawet dysponując odpowiednim potencjałem w postaci warunków przyrodniczych, nie sposób wykorzystywać ich należycie, w przypadku braku zaangażowania (lub też wrogości) społeczności lokalnych względem podejmowanych na terenie regionu inicjatyw. Innymi słowy, strategie rozwoju wdrażane na szczeblu samorządowym powinny opierać się na współpracy wszystkich grup społecznych i organizacji działających w danym regionie, w szczególności zaś:

- przedsiębiorców – którzy swoją działalnością przyczyniają się do rozwoju gospodarczego i aktywizacji zawodowej społeczności w regionie (poprzez tworzenie miejsc pracy),
- samorządu – rozumianego jako władza lokalna, dysponent środków finansowych, organ stanowiący miejscowe prawo i określający kierunki rozwoju,
- mieszkańców (działających w sposób zorganizowany lub nie) – którzy często sami są inicjatorami lub realizatorami przedsięwzięć związanych z rozwojem regionu[5].

Jednym z głównych czynników warunkujących rozwój regionu jest oczywiście rozwój gospodarczy. W przypadku obszarów wiejskich będzie się szczególnie przejawiał w podejmowaniu przez ich mieszkańców działalności pozarolniczej, w tym wspomnianej wcześniej działalności agroturystycznej. Kluczowe staje się zatem uwzględnianie przez obecnych i potencjalnych przedsiębiorców interesu nie tylko turystów (celem osiągnięcia jak największych zysków), ale również interesów społeczności lokalnej. Takie działanie, wraz z poszanowaniem integralności środowiska przyrodniczego, jest przejawem wdrażania idei społecznej odpowiedzialności biznesu[6], która stanowi pożądany kierunek rozwoju przedsiębiorstw, nie tylko w skali krajowej, ale i regionalnej. Zadaniem kwaterodawców staje się więc zadbanie o pozytywny stosunek otoczenia społeczno-kulturowego do prowadzonej przez nich działalności turystycznej.

CEL I METODYKA BADAŃ

W artykule wykorzystano wyniki badań empirycznych, przeprowadzonych wspólnie przez Koło Naukowe Public Relations (SGGW w Warszawie), Studenckie Koło Ekonomistów Turystyki (Uniwersytet w Białymstoku) oraz (Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. Jadwigi Dziubińskiej w Golądkowie), w dniach 20- 22.06.2014 r. Objęto nimi 150 mieszkańców. Badania zostały przeprowadzone na terenie woj. podlaskiego, w regionie Suwalszczyzny (gmina Augustów, Suwałki, Płaska, Suchowola, Sztabin, Jeleniewo, Bargłów Kościelny). W badaniach wykorzystano technikę ankiety według standaryzowanego kwestionariusza.

Wśród badanych znalazło się 58,7% kobiet i 41,3% mężczyzn. Badane osoby były między 16. a 66. rokiem życia, z czego największą grupę stanowiły osoby przed 24 rokiem życia (28,7% badanych) oraz kolejno osoby wieku 45-60 lat (21,3%), 25-34 lata (20%), 35-44 lata (18%) i osoby powyżej 60 roku życia (12%). Badania ankietowe pozwoliły na uzyskanie informacji dotyczących wykształcenia mieszkańców - 48% badanych posiadało wykształcenie średnie, 23,3% wyższe, 17,3% zasadnicze zawodowe oraz 10,6% podstawowe.

[4] R. Łazarek: Ekonomika turystyki – wybrane zagadnienia. Wyd. 3 zmienione, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004, s. 41.

[5] E. Dresler: Społeczeństwo obywatelskie: nowa idea obecna w strategiach rozwoju lokalnego obszarów wiejskich. [w:] Strategie rozwoju lokalnego. T.1 Aspekty instytucjonalne. Red. naukowa M. Adamowicz. Wydaw. SGGW, Warszawa 2003, s. 183.

[6] E. Stawicka: Aktywność mieszkańców obszarów wiejskich w kierunku społecznej odpowiedzialności. [w:] Społeczne uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich. Red. naukowa K. Krzyżanowska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2009, s. 128.

Celem artykułu jest interpretacja i podsumowanie wyników wyżej opisanych badań w kontekście rozwoju regionalnego oraz wpływu, jaki ma na niego działalność turystyczna prowadzona przez przedsiębiorców na Suwalszczyźnie, na terenach gmin wiejskich.

WYNIKI BADAŃ

Na samym początku warto zauważyć, że aż 84,7% badanych postrzegało swoją gminę jako atrakcyjną turystycznie (w tym 52% w sposób zdecydowany), a tylko 7,3% uważało ją za mało atrakcyjną, co wskazuje na znaczącą rolę, jaką może odgrywać turystyka w rozwoju tego regionu. Mieszkańcy zdawali się to dostrzegać[7]- w przeważającej części przypadków (72% odpowiedzi) mieli do turystów stosunek pozytywny, 1/5 badanych była wobec nich obojętna, a zaledwie 8% osób z całej próby wskazało na stosunek negatywny. Najbardziej entuzjastycznie co do atrakcyjności swojej gminy nastawione były osoby przed 24 rokiem życia, posiadające wykształcenie średnie (25,3% osób postrzegających gminę jako atrakcyjną).

Mieszkańcy zapytani o to, jak często mają kontakt z turystami korzystającymi z kwater agroturystycznych odpowiadali w sposób zróżnicowany. 21,3% badanych deklarowało częsty kontakt, jednak zaraz za nimi, z wynikiem 20,7%, znalazła się grupa rzadko obcująca z turystami. Brak jest związku między „częstotliwością" kontaktu, a stosunkiem wobec odwiedzających, natomiast najwięcej pozytywnych opinii o turystach zanotowano w grupie wiekowej 35-44 lata (przedsiębiorcy odnoszący bezpośrednie korzyści z ruchu turystycznego?) oraz 45-60 lat.

Badani spytani o to, co determinuje ich pozytywny stosunek względem turystów, wskazywali przede wszystkim na fakt, że są to mili ludzie (43,3% badanych) oraz że zostawiają u nich swoje pieniądze (26,67% badanych). Niewątpliwie zasługuje to na naszą uwagę- ponad 1/4 mieszkańców dostrzegała ten ważny dla rozwoju regionalnego czynnik ekonomiczny. Co ciekawe, na tę odpowiedź wskazywali głównie mieszkańcy nie odnoszący bezpośrednich korzyści materialnych związanych z ruchem turystycznym (60% odpowiedzi dotyczących „zostawiania pieniędzy"). Wśród nielicznych negatywnie nastawionych względem turystów przeważa argument o zakłócaniu przez nich spokoju (33% negatywnych opinii) oraz fakt, że są to niekiedy niemili ludzie (25% negatywnych opinii). 41,6% negatywnych opinii zostało zadeklarowanych przez osoby w wieku 25-34 lata.

Kolejnym pytaniem, jakie zadane zostało respondentom dotyczyło tego, czy warto rozwijać turystykę na terenie gminy, w której mieszkają. Należy stwierdzić, że 72,7% mieszkańców odpowiedziało na to pytanie twierdząco (w tym 58,7% zadeklarowało tę opinię w sposób zdecydowany). Mieszkańcy pokładają duże nadzieje w turystyce i pozytywnych skutkach, jakie może nieść ze sobą jej rozwój dla regionu. Dostrzegają oni pozytywne skutki ekonomiczne i społeczne (głównie), związane ze wzrostem aktywności turystycznej. Kolejną duża grupę stanowiły osoby neutralne wobec rozwoju turystyki (23,3% badanych), a zaledwie 4 osoby zadeklarowały niechęć co do jej rozwoju na terenie gminy. Są to głównie osoby nieodnoszące bezpośrednich korzyści materialnych związanych z ruchem turystycznym (85,7% opinii neutralnych i negatywnych).

Należy wrócić jednak do opinii mieszkańców dotyczących skutków związanych z rozwojem turystyki. Na pytanie o ewentualne korzyści z tym związane badani mogli udzielić więcej niż jednej odpowiedzi. I tak, jak zostało to wcześniej wspomniane, mieszkańcy dostrzegali w rozwoju turystyki przede wszystkim pozytywne skutki ekonomiczno-społeczne, w postaci tworzenia się nowych miejsc pracy (64,5% badanych), ogólnego wzrostu dochodów ludności i podniesienia poziomu życia (56,7% badanych), czy też rozwoju innych branż

[7] 75,5% spośród deklarujących przekonanie o dużej atrakcyjności turystycznej regionu, miło do turystów stosunek pozytywny.

bezpośrednio związanych z turystyką (27,3% badanych)[8]. Doceniali również rolę turystów we wzbogacaniu kultury ich regionu (50% badanych). Co ciekawe, aż 27,3% respondentów uważa, że turystyka w ich gminie poprawia wygląd wsi i otoczenia, co wskazuje na kolejny aspekt rozwoju zrównoważonego- korzyści dla środowiska. Tak czy inaczej, ewidentnie widać jak turystyka wiejska na Suwalszczyźnie przyczynia się do lepszego wykorzystania potencjału przyrodniczego i kulturowego regionu (przynajmniej zdaniem mieszkańców), korzystnie wpływając na jego rozwój.

Z drugiej strony, rozwój turystyki rodzi również pewne obawy. Co prawda aż 64% mieszkańców nie widziało w działalności turystycznej żadnego zagrożenia, jednak warto przeanalizować postawę 21,3% badanych, którzy uważali że rozwój turystyki może nieść ze sobą także negatywne skutki[9] (tym bardziej, że często obawy te okazują się niebezpodstawne). Również w tym wypadku badani mogli wskazać więcej niż jedną odpowiedź. Mieszkańcy zaniepokojeni byli głównie hałasem (75% „sceptyków") oraz zwiększonym zanieczyszczeniem środowiska (53,2% „sceptyków"), związanym z ruchem turystycznym w ich regionie. Niektórzy obawiają się również wzrostu cen (37,5% „sceptyków") oraz przejmowania przez społeczność lokalną złych wzorców zachowań, od turystów (15,6% „sceptyków"). Co ciekawe, ogólnie negatywne skutki dostrzegały przede wszystkim osoby w wieku 25-34 lata (36,4% „sceptyków") oraz osoby przed 24 rokiem życia (31,8% „sceptyków"). Ponadto, 95,5% „sceptyków" nie odnosiło bezpośrednich korzyści materialnych związanych z ruchem turystycznym, co może być głównym powodem ich negatywnych opinii. Widać jednak, że argument o korzyściach dla rozwoju zrównoważonego, związanego z intensyfikacją działalności turystycznej, może się okazać ostrzem obosiecznym.

Kolejne pytanie zadane mieszkańcom Suwalszczyzny dotyczyło ich stosunku wobec przedsiębiorców prowadzących działalność agroturystyczną w regionie. Badani przede wszystkim aprobowali działalność przedsiębiorców (38% mieszkańców). 75,8% z nich uważało jednocześnie, że rozwój turystyki nie powoduje negatywnych skutków. Ponadto 74,9% mieszkańców aprobujących działalność kwaterodawców uważało, że warto rozwijać ten typ działalności w ich regionie. Oprócz tego były to osoby mające pozytywny stosunek wobec turystów oraz postrzegające swoją gminę jako atrakcyjną turystycznie (86,2% aprobujących). Poza osobami aprobującymi działalność kwaterodawców, były także osoby przyglądające się im z zaciekawieniem i wobec nich obojętne (28,7% badanych – obydwie odpowiedzi ex aequo). Osoby zainteresowane działaniami przedsiębiorców w 65,1% przypadków nie dostrzegały negatywnych skutków rozwoju turystki w swoim regionie oraz uważały, że warto ją rozwijać. 74,4% spośród nich miało pozytywny stosunek do ruchu turystycznego, a 83,7% postrzegało swoją gminę, jako atrakcyjną turystycznie. Jeśli chodzi o osoby obojętne wobec kwaterodawców były to głównie osoby nie odnoszące bezpośrednich korzyści materialnych związanych z ruchem turystycznym (88,4% przypadków). W grupie tej było również więcej osób sceptycznych wobec skutków rozwoju turystyki, aniżeli w całej populacji (25,3% w stosunku do 21,3% średnio). Co prawda nadal 81,4% badanych z tej grupy postrzegało swoją gminę, jako atrakcyjną turystycznie, jednak już tylko 55,8% z nich miało jednoznacznie pozytywny stosunek co do ruchu turystycznego. Cieszy fakt, że zaledwie 1 osoba wskazała na negatywny stosunek względem przedsiębiorców prowadzących działalność agroturystyczną, a tylko 5 badanych na zazdrość wobec nich.

W badaniach podjęto również zagadnienie dotyczące odnoszenia korzyści materialnych z tytułu ruchu turystycznego w gminie. Zdecydowana większość mieszkańców (76,7%) nie

[8] Podobne spostrzeżenia można znaleźć w artykułach: M. Roman: Postawy społeczności lokalnej wobec rozwoju agroturystyki w gminach wiejskich województwa podlaskiego. [w:] Społeczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju turystyki na obszarach wiejskich. Red. naukowa I. Sikorska-Wolak. Wydaw. SGGW, Warszawa 2011, s. 19-37 oraz I. Sikorskiej-Wolak: Postawy mieszkańców wsi wobec rozwoju turystyki na obszarach gmin wiejskich (na przykładzie wybranych gmin regionów przygranicznych). [w:] Turystyczne funkcje obszarów wiejskich. Red. naukowa Izabella Sikorska-Wolak. Wydaw. SGGW, Warszawa 2009, s. 64.

[9] Pozostali badani wskazali na odpowiedź „trudno powiedzieć".

odnosiła tego typu korzyści. Znakomicie widać za to związek między odnoszeniem takich korzyści, a stosunkiem co do samych turystów. „Tylko" 70% osób, spośród badanych nie odnoszących korzyści materialnych z ruchu turystycznego miało stosunek pozytywny względem turystów, w porównaniu do 90,9% pośród osób odnoszących takie korzyści.

PODSUMOWANIE

Z przeprowadzonych badań wynika, że mieszkańcy Suwalszczyzny mieli pozytywny stosunek, do rozwoju turystyki wiejskiej w ich regionie. Co więcej, często dostrzegali jej ważną rolę w rozwoju tego regionu. Niewątpliwie mieli oni świadomość bogactwa kulturalnego i przyrodniczego swego miejsca zamieszkania oraz roli turystyki w pełnym wykorzystaniu jego potencjału. Badani przejawiali znacząco pozytywny stosunek co do samego ruchu turystycznego oraz sąsiadów, którzy już podjęli działalność agroturystyczną. Dostrzegali także podnoszenie poziomu i jakości życia, jakie niesie ze sobą rozwój turystyki, również dla osób niezajmujących się bezpośrednio zakwaterowaniem.

Mieszkańcy dostrzegali również i negatywne strony rozwoju turystyki. „Zamieszanie" powodowane ruchem turystycznym kłóci się niekiedy z ich spokojnym trybem życia. Hałas oraz zwiększone zanieczyszczenie są źródłem uzasadnionego dyskomfortu. Nie była to jednak dominująca grupa, a zdecydowanie więcej mieszkańców docenia rolę ruchu turystycznego w podnoszeniu rangi gminy i wzbogacaniu jej „krajobrazu" kulturowego.

Nadal otwarta pozostaje kwestia doboru odpowiednich strategii rozwoju regionalnego, uwzględniających rolę turystyki wiejskiej. Niewątpliwe korzyści, jakie niesie ze sobą jej rozwój oraz znacząco pozytywny stosunek społeczności lokalnej to coś, co nie powinno umknąć uwadze jednostkom samorządu terytorialnego.

Bibliografia

1. Dresler E.: Społeczeństwo obywatelskie: nowa idea obecna w strategiach rozwoju lokalnego obszarów wiejskich. [w:] Strategie rozwoju lokalnego. T.1 Aspekty instytucjonalne. Red. naukowa M. Adamowicz. Wydaw. SGGW, Warszawa 2003.
2. Griffin R. W.: Podstawy zarządzania organizacjami. Wydaw. Naukowe PWN, Warszawa 1998.
3. Kutkowska B.: Rola kapitału społecznego w rozwoju obszarów wiejskich. [w:] Budowanie konkurencyjności obszarów wiejskich. Red. naukowa K. Krzyżanowska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2013.
4. Łazarek R.: Ekonomika turystyki – wybrane zagadnienia. Wyd. 3 zmienione, Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Warszawa 2004.
5. Roman M.: Postawy społeczności lokalnej wobec rozwoju agroturystyki w gminach wiejskich województwa podlaskiego. [w:] Społeczno-kulturowe uwarunkowania rozwoju turystyki na obszarach wiejskich. Red. naukowa I. Sikorska-Wolak. Wydaw. SGGW, Warszawa 2011.
6. Sikorska-Wolak I.: Postawy mieszkańców wsi wobec rozwoju turystyki na obszarach gmin wiejskich (na przykładzie wybranych gmin regionów przygranicznych). [w:] Turystyczne funkcje obszarów wiejskich. Red. naukowa Izabella Sikorska-Wolak. Wydaw. SGGW, Warszawa 2009.
7. Stawicka E.: Aktywność mieszkańców obszarów wiejskich w kierunku społecznej odpowiedzialności. [w:] Społeczne uwarunkowania rozwoju obszarów wiejskich. Red. naukowa K. Krzyżanowska. Wydaw. SGGW, Warszawa 2009.
8. Wiatrak A. P.: Rozwój zrównoważony w strategii rozwoju gminy. [w:] Strategie rozwoju lokalnego. T.1 Aspekty instytucjonalne. Red. naukowa M. Adamowicz. Wydaw. SGGW, Warszawa 2003.

Doc. dr Sofiia Sokolova
Narodowy Uniwersytet Pedagogiczny im. M.P. Dragomanowa w Kijowie

TURYSTYKA EDUKACYJNA JAKO FORMA KONTAKTU Z JĘZYKIEM I KULTURĄ

EDUCATIONAL TOURISM AS A FORM OF FAMILIARIZATION WITH FOREIGN LANGUAGE AND CULTURE

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono funkcje turystyki edukacyjnej jako jednej z efektywnych metod studiowania języka obcego i intensyfikacji procesu kształcenia. Badania oparto na wynikach ankiet przeprowadzonych wśród studentów, uczących się języka ukraińskiego jako obcego na Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Większość studentów była na Ukrainie w ramach wyjazdów naukowych i edukacyjnych, programów stypendialnych i wymian międzynarodowych. Okazało się, że studenci poszerzyli swoją wiedzę z zakresu kultury i stylu życia na Ukrainie. Wzbogacili swoje słownictwo z leksyki stosowanej w standardowych sytuacjach prowadzenia rozmowy, leksyki z komponentami narodowymi i kulturowymi oraz ze specjalnego słownictwa. Najważniejsze było to, że studenci zwiększyli swoją motywację do nauki języka ukraińskiego. Ponadto następowało kształtowanie kontaktu emocjonalnego z krajem recepcyjnym, co potwierdza skuteczność turystyki edukacyjnej w nauce języka obcego.
Słowa kluczowe: turystyka edukacyjna, metodyka nauczania języka obcego, intensyfikacja procesu edukacyjnego, informacja krajoznawcza, kompetencja komunikatywna.

ABSTRACT

In the article features of educational excursion as one of effective methods of studying of Ukrainian as foreign language and intensifications of educational process are opened. The results of questioning of students, which are studing Ukrainian in the University named by Maria Curie-Skłodowska (Lublin) are presented. The majority of students was in Ukraine within scientific and educational trips, scholarship programs and international exchanges. It is found out, that students qualitatively expanded their acquaintance with culture and life in Ukraine. They enriched their lexis with the lexis used in standard speech situations, lexis with national and cultural components and special lexis. The most important is that students fix the increasing in their own motivation for studying Ukrainian. The reason of it we see in forging of the emotional contact with country which language they study, that confirms the efficiency of excursions in learning of foreign language.
Keywords: educational tourism, method of teaching of foreign language, intensification of teaching, regional information, communicative competence.

WSTĘP

W związku z upowszechnieniem światowych procesów integracyjnych, a także rozwojem środków transportu, zwiększa się rola turystyki zarówno w celach wypoczynkowych, jak również edukacyjnych. Stwarza to konieczność doskonalenia istniejących podstaw teoretycznych i metodycznych działalności edukacyjnej a także opracowania nowych. Przede wszystkim trzeba wyjaśnić specyfikę tego rodzaju metod dydaktycznych i korzyści

z nich płynące, a ponadto wyznaczyć miejsce turystyki edukacyjnej w ogólnym systemie form organizacji procesu nauczania języka obcego na różnych etapach. W procesie tym niezwykle ważne okazują się wyjazdy krajoznawcze, których celem jest dostarczanie wrażeń estetycznych, oraz zyskanie dodatkowych bodźców do nauki języka. Wymogi jakie stawia współczesność mobilizują wykładowców do poszukiwania nowych sposobów doboru i prezentacji informacji krajoznawczej, sprzyjających powiększeniu kompetencji komunikatywnej w zakresie języka obcego jak również przyswojeniu wiedzy przedmiotowej.

Współczesna metodyka nauczania języków obcych korzysta z wielu rodzajów nauczania audytoryjnego i pozaaudytoryjnego, które sprzyjają intensyfikacji procesu edukacyjnego i podwyższeniu jego efektywności. Jedną z metod pozaaudytoryjnego nauczania języka obcego są wyjazdy edukacyjne. Z punktu widzenia psychologii i metodyki najważniejsze podczas nich jest maksymalne wykorzystanie wszystkich możliwych środków wpływających na świadomość studenta – nie tylko jednoczesne postrzeganie wzrokowe i słuchowe, ale i na świadome i mimowolne opanowanie języka. A także maksymalne oparcie o myślenie, emocje i inne procesy, współdziałające z procesem percepcji.

Celem badawczym była analiza efektywności turystyki edukacyjnej oraz zarysowywanie wskazówek przydatnych w organizacji tego rodzaju działalności dla zintensyfikowania nauki języka ukraińskiego jako obcego.

METODA BADAWCZA

W ramach analizy systemu nauczania języka ukraińskiego jako obcego w środowisku polskojęzycznym, w maju 2013 roku badaniom ankietowym poddano studentów Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej na wszystkich kursach i formach nauczania, tj. studentów filologii ukraińskiej, jak również studentów innych kierunków, którzy uczą się języka ukraińskiego jako jednego z języków obcych. Badaniami objęto 64 studentów, w tym 52 kobiety i 12 mężczyzn. Studenci mieli od 18 do 34 lat. Średnia wieku respondentów wynosiła 22,7 lat.

ZNACZENIE TURYSTYKI EDUKACYJNEJ W POSZERZANIU HORYZONTÓW KULTUROWYCH

Turystyka to inaczej tymczasowa zmiana miejsca pobytu w celach poprawienia zdrowia, poznawczych, zawodowych i biznesowych lub w innych celach bez zatrudnienia w miejscu wyjazdu. Taką definicję zamieszczono w art. 1 Ustawy Ukrainy „O turystyce”[1]. Ustawa określa ogólne prawne, organizacyjne i społeczno-gospodarcze aspekty realizacji polityki Ukrainy w dziedzinie turystyki i ma na celu zapewnienie zapisanych w Konstytucji Ukrainy praw obywateli do odpoczynku, swobody przemieszczania się, opieki zdrowotnej, bezpiecznego i zdrowego środowiska, potrzeb duchowych i innych praw podczas realizacji podróży turystycznej.

Art. 4 Ustawy określa następujące rodzaje turystyki: dziecięca, młodzieżowa, rodzinna, dla osób starszych, dla osób niepełnosprawnych, turystyka kulturalno-oświatowa, zdrowotna, sportowa, religijna, ekologiczna (zielona), na obszarach wiejskich, turystyka nurkowa, w górach, przygodowa, polowanie, drogowa, amatorska i inne. Naukowcy zaś sugerują wiele typologii poszczególnych rodzajów turystyki. Każdy z autorów proponuje swoją typologię ze względu na formy i przyjęte kryteria.

Jednym z rodzajów turystyki jest turystyka kulturowa. W. Kułyk w pracy „Podstawy teoretyczne turystyki kulturowej”[2] podaje definicję: „turystyka kulturowa – działalność krajoznawcza w celu zapoznania się i rozumienia krajobrazów kulturowych, duchowych

[1] Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР у редакції від 11.02.2015 [dostęp: 2015.03.12]. Dostępny w Internecie: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/page.

[2] В.В. Кулік: Теоретичні основи культурного туризму. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата культурології: 26.00.01 – теорія та історія культури. – Сімферополь – 2009. – С. 5.

i materialnych zabytków, zlokalizowanych na danym obszarze – krajobrazie geograficznym". Autor z punktu widzenia antropologicznego analizuje turystykę kulturową jako specyficzny sposób działalności człowieka, jako formę poszerzania indywidualnego horyzontu kulturowego poprzez postrzeganie innych kultur.

A. Frolow zwraca uwagę, że turystyka kulturowa ma dwa główne rodzaje zasobów: zasoby przedmiotowe i zasoby nie przedmiotowe. Do zasobów przedmiotowych należy wymienić pomniki historii i kultury (pomniki archeologii, historii, architektury i in.). Zasobami nie przedmiotowymi są obyczaje, tradycje, obrzędy, folklor[3]. Właśnie nauczanie języka obcego podczas wyjazdów turystycznych jest turystyką kulturowo-poznawczą z efektywnym wykorzystaniem wszystkich zasobów nie przedmiotowych. Celem takiej turystyki jest zapoznanie się z wartościami kulturowymi, tradycjami i inne.

Według O. Golowaszenko funkcje kulturotwórcze muszą być analizowane na podstawie wykorzystania modelu interakcji czterech kultur: „kultury regionu pochodzenia turystów, kultury rozrywkowej, autentycznej kultury mieszkańców i kultury obsługi"[4]. E. Słobodeniuk w pracy „Turystyka jako czynnik humanizacji stosunków między narodami"[5] udowodnia, że w czasie tymczasowego wejścia turystów do nowego środowiska geograficznego i społeczno-kulturowego tworzy się ich światopogląd i wartości życiowe oraz rozszerza się kulturowy horyzont świadomości. Taka turystyka spełnia funkcje kulturowe, wychowawcze i edukacyjne. W przypadku połączenia funkcji kulturowych i zapoznawczych z nauczaniem języka obcego wyjazd można nazwać wyjazdem edukacyjnym.

Turystykę edukacyjną należy rozumieć jako formę organizacji procesu pedagogicznego, ukierunkowaną na nauczanie studentów poza ośrodkiem dydaktycznym i pod kierunkiem wykładowcy, w celu obserwacji zjawisk i procesów poprzez bezpośrednie ich postrzeganie. Wyjazdy i wycieczki edukacyjne organizowane są „w celu kształtowania umiejętności obserwacji otoczenia, stymulowania rozwoju myślenia naukowego, wzbudzenie zainteresowania badanym materiałem, zapoznania się z dorobkiem kulturowym ludności oraz tradycjami narodowymi"[6]. Wycieczka i wyjazd są złożonymi formami pracy edukacyjno-wychowawczej. Dają one, oprócz nasycenia informacyjnego, możliwość kompleksowego zastosowania różnych metod nauczania w celu praktycznej prezentacji wiedzy.

W procesie nauczania języka ukraińskiego jako języka obcego, turystyka edukacyjna sprzyja poszerzeniu i pogłębieniu wiedzy, zwiększa umiejętność i sprawność mówienia, wzbogaca słownictwo. Ponadto stymuluje wysoką motywację do nauki tego języka. Wyjazdy turystyczne różnią się: treścią, czasem ich organizacji, miejscem w procesie edukacyjnym (wyjazdy poprzednie, wstępne, towarzyszące, końcowe) i innymi właściwościami. Podmiotami wyjazdów edukacyjnych są instytucje kultury i sztuki (muzea, wystawy), kościoły, miejsca historyczne, zabytki i inne.

System turystyki edukacyjnej w celu nauczania języka ukraińskiego należy podzielić na trzy fazy komunikacyjne:

- komunikacja w języku ukraińskim do wyjazdu (przygotowawcza, poznawcza),
- komunikacja w języku ukraińskim podczas wyjazdu (poznawcza, pogłębiająca),

[3] А.И. Фролов: Культурно-познавательный туризм: объекты, маршруты, люди // Справочник руководителя учреждения культуры. – № 4 апрель 2012. – С. 88.

[4] Головашенко О.В. Туризм як форма соціальної активності людини: соціально-філософський аналіз. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Запоріжжя – 2002. – С.13.

[5] Слободенюк Е.В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Київ – 2003. – С.6.

[6] Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Лист МОН № 1/9-61 від 06.02.08 року [online], Київ [dostęp: 2015.03.12], Dostępny w Internecie: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617.

- komunikacja w języku ukraińskim po powrocie (pogłębiająca, podsumowująca).

С.В. Соколова: Вимоги до лінгвістичних особливостей текстів навчальних екскурсій при вивченні української мови як іноземної // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник наукових праць. – Київ. – Випуск 7. – С. 428–433.

Program wyjazdu oraz dobór materiałów dydaktycznych powinny odzwierciedlać właściwości języka ukraińskiego i jego odrębność od języka ojczystego studentów[6].

MATERIAŁY I WYNIKI BADAŃ ANKIETOWYCH

Spośród 64 badanych, na Ukrainie było 39 osób, czyli 61%. Nie było 25 osób, co stanowiło 39% ankietowanych polskich studentów. Dane zaprezentowano w tabeli 1.

TABELA 1. Pobyt na Ukrainie studentów UMCS, którzy studiują język ukraiński

Kierunek studiów	Nie byli na Ukrainie (osób)	Byli na Ukrainie (osób)	Ogółem (osób)
Filologia ukraińska	9	28	37
Lektorat z języka ukraińskiego jako obcego	16	11	27
Ogółem	25	39	64

Źródło: opracowanie własne.

Szczegółowa analiza odpowiedzi studentów z Zakładu Filologii Ukraińskiej pokazuje, że wśród Polaków, którzy tam studiowali, Ukrainę odwiedziło 76% liczby ankietowanych. Reasumując, na Ukrainie była większość studentów z każdego roku studiów. Należy podkreślić, iż w grupie osób drugiego roku studiów licencjackich i na studiach podyplomowych, Ukrainę odwiedzili wszyscy studenci, co przedstawiono w tabeli 2.

TABELA 2. Pobyt na Ukrainie studentów Zakładu Filologii Ukraińskiej UMCS

Filologia ukraińska	Nie byli na Ukrainie (osób)	Byli na Ukrainie (osób)	Ogółem (osób)
1 rok studiów licencjackich	3	4	7
2 rok studiów licencjackich	0	3	3
3 rok studiów licencjackich	2	4	6
1 rok studiów magisterskich	1	3	4
2 rok studiów magisterskich	3	9	12
Studia podyplomowe (tłumaczenie)	0	5	5
Ogółem	9	28	37

Źródło: opracowanie własne.

Jeśli chodzi o studentów pozostałych kierunków Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, którzy studiowali ukraiński jako jeden z języków obcych sytuacja była inna. Z badanej grupy na Ukrainie było mniej studentów – 11 osób. Warto odnotować, że wyjazdami na Ukrainę w większości byli zainteresowani studenci kierunku „Etnologia" (tabela 3). Ciekawe jest również to, iż studenci powyższego kierunku wykazywali większe zainteresowanie Ukrainą, aniżeli pozostali slawiści.

TABELA 3. Pobyt na Ukrainie studentów UMCS, którzy studiowali ukraiński jako jeden z języków obcych

Lektorat z języka ukraińskiego jako obcego	Nie byli na Ukrainie (osób)	Byli na Ukrainie (osób)	Ogółem (osób)
Slawistyka – 2 rok studiów licencjackich	3	1	4
Slawistyka – 3 rok studiów licencjackich	3	1	4
Filologia polska – 3 rok studiów licencjackich	2	1	3
Etnologia – 3 rok studiów licencjackich	0	2	2
Etnologia – 2 rok studiów magisterskich	1	1	2
Filologia rosyjska – 2 rok studiów licencjackich	5	3	8
Filologia rosyjska – 3 rok studiów licencjackich	2	2	4
Ogółem	16	11	27

Źródło: opracowanie własne.

Spośród wszystkich studentów, którzy odwiedzili Ukrainę, jedynie 16 osób miało okazję skorzystać z różnych programów uniwersyteckich takich, jak:

1. w ramach programu stypendialnego – 1 studentka studiów podyplomowych (pół roku w 2003 r. na Lwowskim Narodowym Uniwersytecie im. Iwana Franki);
2. w ramach wymiany międzyuczelnianej – 4 osoby:

- 2 studentki i 1 student 4-go roku (pierwszy rok studiów magisterskich) filologii ukraińskiej przebywali w 2011 roku przez jeden semestr we Lwowskim Narodowym Uniwersytecie im. Iwana Franki;
- 1 student studiów podyplomowych przebywał we Lwowie w ramach wymiany międzynarodowej w 2003 roku;

3. 11 osób odwiedziło Ukrainę w ramach innych wyjazdów organizowanych w celach naukowych:

- 2 osoby brały udział w konferencjach naukowych: 1 studentka studiów podyplomowych była w Kijowie na konferencji naukowej, natomiast student ostatniego roku studiów magisterskich na kierunku „Filologia ukraińska" jeździł na konferencje do Kijowa co roku (2010, 2011, 2012);
- 2 osoby uczestniczyły w organizowanych na Ukrainie obozach: jedna studentka pierwszego roku „Filologii ukraińskiej" w ramach swojej pierwszej specjalizacji „Historia" brała udział w obozie naukowym z historii sztuki (Lwów, 2011 – 3 dni); inna studentka studiów podyplomowych uczestniczyła z kolei w obozie dialektologicznym w 2002 roku (miejsce badań dialektologicznych – Switiaź);

- 6 osób skorzystało z uniwersyteckiej propozycji wyjazdów kilkudniowych: troje studentów studiów magisterskich w 2011 roku było uczestnikami organizowanej przez uczelnię jednodniowej wycieczki do Lwowa w ramach której przewidziano spektakle w operze oraz zwiedzanie Starego Miasta ze śródmieściem; dwie studentki trzeciego roku Etnologii w 2012 roku odbyły czterodniową podróż do Lwowa; a student studiów podyplomowych w 2001 roku w ramach podróży, przewidzianych przez uniwersytet, skorzystał z możliwości pobytu w Kijowie i Lwowie;
- studentka trzeciego roku „Rusycystyki" była 4 dni we Lwowie w ramach praktyki edukacyjnej.

Badanie wykazało, iż podróże na Ukrainę zorganizowane zostały również przez inne organizacje:

- magister 5-go roku Filologii ukraińskiej często brał udział w letnich szkołach ukrainistyki: Kijów, 2008 (3 tyg. – Uniwersytet im. T. Szewczenki); Lwów, 2012 (2 tyg. – Uniwersytet Politechniki Lwowskiej);
- jedna ze studentek studiów podyplomowych odbywała systematyczne wyjazdy służbowe (3-4 razy do roku na 1 dzień) do Lwowa i Łucka;
- studentka 1-go roku „Filologii ukraińskiej" przebywała na Ukrainie w ramach wolontariatu EVS;
- studentka 2-go roku „Filologii ukraińskiej" wzięła udział w „Dniach dobrosąsiedztwa" organizowanych przez stronę polską i ukraińską (Adamczulci – Zbereże);
- jedna ze studentek trzeciego roku „Filologii ukraińskiej" w roku 2012 była dwukrotnie we Lwowie w celu skorzystania z zasobów bibliotecznych miejscowych bibliotek i zdobycia niezbędnych materiałów do napisania pracy licencjackiej (pobyt 3-4 dniowy).

Inne wyjazdy na Ukrainę – to przede wszystkim wyjazdy prywatne (Chocim, Jałta, Kamieniec Podolski, Kijów, Krzemieniec, Łuck, Lwów, Mała Woisca obok Stryja, Sewastopol, Symferopol, Włodzimierz Wołyński, Żółkiew i inne. Występowały też 1-2 dniowe wyjazdy na zakupy do przygranicznych miasteczek.

Spośród badanych 39% nigdy nie było na Ukrainie. Niektórzy respondenci wyrażali zainteresowanie takimi wyjazdami. Np. studentka 3 roku „Rusycystyki" wyraziła opinię: „nie byłam na Ukrainie, ale bardzo bym chciała pojechać"; studentka 3 roku studiów slawistycznych dodała nawet, dokąd konkretnie chciałaby się udać podczas podróży na Ukrainę – „nie byłam, ale chciałabym pojechać na Krym i do Lwowa".

Wśród miast, w których przebywali polscy studenci, największym zainteresowaniem cieszył się Lwów. Spośród dużych ukraińskich miast leży on najbliżej polskiej granicy. Wspominając swoje wrażenia, studenci między innymi pisali: „byłam również pod wielkim wrażeniem architektury Lwowa oraz klimatu, atmosfery tego miasta", „Lwów to dość ładne miasto, jest tam wiele ciekawych zabytków". Były także wspomnienia bardziej emocjonalne: „Lwów jest piękny – zachwycił mnie i będę tam jeździć przy każdej możliwej okazji. Moim planem jest odwiedzenie także Kijowa". Wspomnienia niektórych odzwierciedlały nie tylko emocje, ale i praktyczne poglądy turysty: „najbardziej z dotychczasowych odwiedzonych przeze mnie miast spodobał mi się Lwów, ale również bardzo spodobało mi się miasto Kamieniec Podolski. Uważam jednak, że na Ukrainie słabo jest rozwinięta infrastruktura", „Lwów przypominał mi zaniedbany Kraków".

Niektórzy studenci podzielali wrażenia studentki drugiego roku studiów magisterskich na kierunku „Filologia ukraińska" (obywatelstwa i narodowości polskiej), która stwierdziła: „nie zauważyłam większych różnic między Polską a Ukrainą".

Wiele opinii o Ukrainie świadczyło o zachwycie pięknem przyrody: „bardzo cieszę się, że mogłam pojechać na Ukrainę – Ukraina jest bardzo piękna, ma wspaniałe krajobrazy", „Krym bardzo mi się spodobał. Jeśli będzie sposobność, pojadę jeszcze".

Oprócz pozytywnych wrażeń estetycznych z podróży na Ukrainę, studenci podkreślali korzyści oświatowe: „wrażenia bardzo pozytywne. Możliwość bliższego poznania kultury i

ukraińskich zwyczajów". „Miałam możliwość nauczenia się podstaw języka ukraińskiego". „Mogłam osłuchać się z językiem. Poznanie realiów i kultury oraz poznanie ciekawych ludzi zaowocowało wieloletnią przyjaźnią". Studentki trzeciego roku, na kierunku „Etnologia", zauważyły dodatkowe zalety Ukraińców: „Piękni, mili i muzykalni ludzie".

Najwięcej odpowiedzi dotyczyło kontaktów z ludźmi na Ukrainie. W przeciwieństwie do innych wrażeń, te miały zabarwienie wyjątkowo pozytywne: „bardzo dobrze wspominam pobyt na Ukrainie. Pozytywnie byłam zaskoczona otwartością Ukraińców, byli również bardzo pomocni". „Bardzo mi się podobało, przede wszystkim ludzie i ich otwartość. Wszyscy, z którymi miałam okazję rozmawiać, byli mili i znali język polski, co znacznie ułatwiło mi kontakt z nimi". „Mam bardzo miłe wspomnienia z pobytu na Ukrainie. Spotkałam i poznałam fantastycznych ludzi. Oni byli życzliwi, pomocni. Chcę jeszcze pojechać do tego kraju".

Najbardziej rzewne są słowa studentki trzeciego roku, której mama jest Ukrainką (ojciec – Polak, obywatelstwo i narodowość – polskie). Dziewczyna pisze: „to jest mój drugi rodzinny kraj, bardzo lubię tam jeździć".

PODSUMOWANIE

Podsumowując wyniki przeprowadzonych badań, można zauważyć duże zainteresowanie studentów Ukrainą, a szczególnie pragnieniem odwiedzania i poznania języka, kultury i obyczajów sąsiedniego kraju.

Warto postawić tezę, iż zwiększenie liczby zorganizowanych wyjazdów i wycieczek w celach dydaktycznych mogłoby choćby częściowo zaspokoić ciekawość studentów. Odpowiedni program wyjazdów edukacyjnych pomógłby zapoznać podróżujących z najlepszymi stronami kraju, którego języka uczą się studenci. Udział w wyjazdach w celach edukacyjnych jest niezwykle efektywnym rodzajem działalności dydaktycznej – zwiedzanie zabytków historycznych i poznawanie kultury nadaje nauce niezapomnianego charakteru, jest potężną siłą motywującą do podjęcia studiów języka obcego. Wyjazdy dydaktyczne umożliwiają studentom zapoznanie się z właściwościami życia na Ukrainie, sprzyjają wzbogaceniu ich leksyki związanej z życiem codziennym oraz wszelkiego słownictwa terminologicznego, dają szansę opanowania języka w „naturalnym środowisku".

Analiza korzyści płynących z udziału w wyjazdach edukacyjnych podczas nauki języka ukraińskiego pokazuje, że stosując taką formę nauki, koniecznie należy brać pod uwagę etap studiów, wiek słuchaczy kursu oraz ostateczny cel nauki języka.

Wyjazdy w celach dydaktycznych dają następujące korzyści:

- ułatwiają przezwyciężenie bariery psychologicznej podczas rozmów w języku ukraińskim,
- dostarczają wiedzy o narodowej specyfice wykorzystania języka w warunkach naturalnych,
- rozszerzają wiedzę o kraju, którą student zdobywa bezpośrednio w "środowisku naturalnym" zarówno w sposób werbalny, jak i wizualny,
- aktywizują mechanizmy zapamiętywania mimowolnego, wzmożonego przez bodźce wzrokowe i słuchowe,
- umożliwiają przyswojenie leksyki dotyczącej realiów kraju poprzez bezpośredni kontakt,
- dają możliwość lepszego przyswajania tempa i intonacji języka ukraińskiego w naturalnych sytuacjach komunikacji językowej,
- zmniejszają znużenie fizyczne, charakterystyczne dla zajęć audytoryjnych dzięki aktywności fizycznej i niestandardowej formie nauczania.

Reasumując, udział w wyjazdach edukacyjnych w nauce języka ukraińskiego jest efektywnym narzędziem w instrumentarium metod intensyfikujących proces nauczania. Przygotowanie i przeprowadzenie wyjazdów edukacyjnych w pierwszej kolejności ma na celu wzbogacenie zasobu słownictwa cudzoziemców, wykorzystywanego w standardowych sytuacjach językowych. Ponadto ma za zadanie urozmaicenie leksyki, która stanowi przedmiot oddzielnych zajęć kursu języka ukraińskiego i zawiera komponenty narodowo-

kulturowe, również leksyki specjalistycznej (społeczno-politycznej, naukowo-informacyjnej i innej). Wyjazdy edukacyjne – to aktywna forma nauki, która daje wielkie możliwości efektywnego nauczania języków obcych.

Bibliografia

1. Головашенко О.В. Туризм як форма соціальної активності людини: соціально-філософський аналіз. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Запоріжжя – 2002. – 20 с.
2. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР у редакції від 11.02.2015 [dostęp: 2015.03.12]. Dostępny w Internecie: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80/page.
3. Кулік В.В. Теоретичні основи культурного туризму. – Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата культурології: 26.00.01 – теорія та історія культури. – Сімферополь – 2009. – 23 с.
4. Методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу під час проведення навчальних екскурсій та навчальної практики учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Лист МОН № 1/9-61 від 06.02.08 року [online], Київ [dostęp: 2015.03.12], Dostępny w Internecie: http://osvita.ua/legislation/Ser_osv/2617.
5. Слободенюк Е.В. Туризм як чинник гуманізації відносин між народами. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії. – Київ. – 2003. – 19 с.
6. Соколова С.В. Вимоги до лінгвістичних особливостей текстів навчальних екскурсій при вивченні української мови як іноземної. // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови: збірник наукових праць. – Київ. – Випуск 7. – С. 428–433.
7. Фролов А.И. Культурно-познавательный туризм: объекты, маршруты, люди // Справочник руководителя учреждения культуры. – № 4 апрель 2012. – С. 88-92.

Joanna Stefańczyk,
Żaneta Wąsik
Studenckie Koło Naukowe „Public Relations" SGGW w Warszawie

PREFERENCJE TURYSTYCZNE MIESZKAŃCÓW WARSZAWY

THE TOURIST PREFERENCES FROM WARSAW RESIDENTS

STRESZCZENIE

Niniejszy artykuł prezentuje wyniki badań, przeprowadzonych na próbie 126 mieszkańców Warszawy, na temat ich preferencji turystycznych. Badani udzielali odpowiedzi na pytania dotyczące częstotliwości ich wyjazdów rekreacyjnych, ponoszonych nań kosztów oraz oczekiwań względem miejsca wypoczynku. Mimo rozlicznych możliwości wyjazdu, mieszkańcy Warszawy preferowali odpoczynek nad Bałtykiem. Badania wykazały również, że cenili oni spokój i ciszę. Agroturystyka jest formą wypoczynku, która oferuje turystom relaks na łonie przyrody, dlatego też można przypuszczać, że będzie cieszyć się zainteresowaniem Warszawiaków.
Słowa kluczowe: turystyka, preferencje, Warszawa.

ABSTRACT

Tourism is one of the elements in modern people lifes. Now, when Poland is in the European Union, the globalization is growing and people have thousands of holiday offers, it is hard to choose which touristic destination is the best. Material and methods: 126 adult persons, who live in Warsaw were choosen randomly in center of Warsaw. Researchers asked 10 questions from personally prepared questionnaire. Results: The most preferred holiday destination is the Polish sea. Warsaw citizens prefer staying there longer than a week and spend on that more than one thousand zlotys. Mainly go with the family in places that was recommended by their friends or family. They do not buy regional products as they are willing to pay for local attractions. The most appreciated is the place with peace and quiet. Conclusion: In connection with the fashion for being athletic amount of people who decide to go somewhere, where you can enjoy sports will be growing. Furthermore because of very stressful lifestyles the amount of people using agro-tourism will be growing, to find there a moment of peace and quiet.
Keywords: tourism, preferences, Warsaw.

WSTĘP

Według Światowej Organizacji Turystyki (WTO) przy ONZ turystyka obejmuje ogół czynności osób, które podróżują i przebywają w celach wypoczynkowych, służbowych lub innych nie dłużej niż rok bez przerwy poza swoim codziennym otoczeniem[1]. W obecnych czasach turystyka jest nierozłącznym elementem życia człowieka. Daje ludziom możliwość odpocząć, zregenerować siły, poprawić stan zdrowia, jak również poznać nowe miejsca, kulturę, ludzi, przyrodę.

[1] Terminologia turystyczna. Zalecenia WTO, ONZ_WTO, UKFiT Warszawa 1995, s. 5.

Wraz z rozwojem gospodarczym państwa, zwiększają się możliwości turystyczne jego mieszkańców. Przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, postępujący proces internacjonalizacji i globalizacji działalności gospodarczej w turystyce jest przyczyną wzrostu liczby przedsiębiorstw turystycznych działających na rynku międzynarodowym[2]. Biura podróży, tanie linie lotnicze, nowo wybudowane kompleksy hotelowe ze SPA i pozostałe czynniki ekonomiczne, społeczno-psychologiczne oraz podażowe, sprawiają, że wybór destynacji turystycznej jest ogromny.

Dla jednych zwiedzenie Watykanu i modlitwa na placu Świętego Piotra jest planem na najbliższy urlop, dla innych z kolei coroczny dwutygodniowy wyjazd do Sopotu jest wytęsknionym czasem w roku, jak podaje średniowieczna formuła scholastyczna nieznanego autora „De gustibus non est disputandum", w wolnym tłumaczeniu „o gustach się nie dyskutuje", jednakże bez rozmawiania o gustach, nie byłoby możliwe poznanie preferencji turystycznych Warszawy. Z kolei rynek usług turystycznych jest pełen konkurujących ze sobą ofert, dlatego też badania dotyczące skłonności urlopowych są podstawą dla przedsiębiorstw.

Celem opracowania jest przedstawienie preferencji mieszkańców Warszawy dotyczących wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych.

MATERIAŁ I METODY BADAŃ

W badaniu przeprowadzonym w grudniu 2014 roku w centrum Warszawy wzięło udział 126 pełnoletnich mieszkańców stolicy, którzy deklarowali odbycie co najmniej jednego wyjazdu w celach turystycznych na przełomie ostatnich 3 lat. Zastosowano metodę sondażu diagnostycznego wykorzystując technikę kwestionariusza ankiety (kwestionariusz autorski). Ankieta zawierała 10 pytań zamkniętych oraz metryczkę. Szczegółowe dane zaprezentowano w tabelach i na rysunkach.

NAUKOWE PODEJŚCIE DO ZAGADNIENIA TURYSTYKI

Jak powszechnie wiadomo na rynku występuje popyt i podaż, aczkolwiek w związku z badaniami omawianymi w poniższym artykule obiektem naszego zainteresowania jest konkretnie „Popyt turystyczny", który według W. Hunzikera i K. Krapfa to „ ...suma dóbr turystycznych, usług i towarów, które turyści skłonni są nabyć przy określonym poziomie cen"[3]. Co ich skłania do decyzji o wyjeździe i o miejscu, które wybiorą? W opinii A. Krzymowskiej-Kostrowickiej najważniejsze motywacje wyjazdów turystyczno-rekreacyjnych są następujące:

- potrzeba przeżycia czegoś nowego,
- potrzeba wypoczynku poza miejscem zamieszkania,
- oglądanie nowych pięknych krajobrazów,
- poznawanie i delektowanie się przyrodą,
- uczestnictwo w sporcie,
- udział w spotkaniach towarzyskich,
- ucieczka od hałasu,
- poprawa stanu zdrowia.

Powyżej przedstawiony podział najważniejszych motywów wyjazdów pokazuje, jak różnymi czynnikami kierują się potencjalni turyści i jak różne mają potrzeby. W celu skategoryzowania w jakikolwiek sposób osób, które decydują się na wyjazd turystyczny Cohen wyróżnił 4 typy turystów: zorganizowany turysta masowy, indywidualny turysta masowy, odkrywca eksplorator, tułacz. Pierwszy z nich to osoba, która nie jest zainteresowana przeżywaniem przygód, interesują go wyłącznie wyjazdy zorganizowane przez biuro podróży. Z kolei indywidualny turysta masowy jest bardziej elastyczny. Usługi turystyczne przygotowane są pod kątem jego własnych upodobań. Odkrywca to człowiek, który nie

[2] A. Rapacz: Przedsiębiorstwo turystyczne. Wydawnictwo Difin, Waszawa 2007, s. 26.
[3] J. Altkorn: Marketing w turystyce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994, s. 19.

zamierza podróżować utartymi szlakami, jednakże poszukuje wygodnego zakwaterowania i niezawodnych środków transportu. Ostatni typ – tułacz wyjeżdża jak najdalej od domu i wszystkiego co znajome. Nie ma ustalonego planu podróży[4].

Następnie interesującą kwestią jest czy dana osoba wyjedzie sama, czy jej decyzja wpłynie również na wyjazd drugiej osoby. K. Przecławski wydziela 10 grup celów motywacyjnych, m.in. motywy związane z pragnieniem spędzania z kimś czasu poza miejscem stałego zamieszkania. Wśród nich:

- motyw wyjazdu z rodziną;
- motyw wyjazdu z człowiekiem kochanym;
- motyw wyjazdu z grupą przyjaciół.[5]

Czynniki, którymi będzie się kierował potencjalny turysta są dla przedsiębiorstw działających w tej branży niezmiernie istotne, dzięki tej wiedzy będą mogły zadecydować, czy zainwestować w większą ilość reklam w prasie, telewizji, czy może w pozycjonowanie w Internecie.

Według opracowania A. Krzymowskiej-Kostrowickiej najważniejsze elementy genezy motywacji ruchliwości retencyjno-rekreacyjnej to:

- własne wspomnienia i zainteresowania – 67,8%;
- opinia osób/znajomych 63,1%;
- opinia rodziny – 52%;
- środki masowego przekazu – 48,2%;
- wpływ biur podróży – 27,3%.

Dążenie do podnoszenia konkurencyjności produktów turystycznych stanowi jedną z kluczowych przesłanek w procesie kształtowania oferty turystycznej najbliższych lat. W związku ze stresującym stylem życia osób mieszkających i pracujących w dużych miastach, coraz częściej potrzebują one odpoczynku z dala od zgiełku i hałasu, za to blisko natury, by móc nabrać energii i zregenerować siły. Dlatego coraz więcej na rynku pojawia się ofert dotyczących agroturystyki. Według M. Drzewieckiego agroturystyka to forma wypoczynku na terenach wiejskich o charakterze rolniczym. Opiera się na bazie noclegowej i aktywności rekreacyjnej związanej z gospodarstwem rolnym i jego otoczeniem przyrodniczym, produkcyjnym i usługowym[6]. Dlatego w poniżej zaprezentowanych wynikach badań kwestia agroturystyki również została poruszona.

WYNIKI BADAŃ

Wśród ankietowanych było 75 mężczyzn, co stanowiło 60% oraz 51 kobiet (40%). Osoby w wieku 18-25 lat stanowiły 16%, w wieku 26-35 lat stanowiły 50%, 36-45 lat miało 25%, między 56 a 65 rokiem życia było 6%, natomiast pozostałe 3% stanowiły osoby powyżej 65 roku.

[4] Ch. Cooper., J. Fletcher., D. Gilbert, S. Wanhil, R. Shepherd: Tourism, Principle and Practice. Longam, Lodyn 2000.

[5] A. Krzymowska-Kostrowicka: Geoekologia turystyki i wypoczynku. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997, s. 113.

[6] M. Drzewiecki: Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania. Instytut Wydawniczy Świadectwo, Bydgoszcz 1995, s. 27.

WYKRES 1. Struktura wiekowa badanych respondentów [%]

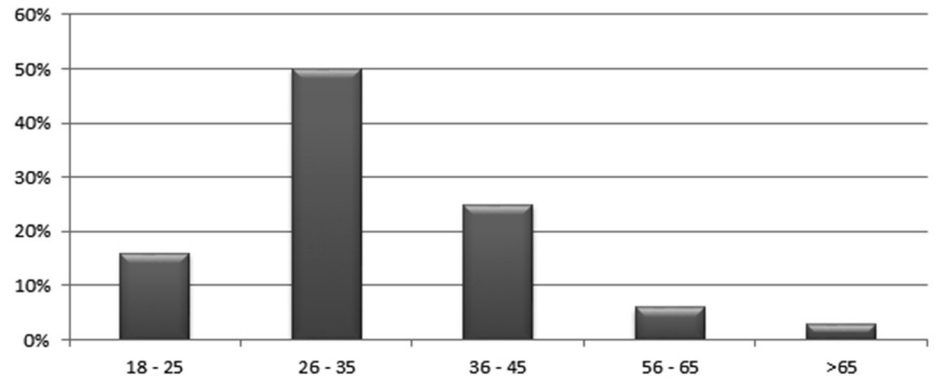

Źródło: badania własne.

Dochód miesięczny na członka rodziny ankietowanego kształtował się następująco: poniżej 1500zł: (20% osób), między 1500 a 2000zł (30%), w przedziale 2001 a 4000zł (45%), odpowiedź a powyżej 4000 zł wybrało 5% ankietowanych.

WYKRES 2.Miesięczny dochód respondentów na 1 członka gospodarstwa domowego [%]

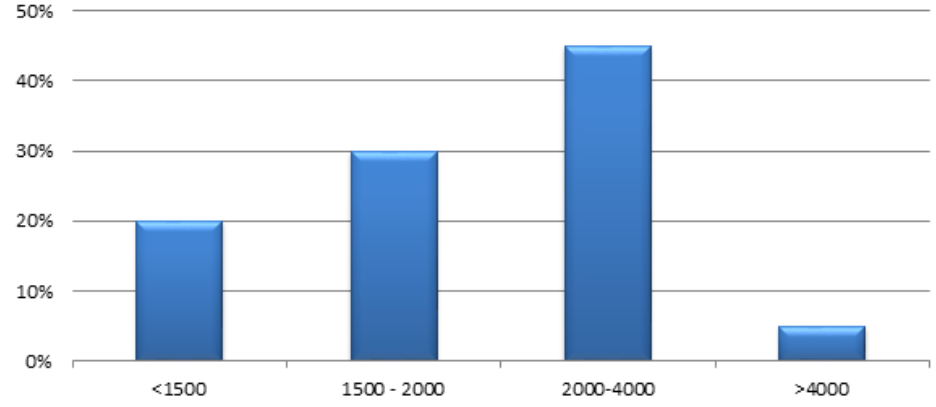

Źródło: badania własne.

Wśród respondentów zbadano częstotliwość wyjazdów w celach turystycznych w ciągu roku. Ankietowani najczęściej zaznaczyli odpowiedź" raz do roku" - 54%. Dwukrotnie w ciągu roku wyjeżdżało 21% badanych, natomiast na trzy wyjazdy lub więcej pozwolić sobie mogło tylko 9%. Raz na kilka lat wyjeżdżało 16% ankietowanych.

WYKRES 3. Częstotliwość wyjazdów respondentów w celach turystycznych [%]

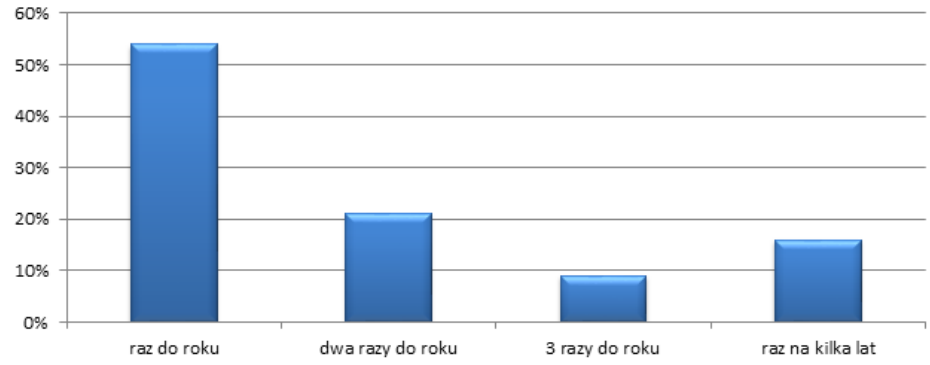

Źródło: badania własne.

Respondenci (10%) przeznaczali na wyjazd tylko 500zł; 15% badanych wybrało odpowiedź 501-1000zł na jednorazowy wyjazd. 35% ankietowanych wydało między 1001 a 1500zł, natomiast powyżej 1500zł przeznaczało na wyjazd, aż 40% badanych.

WYKRES 4. Wydatki respondentów przypadające na poszczególny wyjazd turystyczny [%]

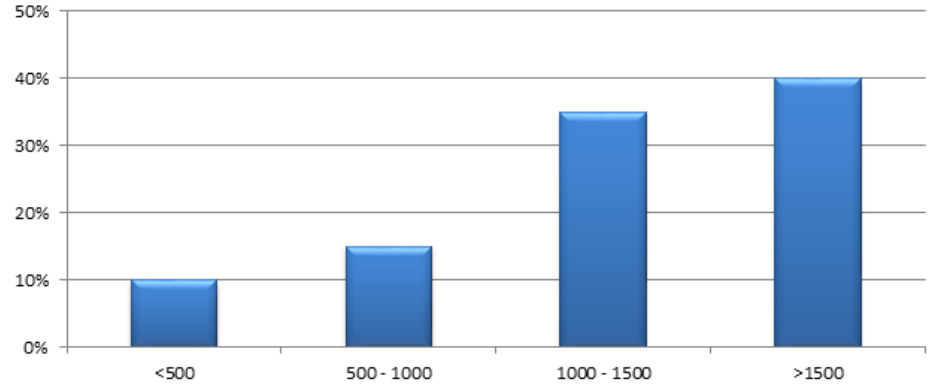

Źródło: badania własne.

Z przeprowadzonych badań wynika, że Warszawiacy starają się dokładnie zaplanować swój wyjazd. Tylko 8% ankietowanych odpowiedziało, że zaledwie kilka dni przed wyjazdem decydowało się na jego organizację. Co najmniej jednego miesiąca na przygotowania potrzebowało 34% badanych. Najwięcej jednak, bo aż 41% osób oznajmiło, że pół roku zajmuje im przygotowanie do wyjazdu. Pozostałe 17% planowało wyjazdy turystyczne z rocznym wyprzedzeniem.

Wyróżnić można wiele czynników, które wpływały na wybór miejsca odpoczynku wśród mieszkańców Warszawy. 37% badanych uznało, że cisza i spokój są dla nich najważniejsze. 29% ankietowanych ceniło sobie najbardziej okoliczne atrakcje. Możliwość uprawiania sportów to główny czynnik brany pod uwagę przez 15% osób. Natomiast zwiedzanie, zabytki oraz wycieczki to wybór 19% badanych.

WYKRES 5. Motywy wyboru wyjazdów wśród badanych respondentów [%]

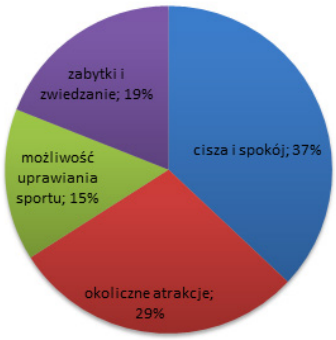

Źródło: badania własne.

Najwięcej osób decydowało się na wyjazd z partnerem/partnerką, bo aż 44% ankietowanych, na drugim miejscu uplasowała się odpowiedź - z rodziną, 33% odpowiedzi. Ze znajomymi wyjeżdżało 17% badanych, a bez towarzystwa tylko 6%.

Długość wyjazdów turystycznych przedstawia się następująco: najwięcej osób zdecydowało, że ich wyjazdy przeważnie trwały w przedziale 8 do 13 dni (39%). Tydzień wybrało 29% ankietowanych, na niecały tydzień wyjeżdżało 22% badanych, natomiast na dwa tygodnie lub więcej czasu wyjeżdżało tylko 10% osób.

Najpopularniejszą destynacją turystyczną wśród ankietowanych było polskie morze. 33% badanych odpowiedziało, że najchętniej wyjeżdżało właśnie tam. Następnie 25% i drugie miejscu wśród popularności zdobyły wyjazdy zagraniczne. Polskie góry to wybór 19% badanych. 13% najchętniej wyjeżdżało do innych regionów w Polsce, a 10% zaznaczyło Mazury.

Wśród badanych wielokrotnie z wyjazdów turystycznych korzystało 5%. Z kolei 2% ankietowanych odpowiedziało, że korzystało z agroturystyki raz lecz więcej nie zamierza. 30% respondentów jeszcze nie korzystało, ale zamierza. Najwięcej jednak badanych, aż 63% nigdy nie korzystało i nie zamierza.

Kolejną poruszoną kwestią był stosunek ankietowanych do wydatków na regionalne produkty i pamiątki. 56% ankietowanych nie decydowało się na ich zakup, 27% osób odpowiedziało, że wydaje na pamiątki i regionalne produkty kwotę do 50 zł. 11% ankietowanych na zakupy przeznaczało mniej niż 100 zł, a 6% badanych wydawało ponad 100 zł.

Wśród badanych motywacje do podróży turystycznej podejmowane były w 40% z polecenia rodziny lub znajomych, 29% czerpało inspiracje z Internetu. Biura podróży inspirowały 7% ankietowanych. Natomiast 24% jeździło od lat w te same miejsca i nie potrzebuje żadnych inspiracji ani pomysłów.

PODSUMOWANIE

Pomimo, iż turystyka dobrze się rozwija, a destynacją turystyczną może być niemalże każdy zakątek świata, badani Warszawiacy najczęściej wybierali jako cel podróży turystycznej polskie morze. Był to ich jedyny wyjazd w ciągu roku.

Największym powodzeniem cieszyły się miejsca, które zapewniały ciszę i spokój, choć tylko 5% badanych skorzystało właśnie z wyjazdów agroturystycznych. Prawie co trzeci badany pragnął skorzystać z tego rodzaju turystyki.

Wyjazdy turystyczne mieszkańców Warszawy trwały przeważnie od 8 do 13 dni. Badani byli skłonni wydać na nie powyżej 1500zł. Wyjeżdżali najczęściej z partnerem/partnerką, bądź rodziną. Przy wyborze destynacji turystycznej prosili o radę znajomych lub rodzinę.

Badani respondenci nie byli skłonni do zakupu regionalnych produktów bądź pamiątek, za to preferowali korzystanie z płatnych okolicznych atrakcji, konsumpcji na mieście, czy wypożyczalni sprzętów sportowych.

Bibliografia

1. Altkorn J.: Marketing w turystyce. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1994.
2. Butowski L.: Organizacja turystyki w Polsce. Wydawnictwo Akademickie Wyższej Szkoły Społeczno - Przyrodniczej w Lublinie, Lublin 2004.
3. Cynarski J. Słupecki J.: Treści turystyki kulturowej w obszarze badań agroturystyki wiejskiej w świetle polskiej literatury przedmiotu. „Turystyka kulturowa", 2011 nr 10.
4. Drzewiecki M.: Agroturystyka. Założenia – uwarunkowania – działania. Instytut Wydawniczy „Świadectwo", Bydgoszcz 1995.
5. Gaworecki W.: Turystyka. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2007.
6. Krzymowska-Kostrowicka A.: Geoekologia turystyki i wypoczynku. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 1997.
7. Kurek W.: Turystyka. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2007.
8. Panasiuk A.: Ekonomika turystyki. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2006.
9. Rapacz A.: Przedsiębiorstwo turystyczne. Wydawnictwo Difin, Waszawa 2007.
10. Sikorska-Wolak I.: Turystyczne funkcje obszarów wiejskich. Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2009.
11. Sznajder M.: Agroturystyka. Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa 2006.
12. Świtalski W.: Innowacje a konkurencyjność. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2005.
13. Toczek -Werner S.: Podstawy rekreacji i turystyki. Wydawnictwo AWF, Wrocław 2007.
14. Turos L.: Turystyka i inteligencja emocjonalna. Wydawnictwo Ypsylon, Warszawa 2002.
15. Zajadacz A.: Uwarunkowania i plany rozwoju turystyki, Tom 2. Zasoby antropogeniczne krajobraz ruch turystyczny. Wydawnictwo Naukowe UAM Poznań 2008.

NOTATKI

NOTATKI

NOTATKI

ISBN 978-83-64273-30-8